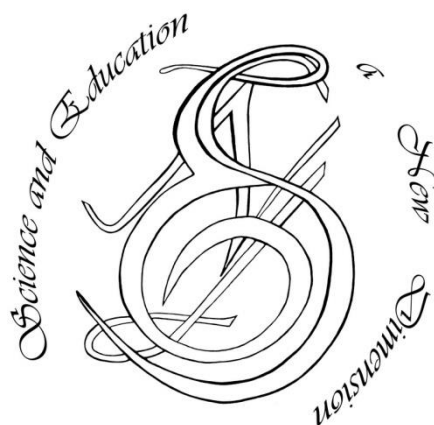

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

Филология

p-ISSN 2308-5258

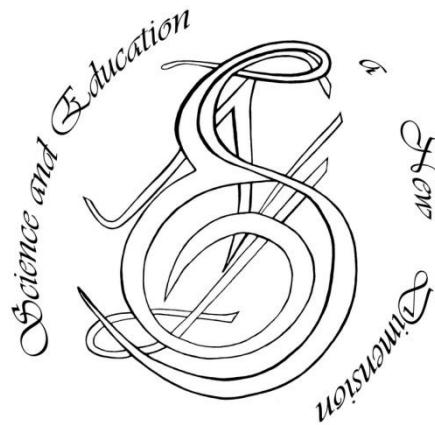
e-ISSN 2308-1996

VII(59), Issue 195, 2019 Apr.

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59>

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odessa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87; ICV 2016: 73.35

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

CONTENT

Архітектоніка українського документа XVI-XVII століть: вплив на дослідження латинськомовної соціально-правової термінології <i>Н. В. Давиденко</i>	7
Нівеляція імперської політики та превалювання національних ідей у кіноповісті О. Довженка «Україна в огні» <i>В. С. Доній</i>	11
Прецедентні імена в індивідуальному лексиконі білінгва <i>О. А. Гапченко</i>	15
Мета навчання усного перекладу <i>Л. О. Гончаренко</i>	19
Лингвистика как инструмент самозащиты гражданского общества (к вопросу идентификации природы общественного протеста методами лингвистического анализа коммуникационной среды) <i>И. А. Хоменко</i>	22
Закономірності функціонування графонів у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії <i>М. П. Колісник</i>	28
Дискурсивно-стратегічні характеристики мовленнєвого акту застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі <i>Т. В. Крупкіна</i>	31
Multimodal Construction of Fear in Film <i>T. Krysanova</i>	34
Міфологема творення світу в збірці «Сяйва» Альбера Мокеля <i>А. Р. Курганська, Д. О. Чистяк</i>	38
Лінгвокогнітивні характеристики евфемізмів американського англomовного політичного дискурсу, утворених на основі метафтонімії <i>Л. Р. Небелюк</i>	42
Аргументативний дискурс як вияв комунікативної взаємодії в соціальних мережах <i>С. О. Нерян</i>	46
Історичний наратив Патрика Оуржедніка <i>О. П. Палій</i>	50
Causality between indirect translation and translator disparity <i>В. О. Плишч</i>	54
Особливості увиразнення стилістичними засобами риторично-дискурсивних практик Гіларі Клінтон <i>О. Г. Савчук, Н. М. Марченко</i>	57
Спільне та відмінне в просодичному оформленні президентських звернень за різних комунікативних ситуацій <i>В. І. Савчук</i>	61
Багатоперспективний наратив як особливість художнього дискурсу сучасних німецькомовних оповідань <i>О. Б. Склярєнко</i>	65
Speech acts performed by echo questions in English conversational discourse <i>N. S. Strelchenko</i>	69

Лист та його художня специфіка у «Вибраних місцях із листування з друзями» М. Гоголя <i>О. М. Свириденко</i>	73
Когнітивна мапа французької літургійної драми епохи середньовіччя (на матеріалі містерії "Адам") <i>К. П. Єсипович</i>	77
Moral policy and current affair issues factors in the 2012 US Presidential election speeches <i>Yu. Zablotskyi</i>	81

Архітектоніка українського документа XVI-XVII століть: вплив на дослідження латинськомовної соціально-правової термінології

Н. В. Давиденко

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: natalidavid@ukr.net

Paper received 14.04.19; Accepted for publication 22.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-01>

Анотація. У статті розглядаються особливості дослідження соціально-правової термінології в українських документах XVI-XVII ст. В контексті їх структури, компонентів, тобто відповідно до архітектоніки документів. У зв'язку з цим найбільш інформативний аналіз ґрунтується на документах основних положень: оповідання, розпорядження та санкції, які взяті з цивільного, кримінального та торгового права. Але деякі дослідження з термінологічної групи зосереджені на частинах і пунктах різних документів.

Ключові слова: архітектоніка, латинський документ, соціально-правова термінологія, термін, структура, стаття.

Вступ. Загальний масив збережених фактично документів XVI-XVIII століття, які були створені та функціонували на території України, вражає. Так, тільки у Центральному державному історичному архіві у м. Київ зберігається близько 1 млн. документів зазначеного періоду.

Значна кількість тогочасних юридичних документів творилися латинською мовою. Латинська не стала «новою» для українського діловодства після прийняття Люблінської унії – ще у XV ст. її частково застосовували у холмській, підляській та польській канцеляриях Галицько-Волинського князівства. Після утворення Речі Посполитої латинська мова поряд із руською набуває ужитку на Волині і Поділлі [7, с. 8]. Звичайно, взаємодія кількох систем права, кількох мов, що були у вжитку (загалом у XVI-XVIII століттях на території сучасної України застосовувалося близько 6-ти мов) спричинила формування нового пласту соціально-правової термінології, фіксованої латиницею і адаптованої різною мірою до норм латинської мови. Для писемних юридичних джерел того часу актуальною була взаємодія староукраїнської, польської та латинської мов. Варіант «української редакції середньовічної латини» та інтерференційні особливості саме актової мови дослідила у своїх роботах В. Миронова. Авторка зауважила ряд причин, які зумовили латинсько-староукраїнський білінгвізм актових текстів та визначила результати взаємовпливу латини та староукраїнської мов в актовій мові на морфологічному та синтаксичному рівні. Причинами цього явища стали: рівень освіченості судових писарів (тип школи та можливість здобути знань за кордоном), час початку використання та розповсюдженість латини у конкретних канцеляриях, психолінгвістичні чинники – «переважаюча первинність функції у динаміці мовної взаємодії» спричинила те, що «писар частіше переносить логіко-морфологічні категорії рідної мови, які визначають специфіку його мислення, на форму, яка є «чужою» для нього, а не навпаки», а отже актова латина фіксує обопільні взаємозміни, але переважає формально латинське відображення логіко-морфологічних категорій староукраїнської мови [6, с. 6, 10].

Змін зазнає і лексико-семантичний характер латинськомовного документа на українських теренах. Як зауважує А. Матвієнко у передмові до «Волинських

грамот» писарі судових канцелярій, звичайно, припустилися порушень умовностей офіційного мововживання, іноді додаючи «живомовних» простонародних елементів до тексту документів [2, с. 9]. Така документація у першу чергу відображала побутування мешканців певної території, тож зміст цих джерел передбачав певною мірою залучення елементів простонародного мовлення, які різнилися залежно від соціального стану, рівня освіченості, етнічної приналежності носія мови. Крім того, усталений, значною мірою термінологізований лексичний інструментарій канцеляристів не завжди міг задовольнити потребу в означенні конкретних реалій чи явищ. За умов не надто мобільного інформаційного обміну прецедентні випадки означення та використання нових або не часто вживаних лексем, разом із існуючою ситуацією багатомовності, створювали усі підстави для поповнення юридичної мови новотворами та поширенню термінологічної синонімії.

Історико-філологічне опрацювання текстів документів середньовічного періоду передбачає урахування принаймні базових відомостей із дотичних наук: історії, права, соціології тощо, а подекуди й досить глибокого занурення у відповідну тематику. Так, при аналізі термінологічної складової тогочасного документа (формування та становлення термінологічної системи за умови одночасного функціонування та взаємодії кількох систем права) слід зауважити необхідність урахування особливостей архітектоніки – структурної будови текстів записів.

Короткий огляд публікацій із теми. Структурі складових українського латинськомовного документа присвячено праці зокрема Н. Яковенко, О. Купчинського, Д. Вашука, А. Матвієнко тощо, також при дослідженні стають у пригоді матеріали енциклопедично-довідкових видань та словників [7; 2; 1; 5; 3].

Мета. У поданій статті здійснено спробу виділення структурних компонентів найбільш інформативних для дослідження історії становлення та формування латинськомовної соціально-правової термінології в українській документації XVI-XVII століття. Для цього проаналізовано типові для тогочасного юридичного документа клаузули та виокремлено найперспективніші для встановлення основних тематичних груп розглядуваної термінології, та такі, що містять основний масив територіально й етнічно маркованої термі-

нології.

Матеріали і методи дослідження. Матеріалом слугували латинськомовні документи XVI-XVII століття, які зберігаються у фондах Центрального державного архіву України в м. Києві. Під час роботи використано описовий метод із застосуванням відповідних прийомів класифікації і систематизації, що дозволило провести аналіз лексико-семантичного складу клаузул, також застосовано зіставний метод для з'ясування семантичних особливостей латинськомовної соціально-правової термінології в українському документі порівняно із відповідною юридичною термінологією класичного періоду.

Результати дослідження та їх обговорення. Як зазначила Н. Яковенко, «кожен писемний текст, зокрема й публічно-правовий або офіційний документ – майнова угода, заповіт, чиновницький рапорт і т. ін., – підлягає певній літературній конвенції. Для документів, наприклад, це усталений формуляр» [7, с. 243]. Дослідженням та класифікацією структурних компонентів юридичних документів займаються фахівці з дипломатички – однієї з допоміжних історичних дисциплін. Аналіз формуляра передбачає визначення його будови, поділу на частини і структурні компоненти – клаузули (клавзули), зауваження загальних і локальних характеристик кожного елемента, кількості клаузул і їх розташування у формулярі, врахування ступеня підпорядкованості будови тексту риторичним правилам і засадам аргументації та композиції, зауваження використання характерних топосів (образних, риторичних засобів, мовних кліше, типових порівнянь, зворотів, прикладів). Результати такого дослідження можуть слугувати джерелом додаткової інформації про час, місце створення документа тощо. Так, наприклад, Н. Яковенко зазначає, що «в умілих руках дослідника формуляр розповідь і про складніші речі. Наприклад, певні нюанси так званої аренги (вступної преамбули) до заповітів можуть засвідчити віросповідання заповідача (православне, католицьке чи протестантське), що його із самих майнових розпоряджень ми можемо і не висувати» [7, с. 243]. Варто зауважити, що опрацювання актової документації є завданням важливим, але не завжди легким для реалізації через значну видову різноманітність документації та часто брак спільних об'єднувальних елементів, необхідність урахування індивідуальних характеристик записів, які пов'язані не лише зі змістом, але й з навиками писарів (освітньою, фаховою підготовкою, досвідченістю саме у канцелярській роботі, застосуванні до певної міри «творчого» підходу) у створенні записів (підборі клаузул, їх розміщенні, смислового зв'язку між ними). Різна дипломатична структура, відмінність у будові формулярів і клаузул пов'язані також зі створенням у неоднакового рангу канцеляріях, взятих за основи зразках формулярів різного походження, зрештою відмінністю в історії формування, призначення, завдання, використання запису [5, с. 393].

Дипломатична структура актів та документів майже в усіх слов'ян та народів Західної Європи сформувалася ще за часів раннього Середньовіччя [4]. Вже у XIII - першій пол. XIV ст. дослідники зауважують подібність, але не ідентичність будови документів, тобто ще у князівських канцеляріях дотримувалися

загальних засад написання та побудови юридичного документа. Середньовічний та ранньомодерний документ українського походження містив структурні ознаки як давньоруського дипломатію, базованого насамперед на візантійських зразках, так і західних зразків. Останні, звичайно, справили найбільший вплив на архітектоніку латинськомовного документа.

Усталеність структури та дотримання норм класичної латини при написанні урядових документів сприяли вживанню переважно загальноприйнятих та загальновикористовуваних кліше, які не мали принципальних відмінностей на території усієї Європи. Але незначна специфіка у мовному оформленні та структуруванні все ж була присутня і визначалася у кожному окремому випадку місцевими особливостями того чи іншого різновиду латини та рівнем індивідуального володіння автором тексту цією мовою. Також подекуди варіювалась і структура побудови тексту.

Загалом виділяється два типи формулярів: повний, розширений (тричастинний [5] або трьохчастинний [7] і простий (скорочений), іноді окремо виділяють формуляр листа-звернення. Повний формуляр, як свідчить його назва, має тричастинну будову – складається зі вступного протоколу, власне змісту і закінчення (есхатоколу), кожна частина містить певну кількість клаузул. На українських теренах середньовічного та ранньомодерного періоду у латинськомовних документах частіше використовується майже повний формуляр із певними видозмінами у кількості, підборі, порядку розташування та наповнення клаузул, на які розділений текст.

Перша частина формуляра – вступний протокол, складається із таких клаузул як: інвокація, заголовок, датування (клаузула датації), салютація, інтитуляція, список членів уряду і присяжних, інскрипція.

Інвокація (лат. *invocatio*) — це заклик до Божого імені задля забезпечення успіху. Найбільш вживаною є формула «*In nomine Domini amen*».

Заголовок – назва змісту запису, часто у заголовку вказується прізвище контрагента.

Датування (*датація*) (лат. *datatio*) – зазначення місця і часу складання запису: «*Actum et datum Vilne feria sexta in Vigilia Sanctorum omnium. Anno domini Millesimo Quingentesimo Tricesimo Tercio*»

Клаузула датації може розміщуватися у кінці документа, або для уточнення у двох частинах формуляра (вступному протоколі та закінченні).

Салютація (*salutatio* від лат. *saluto* – вітаю) – побажання. Часто об'єднується з інтитуляцією.

Інтитуляція (*intitulatio* від лат. *intitulo* — титулюю) — називання особи, яка видає, або від імені якої видається документ (вказується власне ім'я, посада, звання, статус). Часто текст має описову форму: «*nos Wladislaus Dei gratia rex Poloniae*»; «*Nos Sigismundus dei gratia Rex Polonie, Magnus Dux Lithuanie, Russie, Prussie, Samogithiequae dominus et heres etc*»

Відповідно до інтитуляцій документи можуть бути розділені на такі групи: господарські (великокнязівські (або королівські – Н. Д.)); князівські та шляхетські [1, с. 238-9].

Список членів уряду і присяжних — перелік осіб, які представляють уряд.

Інскрипція (лат. *inscriptio*) — позначення адресата,

особи, на яку поширюється дія акта чи документа. Часто об'єднується із наратцією.

Класичний варіант основної частини формуляра – власне зміст містить такі клаузули як: арена (аренга), промульгація, наратція, петиція, диспозиція, санкція, короборація (корроборація) тестація.

Аренга (пізньюлат. *arenga* – впровадження, вступ) — преамбула, інформація про загальні мотиви зголошення для розгляду справи в уряді, повідомлення про причини обговорення справи. Основою аренги могли стати не лише юридично зумовлені причини, а й міркування філософського змісту (про смерть, справедливість тощо). Часто вживається при розгляді й оголошенні дарчих та заповітів: «*Quonia meaque in humanis aguntur facile oblivionis obducuntur caligine nisi litterarum ministerio et monimentis posteritatis commendata fuerint noticie*» або «*Ad perpetuam rei memoriam Ne gesta aut alique ordinationes et principum concessionones cum temporum labilitate pretereant et evanescent conveniens visum est ut litterarum apicibus sigillorum quae autenticorum appensione et testium annotatione ad posteritatis noticiam deducantur*».

Промульгація (лат. *promulgatio*) — оповіщення, оголошення, обнародування документа згідно волі зацікавленої особи. Найчастіше виражається формулами «*notum facimus*», «*notum esse volumus*». Ця клаузула часто співзвучна із заголовком.

Нартація (лат. *narratio* — розповідь, оповідь) — конкретні підстави та мотиви, що служать для розгляду справи, умови, що безпосередньо передують винесенню адміністративно-судового рішення.

Петиція (лат. *petitio* – прохання) – одна з факультативних клаузул, у якій вказується особа, на прохання якої видається документ. Як варіант – прохання про внесення відповідного запису до книг. На відміну від наратції у петиції вказувалося на факт звернення з офіційним проханням.

Диспозиція (лат. *dispositio* – розміщення, упорядкування) – виклад основного змісту повідомлення, що містить також розпорядження по суті справи.

Санкція (лат. *sanctio* – непорушне право, постанова) – попередження про наслідки невиконання розпорядження, засіб, який буде застосовано у випадку порушень (Боже покарання, штраф). Найчастіше зустрічається у документах судового характеру і може містити лише зобов'язання однієї зі сторін.

Короборація (*корроборація*) (*corroboratio* від лат. *corrobo* – зміцнюю, скріплюю, підтверджую) – вказівка на способи і засоби засвідчення документа, скріплення печаткою, часто вживається формула *sigilli nostri munimine roborari mandavimus (fecimus)*.

Тестація (*testatio* від лат. *testis* – свідок) – клаузула засвідчення, що вказує на коло причетних до події осіб, у присутності яких був складений документ, і які засвідчують його правову чинність. Іноді міститься у вступному протоколі.

Заключна частина формуляра – закінчення (есхатолог) традиційно складається з таких клаузул: датування (датація), сигнатура (підпису або підписів), апрекація, субскрипція.

Про клаузулу *датації* згадано вище, при описі складових вступного протоколу, у якому ця клаузула вживається частіше.

Сигнатура (*signatura*) – підпис, що у записах виражається словами, а іноді символами (наприклад хрестиком): «*Scripsit aut[em] ... p[rae]p[osi]tus vilnen[si] et Secretarius Regie*».

Апрекація (від лат. *apprecari* – молитися, просити) – коротка молитва або побажання, щоб викладене у документі стало довговічним, часто могла бути виражена словами уряду про тривалість і довговічність його рішень.

Субскрипція (лат. *subscriptio* – підпис) – завершальна клаузула формуляра документів, яка містить частковий свідчення.

Деякі із зауважених клаузул використовувалися факультативно, також іноді дещо видозмінювався порядок написання. Скорочений варіант формуляру найчастіше складався із інтитуляції, промульгації, наратції, диспозиції, короборації та датування [8, с.35-41].

Дипломатичні традиції діловодства не спричинювали повної тотожності у викладі змісту та оформленні документів, хоча у великих канцеляриях загального порядку дотримувалися частіше, зокрема й завдяки наявності формулярників – регламентованих взірців чи посібників, що слугували зразками для канцеляристів під час укладання текстів записів різних видів і типів документації та зумовлювали до певної міри уніфіковане вживання відповідної термінології. Зміна та розвиток формулярів записів із часом більше спричинювалися різноманітністю обставин та реалій, тож скоріше стосувалися змістового наповнення, а не формальностей викладу. Тож, звичайно, і динаміку та якісні зміни у розвитку та становленні соціально-правової термінології варто відслідковувати, насамперед опираючись на дослідження лексичного оформлення клаузул із найбільш можливою кількістю варіативних відхилень. Так, пласт соціальної термінології більшою мірою репрезентований у клаузулах інтитуляції, списку членів уряду і присяжних та підписах.

Зокрема, досить чітко виокремлюються терміни на позначення соціально-правового статусу: етнічна та релігійна приналежність (*Judei* (йудеї), *Russii*, *Rutheni* (русини), *Armeni* (вірмени), *Graeci* (греки або представники грецького обряду християнської церкви), *Latini* (представники латинської (католицької) церкви), *Graeci Romano uniti* (уніати – представники т. зв. уніатських церков, тобто об'єднаних з римською церквою східних церков, які після поєднання згідно Берестейської унії зберегли традиційну православну обрядовість) тощо.

Соціально-правова термінологія на позначення етнічної приналежності найбільше представлена серед документів цивільного, торговельного та кримінального права.

Висновки. Для засвідчення реалій побутування тієї чи іншої лексеми у функції правничого терміна загалом, очевидно, найбільш продуктивним є аналіз клаузул основної частини формуляра – наратції, диспозиції та санкції. Дослідження окремих семантичних груп соціально-правничої термінології XVI-XVII століть часто передбачає фокусування лише на певній клаузулі, або ж кількох частинах документа. Так, найбагатший матеріал для аналізу термінологічних

найменувань світських та церковних посад різного рівня відображено у клаузулах інтитуляції, наративі, інскрипції та петиції. Для виділення правових термінів із пенітенціарним значенням можна обмежитись виділенням лише клаузули санкції. А от для виокремлення найбільшої кількості термінів, що з'являються внаслідок взаємодії класичної латинської термінології та термінів звичаєвого права, або таких, які з'являються у результаті взаємодії латинської та міс-

цевих мов, чи просто новотворів, найбільш інформативними є клаузули наративу та, особливо, факультативної клаузули субскрипції, адже саме вони більшою мірою базувалися на свідченнях учасників судових процесів, а отже, більш вірогідним є припущення про те, що під час запису відповідальна особа найменше мала можливостей для заміни термінологізованої лексики на нормативні терміни (іноді також із метою якнайточнішої фіксації свідчень).

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващук Д. Дипломатичний аналіз українських актових джерел кінця XV — першої половини XVI ст. // Спеціальні історичні дисципліни. — К.: Інститут історії України, 2013. — №22. — С.238 — 258
2. Волинські грамоти XVI ст. / Упорядники: В. Задорожний, А. Матвієнко. — Київ, 1995. — 249 с. (Інститут української мови НАН України; Інститут української археографії НАН України 9 с.
3. Купчинський О. А. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII - першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти : Дис... д-ра наук: 07.00.10 - 2006. — 26 с.
4. Купчинський О. А. Розвиток галицько-волинського документа в контексті міжслов'янських зв'язків XIII—XIV ст // З історії міжслов'янських зв'язків. Збірник праць. — Київ, 1983. — С. 25—45
5. Купчинський О. А. Структурна будова (формуляр) записів в актових книгах Святоюрської юридики у Львові // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. — Вип. 20. — С. 392-413.
6. Миронова В. М. Граматичні особливості латинської актової мови XV-XVI ст. в Україні (на матеріалі городських і земських судових актів Галицької, Сяноцької, Перемишльської і Львівської адміністративних округ Галицької Русі) [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.14 ; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 1999. — 16 с.
7. Яковенко Н. М. Передумови поширення і характер латинського письма на Правобережній Україні (друга половина XV—перша половина XVII ст.) // Архіви України. — № 6. — К., 1978. — С. 8—19
8. Nowakowski T. Idee areng dokumentów książąt polskich do połowy XIII wieku. — Bydgoszcz : Wydaw. WSP, 1999. — 256 s.

REFERENCES

1. Vashchuk D. Diplomatic analysis of Ukraine statute sources at the end of XV — beginning XVI c. // Spetsialni istorichni dystsyplyny. — K.: Instytut istorii Ukrainy, 2013. — №22. — P.238 — 258
2. Volynsky documents XVI c. / Compilers: V. Zadorozhnyi, A. Matviienko. — Kyiv, 1995. — 249 p. (Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy; Instytut ukrainskoi arkheohrafii NAN Ukrainy)
3. Kupchynskiy O. A. Statutes and documents of Galytsko-Volynsky Duchy in XIII - beginning XIV c. Reserch. Texts : dys... d-ra nauk: 07.00.10 - 2006. — 26 p.
4. Kupchynskiy O. A. Development of Galytsko-Volynsky document in the context of interslavic connection in XIII—XIV c // Z istorii mizhslovianskykh zviazkiv. Zbirnyk prats. — Kyiv, 1983. — P. 25—45
5. Kupchynskiy O. A. Structure of entries in statute books in Sviatoiursky yurydyka in Lviv // Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist: Zb. nauk. pr. — Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2011. — Vyp. 20. — P. 392-413
6. Myronova V. M. Grammar features of Latin statute language in XV-XVI c. in Ukraine (on material hrodsky and zemsky vessels papers in Halytska, Sianotska, Peremyshlska and Lvivska administrative district of Halytskaya Rus) [Tekst] : autoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.14 ; Kyivskiy un-t im. Tarasa Shevchenka. — K., 1999. — 16 p.
7. Yakovenko N. M. Background of sharing i character of Latin writing on Right Bank Ukraine (first part XV—beginning of XVII c.) // Arkhivy Ukrainy. — № 6. — K., 1978. — P. 8—19
8. Nowakowski T. Idee areng dokumentów książąt polskich do połowy XIII wieku. — Bydgoszcz : Wydaw. WSP, 1999. — 256 p.

Architectonics of Ukrainian XVI-XVIIth century's document: influence on Latin language socio-legal terminology research

N. V. Davydenko

Abstract. This article considers the research features of socio-legal terminology in Ukrainian documents in XVI-XVII centuries in the context of their structure, components, that is according to documents architectonics. In that connection, the most informative analysis is based on documents main body's clauses: narration, disposition and sanction, which are taken from civil, criminal and trade law. But certain terminology group research is focused on different document's parts and clauses.

Keywords: architectonics, Latin document, social and legal terminology, term, structure, clause.

Нівеляція імперської політики та превалювання національних ідей у кіноповісті О. Довженка «Україна в огні»

В. С. Доній

ВП «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв», Миколаїв, Україна
Corresponding author. E-mail: doniy8484@gmail.com

Paper received 04.04.19; Accepted for publication 16.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-02>

Анотація. У статті досліджується специфіка інтерпретації національних ідей в контексті радянської ідеології. Кіноповість «Україна в огні» не вкладається в траєкторію розгортання радянської літератури, базованої на ідеологічних і художніх моделях. У повісті відсутні соціально-політичні та ідеологічні графарети, автор представляє безкомпромісно правдиве, а не сфальшоване радянською ідеологією відображення трагічної реальності періоду воєнного лихоліття.

Ключові слова: національна ідентичність, історична пам'ять, війна, ідеологія.

Постановка проблеми. Переживання за історичну долю українського народу, міркування про проблеми та перспективи розвитку нації, роздуми про війну та її трагічні наслідки, сум'яття й розчарування, часом образи і розпач, превалюють на сторінках записних книжок та «Щоденника». До цих записів ввійшли фрагменти заготовок та окремі епізоди майбутніх творів, сюжети оповідань та локальна характеристика образів, аналіз важливих тем, які за певний час лягли в основу «достоту страшної правдою книжки» – кіноповісті «Україна в огні» та «Повісті полум'яних літ».

Усвідомлюючи неможливість сказати правду, що не співпадала з ідеологічно вивіреною політикою влади, О. Довженко скористався правом приховати зміст відвертих міркувань, висловити таємно власну позицію, яка перекреслювала (часом кардинально) партійно-державні стереотипи мислення. Щоденникові записи доволі виразно засвідчують внутрішнє протистояння письменника та фіксують спроби подолати роздвоєння внутрішньо-індивідуального «я».

У щоденникових записах О. Довженка часто поєднується класове й національне, скажімо, возвеличення подвигу українського народу, який «поніс найтяжчі жертви у цій війні» з твердженням, що тільки «наш радянський народ, єдиний, монолітний у своїй багато-національності... може винести війну з німцями, понести в ній фантастичні нелюдські втрати і страждання» [2, с. 104].

Огляд публікацій за темою. Серед досліджень, присвячених творчому доробку О. Довженка новим науковим підходом відзначаються праці сучасних літературознавців О. Безручка, І. Кошелівця, В. Марочко, Г. Магузи, Н. Медвідь, Н. Троша, М. Фока з акцентом на проблемах національної психології, трансформації ментальності українського народу в кіноповістях та сценаріях О. Довженка.

Мета статті – дослідити специфіку інтерпретації національних ідей у кіноповісті О. Довженка «Україна в огні».

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження є кіноповість О. Довженка «Україна в огні». У дослідженні використовуємо типологічний, біографічний, системний, культурно-історичний методи, поєднання яких надає комплексного характеру та забезпечує об'єктивне осмислення творчості.

Результати й обговорення. Ідеали служіння інте-

рнаціоналізму в світобаченні митця є нерозривними з глибокою повагою до рідного народу, до «національного розвитку, розумної національної гідності, до його національної культури і науки», що допоможуть «будувати соціалістичну землю». Віра в те, що великі імена Северина Наливайка, Івана Богуня, Максима Кривоноса, Івана Сірка наснажують на перемогу, межує з упевненістю у «велич п'ятирічок, що врятували людство», в «силу зерна, посіяного великим сіятелем Леніним» [1, с. 28]. Панегірики про «епоху Леніна», «епоху Сталіна» перегукуються з роздумами про «епоху Богдана». Уособлення себе українцем («Всю Україну, весь народ ношу в серці своєму, і ноги мої згинаються під тягарем серця» [3, с. 392]) поступається радянській ідентичності («Я патріот Радянського Союзу і комуніст, хоча й недосконалий...» [1, с. 187]).

Разом із тим, варто визнати, що «війна пробудила в Довженкові характерний для кожної людини інстинкт самозбереження, але не власного, насамперед національної ідентичності українців, їхньої культури» [6, с. 187], історичної пам'яті народу та історичної перспективи. Тому в записних книжках, у «Щоденнику» письменник фіксує власні погляди на болючі проблеми України, висловлює критичні зауваги на радянську суспільну систему. Актуалізовані вкрай виснажливою та кривавою війною вболівання й судження пов'язані з трагічним становищем цивільного українського населення, залишеного в окупації напризволяще і звинуваченого в прислужництві фашистам («в боях загинув велике множество мобілізованих на Україні звільнених громадян. Їх звать, здається, чорносвітками. Вони воюють у домашній одежі, без жодної підготовки, як штрафні. На них дивляться як на винуватих...» [2, с. 324]; «ми ...винуваті перед звільненими, а ми вважаємо уже їх другорядними, нечистими, винуватими перед нами дезертиро-оточено-престосуванцями» [2, с. 228]); цинічної зневагою влади власного народу, байдужістю «дурноголових» керівників до потреб людей: «В районному селі Дворічному жив під час Великої Вітчизняної війни уряд України – наркоми, зампреди і таке інше. ... навколо якось животіли інші звільнені села. ... під Харковом точився бій. Наркоми (...) ловили вудками рибу в Дінці, їли страви по «першій категорії», розповідали анекдоти і балакали годинами по державному апарату зі своїми уфимськими самицями різні обивательські

Дурниці» [2, с. 220].

Не менше турбують О. Довженка прояви радянського «дуроводства» на фронті й у тилу. «Темрява. Незнання історії. Історична неповноцінність державна. Хибне виховання» [2, с. 181] – у цьому письменник вбачає причини масового дезертирства та «відступництва» в перші дні й місяці фашистської навали і про що відверто говорить в «Україні в огні». Проблеми історичної пам'яті митець пов'язує з трагічними подіями в житті народу, що поніс тяжкі втрати у Другій світовій війні: голодом 1932–1933 років, «знищенням кадрів 37-го року», сфабрикованими політичними справами, судовими процесами.

Власне аналітичні висновки Олександра Довженка підтверджуються дослідженнями вітчизняних науковців, які представляють різні школи та напрями сучасної гуманітарної науки. Зокрема, на думку С. Кульчицького, солдати радянської армії «погано воювали не тому, що не вмiли воювати. Вони не бажали воювати за той лад, при якому були можливі депортації, голодомори і масові репресії» [4, с. 48–49] (Виділення автора С. Кульчицького. – В. Д.). Масова задача «радянських військовослужбовців у полон на початковому етапі війни стала наслідком не тільки оперативно-стратегічних прорахунків Ставки й особисто вoждя, а й виявом нелояльності до більшовицького режиму» [5, с. 185], – в аналогічному ключі вибудовує свої міркування О. Лисенко.

«Довженко боровся з власним сумлінням, з інерцією роздвоєння духовності, яка опанувала мистецтвом, із спокусливою силою соціального хамелеонства» [6, с. 115], – вважає В. Марочко. Результатом подолання конфлікту (нехай і частковим, нехай і короткостроковим) стала спроба написати літопис національної катастрофи – кіноповість «Україна в огні».

Бажання вивищитись в очах Сталіна, «нездорове суперництво, боротьба за прихильність і симпатії «вождя» визначали поведінку багатьох» [2, с. 10] митців на численних зборах і засіданнях такого рівня. Колеги-«побратими» в «антиленінським творі» О. Довженка знайшли чимало політичних прорахунків: М. Бажан – «наклепи ...щодо колективізації, щодо виховання жіночої честі»; О. Корнійчук – «брудні помії на нашу дійсність»; Л. Новиченко – спрямування твору «проти передових сил нашого суспільства»; «шкідливі твердження і ворожі погляди» – О. Копиленко, «наклеп на радянський народ, на його історію, на сучасність» – К. Литвин тощо.

Сюжет кіноповісті «Україна в огні» майже цілком побудований на «окупаційному» матеріалі, що відтворює найтрагічніший період другої світової війни – село у перші дні й тижні війни, відступ радянських військ, перебування під тягарем фашистської окупації та локальні епізоди звільнення України від ворога. Епічне моделювання художнього простору пов'язане з відтворенням боротьби Лавріна Запорожця, його родини, односельців, воїнів із фашистською навалю та показом глибини народного горя в окупації. У тексті окреслюється кілька сюжетних ліній: провідна – доля родини Лавріна Запорожця, що уособлює мікро-модель України в межовій ситуації воєнного лихоліття, її народ; лірична лінія – історія несподіваної зустрічі – кохання – розлуки Олесі Запорожець і Василя

Кравчини; трагічна – Христі Хуторної, яка, щоб порятувати себе, змушена вийти заміж за капітана карного загону Антоніо Пальма. Хронотоп художнього твору має чітко визначені просторові й часові параметри: чи не всі події відбуваються в Україні, в основному – в селі Тополівка, епізодично – на полі бою, в партизанському загоні (за винятком кількох епізодів – бенкетування німецьких офіцерів та промова гауляйтера Еріка Коха у Києві, перебування Олесі Запорожець у Берліні в помешканні фон Крауз) протягом кількох років окупації. Дія відбувається на тлі таких локацій як хата, сад, поле, ліс, степ. Етнокультурні архетипи («лісня», «земля», «хата», «криниця», «верба»), пов'язані із суб'єктивними переживаннями персонажів, у семантичній площині твору символізують константи людського життя, духовного буття народу та безсмертя роду.

Твір Олександра Довженка не вкладається в траєкторію розгортання радянської літератури, базованої на ідеологічних і художніх моделях. У повісті відсутні соціально-політичні та ідеологічні трафарети: і на рівні конструювання наперед заданої реальності, й на рівні конфліктності класових сил, уславлення героїчних зусиль партії та її вoждів чи проголошення ленінської «правди» тощо. Немає в тексті «присвят» Сталіну, цитування сталінських промов, політичних декларацій і гасел патетично-агітаційного характеру.

Звернення до постаті «вождя всіх народів» спостерігаємо лише в кількох епізодах: у діалозі німецького солдата з літньою українською селянкою («матко, за кого ти – за Гітлера чи за Сталіна?») та в уявній суперечці Лавріна Запорожця зі Сталінін: «Оставшись один, Запорожець зняв з покуття портрет Сталіна. – Прощайте, товаришу. Не думали ми з вами, що так вийде, та сталося – не малою, великою кров'ю на [своєї] території, – тихо про мовив він до портрета. – Що буде з народом нашим? Виживе він чи за гине, що й сліду не стане ніякого? Розженуть його по каторгах та по лісах, байраках та гнилих болотах, як вовків сіромах, та натруять одне на одного, так що й живі завидуватимуть мертвим. Горе нам... Народ безсмертний, ви казали, товаришу мій. Ой, важке наше безсмертя! Важка доля народна... чую смерть» [2, с. 181]. Причому в розмові з уявним співрозмовником Сталінін слова українця Лавріна Запорожця звучать не тільки як звинувачення недолугої державної політики вoждя, бездарності сталінського «генія», його довоєнних запевнень та обіцянок («граница на замке», війна «малою кров'ю» и «на чужой території»), а й як передбачення національної катастрофи, у результаті якої, зазнавши нелюдських страждань і мук, загинуть мільйони українців.

Не обійшов письменник ганебних ситуацій із втечею «державних діячів середньої руки», що приховували від людей правду про майже блискавичне захоплення німцями радянських територій. Показав управлінців, які тікали в тил, звинувачуючи інших у паніці. «Душі у людей були малесенькі, кишенькові, портативні, зовсім не пристосовані до великого горя» [2, с. 37], – звертає увагу автор. Водночас він прозорливо передбачає, як холодні й бездушні «незгораємі шкафи» потім повернуться і за наказом партії чинитимуть «справедливий суд над підлими відступниками, за-

проданцями, націоналістами-душогубами та іншим пропащим людом» [2, с. 74] за розпусту, за сприяння ворогові, за те, що виконували накази окупаційної влади.

В «Україні в огні» автор представляє безкомпромісно правдиве, а не сфальшоване радянською ідеологією відображення трагічної реальності періоду воєнного лихоліття. Превалюючу увагу зосереджує на протиставленні ідеї захисників рідної землі, народу-месника (свободи, національної гідності, честі, нескореності) та ідеї завойовників (людиноненавистства, жорстоконості, ненависті), зрадників (безчестя, бездуховності, страху). Дві ідеї, два антагоністичні світи представляють основні сили: голова колгоспу Лаврін Запорожець, його п'ятеро синів, дочка Олеся, її подруга Христя, пасічник дід Демид, Мина Товченко, танкіст Василь Кравчина, інші односельці та воїни – з одного боку, з другого – німецькі завойовники та запроданці. Для зображення оборонців рідної землі автор не шкодує романтичної поетики, вивисує подвиг незламності, сили й непохитності духу народу.

Підкреслюючи безсмертя українського роду, утверджуючи його незламність, силу й непохитність духу, О. Довженко піднімає на поверхню доволі гострі проблеми, які «оголила» війна: деморалізовані підступним ворожим ударом рядові воїни, розгубленість населення, масове дезертирство, зрада. Окремі міркування про причини поразок вкладає у уста німецького генерала фон Крауза: «Ці люди абсолютно позбавлені вміння прощати один одному незгоди навіть в ім'я інтересів загальних, високих. У них немає державного інстинкту. Ти знаєш, вони не вивчають історії. Дивовижно. Вони вже двадцять п'ять літ живуть негативними лозунгами одкидання бога, власності, сім'ї, дружби! У них від слова “нація” остався тільки прикметник. У них немає вічних істин. Тому серед них так багато зрадників» [2, с. 28]. Критичні рефлексії щодо недолугої політики та «недоумкуватості чиновників», «чистоти» партійної лінії та байдужості до потреб людини й суспільства, відмова від історичної пам'яті («історія [...] це паспорт на загибель») превалює і в авторських відступах.

Топос ворога подається через конкретизовані типи фашистських загарбників, їхніх союзників (полковник Ернст фон Крауз і його син лейтенант Людвіг Крауз, капітан італійського карного загону Антоніо Пальма, майор Штігліц) і прислужників-поліцаїв (Павло Хуторний, Устим Товченко, Іван Гаркавенко, Максим Заброра). Зневажаючи й осуджуючи ворога, письменник в окремих моментах відходить від офіційної моделі зображення німців примітивними й обмеженими. Так, скажімо, він показує полковника німецької розвідки Ернст фон Крауза розумним і холоднокровним противником, протистояння з яким потребує сили волі й характеру, великої ненависті до загарбника й великої любові до народу. Німецький офіцер вмів аналізувати й робити висновки про що свідчать його думки з приводу ідей нацизму («нацизм не має серйозного значення, поскільки у нацистів, щоб ти знав, нема фактично ніяких ідей. Це сліпа сила, щось вроді надзвичайної грозової хмари. Це сліпе чудо, нечуваний казус європейської дурної політики» [2, с. 27]) та характеристики українців: «Це

народ... (...) Я вивчив його історію. Їх життєздатність і зневага до смерті безмежні» [2, с. 26]; «Так не підкорятися і так умирати, як умирають українці, можуть лише люди високої марки. Коли я дивлюсь на їхню смерть, я завжди тремчу од жаху» [2, с.27].

Створюючи образ німця-окупанта, вважає Валентина Хархун, О. Довженко послуговується «формулою “шлункової людини”, що демонструє, “чисту”, “низову” вітальність і подається з відвертим наміром принизити німців» [7, с. 48]. Розвиваючи думку дослідниці, додамо, що характерною рисою поведінки німців є бажання гарно попоїсти («більшість їла що попало: огірки, яблука, груші, сливи, хліб»; «П'ють молоко. Ідять»; «Після промови Коха офіцерство кинулося їсти і пити»), задовольнити свої фізіологічні потреби («...фон Крауз, вдоволений з доброго сну, сніданку, приємного купання, у строкатій піжамі підійшов до млина») та приховати старх майбутньої покари за злочини ненавистю і вбивством («Вішали, регочучи од клінічної пристрасті, ганялись за жінками, однімали дітей у них і кидали в огонь»; «...загін виродків, що тішилися з жажливих людських страждань. Це були майстри смерті, досвідчені винахідники моторошних каліцтв і тортур, що перед ними блідло навіть лихе середньовіччя»). Щоб показати нищість і нікчемність загарбників, письменник вдається до зоонімічних порівнянь та зоонімічних фразеологізмів, приміром: «Заметушились німці, загерготили»; «мекав Штігліц, благаючи милосердя»; «Вони реготали, свистіли й вили...»; «Гальт! – гавкнув з-під дерева Людвіг Крауз»; «А то ж на них од гавкання шерсть вигнало, як на собаках»; «Ще хвилина – і Кох почав гавкати»; «Це був расовий гітлерівський пес останньої формації».

«Щось середнє між добром і злом – військовий прокурор Лиманчук, весь просякнутий підозрою до рідних людей, бездушністю й показним патріотизмом» [2, с. 8], та інші пристосуванці й чиновники-бюрократи. У тексті кіноповісті ці типи представлені на рівні авторських міркувань і загальної констатації факту: «Пролітали вантажні машини різних снабів, воєнторгів, управлінь, постачань. Холодні, злі шофери, здавалось, не бачили нічого на дорозі. Не бачили й пасажири. Чимало серед них було нікчемних людей, позбавлених глибокого розуміння народної трагедії. Недорозвиненість звичайних людських відносин, скука формалізму, відомствена байдужість чи просто відсутність людської уяви і тупий егоїзм котили їх на державних гумових колесах мимо поранених» [2, с. 36–37]. У прямих авторських зверненнях до читача, у монолозі Христі Хуторної звучать гнівні обвинувачення провідникам державної політики, які першими тікали в тил і поверталися з метою вершити «високий суд» над народом.

Висновки. Підсумовуючи, до цих спостережень додамо хіба те, що «Україна в огні» засвідчила авторську еволюцію, а фактично – відхід від політико-ідеологічних вимог на користь творчої індивідуальності та національних устремлінь. О. Довженкові вдалося представити суттєво іншу рецепцію трагедії українського народу в роки фашистської навали, відмінну від офіційної, лакованої, в бадьоро-оптимістичних тонах. Виголосивши з романтичним піднесенням гімн

міцному роду-народу-Батьківщині – з одного боку, з другого боку, оприявнивши сувору, безкомпромісну правду про національні «хвороби», письменник сформулював стратегію оновлення, соціального й індивідуального «перезавантаження». Для мислителя увесь

подальший (повоєнний. – В. Д.) розвиток має відбуватися через інвективи, ненависть і помсту ворогам та прощення і співчуття народів, в «ім'я життя якого» герої несли «у вогонь своє життя тисячу разів».

ЛІТЕРАТУРА

1. Довженко О. П. Твори : В 5-ти т. Київ: Дніпро, 1985. Т. 5. 359 с.
2. Довженко О. П. Україна в огні. Кіноповість, щоденник. Київ: Рад. письм., 1990. 416 с.
3. Довженко О. П. Щоденникові записи, 1939–1956 = Дневниковые записи, 1939–1956. Харків: Фоліо, 2013. 879 с.
4. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Кульчицький. Київ: Темпора, 2013. Кн. 3. 388 с.
5. Лисенко О. Є. Пам'ять про Другу світову в Україні як суспільний та світоглядний феномен. Національна та історична пам'ять: збірн. наук. пр. 2011. Вип. 1. С. 182–193.
6. Марочко В. Зачарований Десною: історичний портрет Олександра Довженка. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2006. 285 с.
7. Хархун В. Ревізійна модель війни: «Україна в огні» Олександра Довженка. Дивослово. 2011. № 5. С. 45–49.

REFERENCES

1. Dovzhenko O. Works. Kyiv: Dnipro, 1985. V. 5. 359 p.
2. Dovzhenko O. Ukraine in Fire. Kyiv. 1990. V. 5. 416 p.
3. Dovzhenko O. Diary entries, 1939-1956. Kharkiv, 2013, 879 p.
4. Kulchytsky S. The Red Challenger. History of communism in Ukraine from its birth to death. Kyiv. 2013. Vol. 3. 388 p.
5. Lysenko O. The Memory about the Second World War as Public and Worldviewed Phenomenon. National and Historical Memory. Scientific Issues. 2011. Vol. 1. P. 182–193.
6. Marochko V. Enchanted by the Desna: historical portrait of Olexandr Dovzhenko. Kyiv. 2006. 285 p.
7. Harhun V. Revision Model of War: "Ukraine in Fire" by O. Dovzhenko. Dyvoslovo. 2011. №5. P. 45 – 49.

Leveling of imperial politics and predominating of national ideas in the film story "Ukraine in Fire" by O. Dovzhenko

V. S. Donii

Abstract. The specific of interpretation of national ideas in the context of soviet ideology has been investigated in the article. The film story "Ukraine in Fire" doesn't belong to trajectory of soviet literature development, based on ideological and artistic models. Social, political and ideological stencils are absent in stories. Author presented truthful reflection (not distorted by soviet ideology) of tragic reality of World War II.

Key words: national identity, historical, war, ideology.

Прецедентні імена в індивідуальному лексиконі білінгва

О. А. Гапченко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: lengapchenko@gmail.com

Paper received 30.03.19; Accepted for publication 10.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-03>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню статусу прецедентних феноменів в індивідуальному лексиконі двомовної особистості. Прецедентні імена розглядаються як мовні знаки та як елементи когнітивної бази. Аналізуються чинники, що визначають специфіку зберігання і функціонування одиниць прецедентного типу в структурах індивідуального лексикону білінгвальної особистості, вивчаються факти впливу індивідуального природного і комбінованого білінгвізму на ці процеси.

Ключові слова: мовна особистість, прецедентний феномен, внутрішній лексикон, етнолінгвокультурна свідомість.

Вступ. Різні лінгво-культурні спільноти мають різні когнітивні бази, що пов'язано зі специфікою членування світу. Кожен білінгв, як мовна особистість, виступає як: 1) носій властивих тільки йому рис, ознак, знань і уявлень; 2) член певних соціальних груп (сім'я, професія, конфесія, політична орієнтація тощо); 3) представник певної національно-культурної спільноти; 4) представник людства. Когнітивна база, «з одного боку, є результатом дії специфічних для кожної мовної спільноти моделей сприйняття й обробки інформації, а з другого – зберігає, структурує й визначає ці моделі, створює можливість для їх міжпоколінної трансляції, яка зумовлює, своєю чергою, мовну і культурну єдність членів певної спільноти» [3, 99]. Серед основних складових когнітивної бази є **прецедентні феномени**: у когнітивній базі зберігається сам вербальний феномен (ім'я або висловлювання) і те, що за ним стоїть і що робить його прецедентним, тобто сукупність диференційних ознак і атрибутів (прецедентні імена) і сукупність значень-сміслів (прецедентні висловлювання) [5, 79].

Огляд публікацій за темою. Прецедентність і пов'язані з нею явища останнім часом активно досліджуються в різних галузях сучасної лінгвістики. Явище прецедентності ставало об'єктом уваги таких лінгвістів, як Д. Б. Багаєва, В. О. Вуколова, Д. Б. Гудков, І. В. Захаренко, О. А. Земська, І. А. Казимірова, Ю. М. Караулов, В. Г. Костомаров, В. В. Красних, К. С. Серажим, Г. Г. Слишкін, Ю. О. Сорочкін, А. Є. Супрун та ін. Теорія прецедентності стрімко розвивається. У наукових розвідках уживаються різні терміни, пов'язані з прецедентністю: *прецедентний текст*, *прецедентний феномен* (Д. Б. Багаєва, В. О. Вуколова, Д. Б. Гудков, Ю. М. Караулов, І. В. Захаренко, В. В. Красних, І. К. Кобякова, К. С. Серажим, Г. Г. Слишкін, Р. С. Чорновол-Ткаченко); *логоеністема* (В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвікова); *прецедентний знак* (О. В. Найдюк); *прецедентний культурний знак* (В. О. Лукін); *текстова ремінісценція* (А. Є. Супрун, Н. О. Ізмайлова, В. А. Просалова); *прецедентна текстова ремінісценція* (Ю. Є. Прохоров); *облігаторні тексти* (Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров); *прецедентна одициня*, *прецедентема* (Н. А. Голубева). А. А. Адзінова використовує термін *прецедентизм*: «Прецедентизми – це одиниці мови, що містять прецедентність, джерелами якої є різні типи відтворюваних / стійких у комунікації соціокультурних значущих імен і висловів» [1, 6]. В. Г. Костомаров і Н. Д. Бурвікова, досліджуючи, як тексти стають прецедентними, аналізують поняття пре-

цедентне висловлювання. Прецедентний феномен і прецедентну ситуацію досліджує В. В. Красних. *Прецедентним іменам* присвячені численні праці Д. Б. Гудкова.

Теоретичною базою дослідження послужили праці в галузі психолінгвістики (Л. С. Виготський, О. О. Залевська, І. А. Зимня, В. В. Красних та ін.), когнітивної семантики (З. Д. Попова, Й. А. Стернін, О. С. Кубрякова, Ю. М. Караулов та ін.), праці, присвячені вивченню специфіки власних імен (А. В. Суперанська, О. Єсперсен, В. Д. Бондалетов, О. Ю. Карпенко та ін.), дослідження прецедентних феноменів і прецедентних імен (Д. В. Багаєва, Є. М. Верещагін, Д. Б. Гудков, І. В. Захаренко, І. П. Зирянов, Ю. М. Караулов, В. Г. Костомаров, В. В. Красних, О. О. Наумова, О. А. Нахімова, І. В. Привалова, Г. Г. Слишкін, А. Є. Супрун та ін.), наукові розвідки в галузі метафорології (Н. Д. Арутюнова, А. М. Баранов, М. Блек, Е. В. Будаєв, М. Джонсон, Дж. Лакофф, В. П. Москвін, В. В. Петров, Є. Є. Юрков), психолінгвістична теорія слова і теорія ментального лексикону як функціональної динамічної системи (О. О. Залевська).

Мета. Дослідити статус і особливості функціонування прецедентних імен в індивідуальному лексиконі білінгвальної особистості шляхом комплексного аналізу даних, отриманих під час вільного асоціативного експерименту.

Матеріали й методи. Матеріалом дослідження стали результати низки вільних асоціативних експериментів, у яких взяли участь природні і штучні білінгви з різних регіонів України. Вибір асоціативних методик зумовлений тим, що специфіка об'єкту дослідження потребує безпосереднього звернення до представника лінгвокультурної спільноти, який володіє набором знань і уявлень і готовий реагувати на представлені слова-стимули. Оскільки дослідження особливостей функціонування прецедентних феноменів в індивідуальному лексиконі пов'язане з вивченням питань когніції, з аналізом зв'язку між позамовною дійсністю, її ментальною репрезентацією та мовним вираженням, доцільно використовувати комплексний підхід із поєднанням принципів традиційної лінгвістики, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики та психолінгвістики. Використовувалися комплексний теоретичний аналіз, різні види лінгвістичного асоціативного експерименту, психолінгвокультурологічний аналіз і метод кількісної обробки даних.

Результати та їх обговорення. Не зважаючи на різні підходи до феномену прецедентності, очевидно, що в

усіх випадках йдеться про апеляцію до культурної пам'яті соціуму: кожна окрема мовна особистість, будучи індивідумом зі своєю свідомістю, пам'яттю, лексиконом, є членом певного соціуму (сімейного, конфесійного, професійного тощо) і має спільні знання, уявлення, ціннісні орієнтації та засоби їх семіотизації з іншими членами цього соціуму; членом лінгво-культурної спільноти, який має певний спільний для всіх членів цієї спільноти набір «культурних предметів» і їхніх символів; представником людства, який має спільні для всіх людей знання й уявлення. Основними компонентами загального для членів лінгвокультурної спільноти ядра знань і уявлень сучасною лінгвістикою визнаються прецедентні феномени. Маємо звернуту увагу на проблему визначення прецедентності. Так, на думку В. В. Красних, прецедентні феномени – це: 1) феномени добре відомі всім представникам національно-лінгвокультурної спільноти (мають надособистісний характер); 2) актуальні в когнітивному (пізнавальному й емоційному) плані феномени; 3) феномени, апеляція до яких постійно поновлюється в мові представників національно-лінгвокультурної спільноти [5, 58]. Однак, теза про те, що прецедентними є феномени, відомі всім без винятку представникам національно-лінгвокультурної спільноти, досить дискусійна: інтелектуальний і культурний рівень мовців, сфери їхніх інтересів є різними, а, отже, критерій загальновідомості при виявленні прецедентних феноменів може викликати сумніви. Д. Б. Гудков прецедентними феноменами вважає одиниці, *знайомі більшості* лінгвокультурної спільноти, які зберігаються в колективній пам'яті цієї спільноти й регулярно актуалізуються в мовленні [2]. Результати асоціативних експериментів дозволяють сказати, що при визначенні прецедентності одиниці краще використовувати вираз «значна частина» лінгвокультурної спільноти, замість узагальнюючих «всі» чи «більшість», оскільки не всі без винятку інформанти реагують на стимули асоціативними реакціями прецедентного типу й не всі з тих, хто дає прецедентну реакцію, точно знають характеристики тієї чи іншої прецедентної одиниці. Прецедентним може бути текст, ім'я, висловлювання будь-якої протяжності (від слова чи афоризму до епосу). Прецедентність є одиницею «осмислення людських життєвих цінностей крізь призму мови за допомогою культурної пам'яті», тобто розглядається як компонент мовної свідомості соціуму [4, 73]. Показником прецедентності феномену є часті відсилання до тексту в процесі побудови нових феноменів у вигляді ремінісценцій [7, 28]. Отримання і збереження феноменом статусу прецедентності зумовлене тим, наскільки він відповідає запитам життєвої ідеології конкретного соціуму.

Отже, прецедентними феноменами будемо вважати добре відомі (хоча поняття «добре відомі» теж може викликати дискусію: що вважати критеріями такого знання? те, що інформант знає це ім'я, чи те, що він може навести цитату з твору чи зазначити якісь характеристики феномену?) значній частині представників лінгвокультурної спільноти, актуальні в когнітивному й пізнавальному плані вербальні або вербалізовані феномени, звернення до яких простежується в мові певної лінгвокультурної спільноти і які входять у когнітивну базу. До таких феноменів належать прецедентні тексти,

прецедентні ситуації, прецедентні висловлювання та прецедентні імена.

Прецедентні імена, з одного боку, є частиною когнітивної бази носія мови, а з іншого – належать до класу власних імен. Вони фіксують певні аспекти національної картини світу і пов'язані з процесами номінації. Під *прецедентним іменем* розуміють індивідуальне ім'я, пов'язане: а) із широко відомим текстом, який належить, як правило, до прецедентних; б) із ситуацією, широко відомою носіям мови, яка виступає як прецедентна [2, 106]. Використання терміну *прецедентне ім'я* при описі процесів номінації дозволяє дослідити причини набуття власним іменем ознак прецедентності. На специфіку функціонування прецедентних імен впливають їхні структурні особливості. В. В. Красних зазначає, що прецедентне ім'я може функціонувати або як власне ім'я, вказуючи безпосередньо на денотат (у цьому випадку диференційні ознаки прецедентного імені виявляються не релевантними), або як прецедентні імена (тобто вживатися як «складний знак», що має окрім простого набору значень деякий інваріант сприйняття «предмету», який стоїть за іменем). У цьому випадку має місце апеляція до диференційних ознак прецедентного імені, які становлять ядро індивідуального варіанту прецедентного імені [6, 202]. За концепцією Д. Б. Гудкова, прецедентні імена поділяються на ті, що функціонують денотативно (екстенціонально), тобто іменують предмет, вказуючи безпосередньо на денотат, і ті, які функціонують конотативно (інтенціонально), тобто використовуються для характеристики об'єкту. Денотатом прецедентного імені визнається уявлення про іменований ним «культурний предмет» [2].

При виборі методів дослідження ми спиралися на теорію єдиної інформаційної бази та концепції лексикону людини як динамічної, функціональної системи, розроблену О.О.Залевською, за якою слово – одиниця лексикону – розглядається як засіб доступу до єдиної інформаційної бази людини, де зберігається сукупність певним чином емоційно забарвлених і визначених системою норм і оцінок тієї спільноти, до якої належить мовна особистість, мовних і енциклопедичних знань. Слово при ідентифікації включається у внутрішній контекст (перцептивний, когнітивний, афективний), який пов'язаний із зовнішнім контекстом (вербальним, ситуативним). При цьому слово як ключова одиниця запускає в дію складну сукупність процесів функціонування індивідуального знання, актуалізує в індивідуальній свідомості певний фрагмент досвіду. Досвід актуалізується у вигляді цілісного чуттєво-когнітивно-афективного утворення, яке складається з ознак і ознак ознак. При цьому враховуються різноманітні знання людини [3]. Можна припустити, що прецедентне ім'я при його використанні й сприйнятті мовцями також актуалізує певний специфічний «контекст» пов'язаних із ним знань, що має проявитися під час експериментального дослідження. З метою перевірки цього припущення був проведений вільний асоціативний експеримент. Інформантам пропонувалося письмово відреагувати на запропоновані слова-стимули. До участі в експерименті було залучено 120 інформантів – природних або штучних білінгвів різного віку, статі, професій, які добре володіють щонайменше двома мовами. Інформанти не обмежувалися ні у виборі реакцій, ні у їх кількості; вони могли записа-

ти одне слово, словосполучення або ціле речення будь-якою відомою їм мовою (загальна кількість отриманих асоціативних реакцій – 1698). Вільний асоціативний експеримент мав на меті виявити, які образи-уявлення стоять за прецедентними іменами в свідомості людей, які знають декілька мов.

Прецедентність, як лінгвістичне явище, зумовлена національними, соціальними, історичними й іншими чинниками, тому може бути представленою на різних рівнях: національному, соціумному, універсальному, індивідуальному й у різних сферах функціонування мови. В індивідуальному когнітивному просторі мовної особистості ім'я може бути пов'язаним із двома денотатами: особистісними уявленнями й загальнонаціональним інваріантом, який зберігається в когнітивній базі лінгвокультурної спільноти в максимально редукованому вигляді. Саме наявність такого інваріанта є доказом прецедентності імені. За кожним прецедентним феноменом стоїть своя *унікальна система асоціацій*, яка відображається у свідомості носіїв мови. Саме це включення в *асоціативні зв'язки* з іншими мовними концептами зумовлює регулярну актуалізацію прецедентних феноменів. При цьому *асоціативні зв'язки* розглядаються як аспекти прецедентності.

Отримані асоціативні реакції були класифіковані відповідно до базових стратегій ідентифікації: образи/уявлення, які базуються на інваріанті сприйняття прецедентного імені/прецедентної ситуації, реакції, зумовлені формою слова-стимулу, реакції, що апелюють до індивідуального досвіду тощо. Загальний аналіз результатів експериментів свідчить, що прецедентна база білінгвів має «дифузний» характер: у ній можуть бути відсутніми інваріанти сприйняття деяких політичних діячів і літературних персонажів (напр., наявність/відсутність реакцій *Гаррі Поттер, Рейган, Карл Маркс, Хрущов, Брежнєв* на одні і ті самі слова-стимули залежить від віку інформантів) та з'являтися нові імена, на які орієнтується мовець (напр., *Трам*) тощо.

Прецедентне ім'я має експресивну, символічну, конотативну функції та здатне передавати культурну інформацію. Прецедентні імена як одиниці мови й мовлення виступають репрезентантами прецедентних концептів – ментально-вербальних одиниць, які використовуються для презентації, категоризації, концептуалізації й оцінки дійсності при формуванні картини світу. Серед прецедентних імен найчастіше виділяють антропоніми, хремотоніми (назви продуктів матеріального і духовного життя людини, напр., назви книжок, фільмів, пісень, музичних груп) і хрононіми (назви подій, явищ), однак цими одиницями прецедентні імена на вичерпуються.

В індивідуальному когнітивному просторі мовної особистості ім'я може бути пов'язане з двома денотатами: особистим уявленням і загальнонаціональним інваріантом, що зберігається в когнітивній базі лінгвокультурної спільноти в максимально зредукованому вигляді. Наявність такого інваріанта вважається доказом прецедентності імені. У матеріалах асоціативного експерименту представлені так звані *автопрецеденти* – «відображення в свідомості індивіда деяких феноменів навколишнього світу, які мають особливе пізнавальне, емоційне, аксіологічне значення для певної особистості, пов'язані з особливими індивідуальними уявленнями, включеними в неповторні асоціативні ряди» [2, 103]: напр., асоці-

ативна реакція *Wolfenstein* на стимул НІМЕЧЧИНА; *Юбісофт, Нікіта Міхайленко* на стимул ФРАНЦІЯ. *Соціумно-прецедентні феномени* відомі будь-якому середньому представнику соціуму і входять до колективного когнітивного простору (реакція прецедентного типу *Різдво* на стимул ЗИМА). *Національно-прецедентні феномени* відомі будь-якому пересічному представнику лінгвокультурної спільноти і входять до когнітивної бази цієї спільноти. Як правило, увага дослідників зосереджується саме на національно-прецедентних феноменах і саме їх часто називають прецедентними феноменами. *Універсально-прецедентні феномени* відомі усім людям і входять до універсального когнітивного простору людства (напр., *Велика Китайська стіна, Джекі Чан* на стимул КИТАЙ, *Ейфелева вежа, Нотердам де Парі* на стимул ФРАНЦІЯ).

Як відомо, в ономастиці виділяють різні типи онімів: антропоніми, міфоніми, топоніми, астроніми, назви подій тощо. Провідне місце належить прецедентним антропонімам, однак, слід зауважити, що у відповідях респондентів представлені й інші власні назви. Так, у матеріалах експериментів, крім антропонімів, представлені прецедентні імена, які позначають важливі події через вказівку на їхню дату (*33-й рік, 1 вересня 1939, 1939-1945*); прецедентні імена, що позначають ті чи інші події через назву місця, де вони відбулися (*Нагасакі, Хіросіма* на стимул ЯПОНІЯ); прецедентні імена, які позначають об'єкти бізнесу – компанії, заводи, концерни, банки тощо (*Силіконова долина, Google, Apple, Голівуд, Емпайр Стейт Білдінг* на стимул США); прецедентні імена, які позначають широко відомі географічні об'єкти (*Ватикан, Венеція* на стимул ІТАЛІЯ); прецедентні назви країн, які можуть нагадувати про особливості їхнього історичного досвіду (*Гондурас* на стимул БІДНІСТЬ); прецедентні імена, які йдуть від назв кораблів (найбільш відомим і часто повторюваним таким іменем є «Титанік» - назва лайнера, який затонув у результаті зіткнення з величезним айсбергом, зараз використовується мовцями для образного позначення будь-яких катастроф чи загрозливих ситуацій; цікавим є асоціативний ряд на стимул КІНО: *Бред Пітт, Леонардо ді Капріо, «Титанік», «Адмірал Нахімов»* (назва іншого пасажирського судна, яке також затонуло в результаті кораблетрощі в кінці ХХ ст., стало прецедентним іменем катастрофи, як і *Титанік*).

Як свідчить експериментальний матеріал, найбільш частотною групою прецедентних імен є прецедентні антропоніми (практично на кожне слово-стимул зафіксовані реакції-антропоніми, на деякі стимули – по декілька антропонімів), пор.: США – *Трам, Обама, Бред Пітт, Анджеліна Джолі, Джордж Буш, Білл Гейтс, Стів Джобс*; ІТАЛІЯ – *Муссоліні, Адріано Селентано*, РУМУНІЯ – *Дракула, Чаушеску* тощо. Деякі прецедентні імена-антропоніми стають стимулом для ланцюжка прецедентних онімних реакцій, напр.: ОСТАП БЕНДЕР – *Бендера, Бандера, Бандерас, А. Миронов*.

На другому місці за частотністю знаходяться прецедентні топоніми. Прецедентними топонімами на позначення великої, багатой й авторитетної країни можна вважати частотні асоціативні реакції *США, Франція, Німеччина*, які часто даються на стимул БАГАТИЙ. На позначення юридичного договору, який неоднозначно сприймається суспільством, раніше використовувався

топонім Брест, а зараз деякі інформанти наводять топонім *Мінськ*. Позначення важливої політичної події за допомогою вказівки на вулицю, площу, будівлю, де воно відбулося можливе, напр., за допомогою одиниць *Майдан, Банкова, Білий Дім*. Функціонування і сприйняття прецедентних імен тісно пов'язано з особливостями національної культури, традиціями й ментальністю національно-мовного колективу (такими є, напр., асоціативні реакції представників різних лінгвокультурних спільнот на стимул *Майдан*).

При відповіді на стимули не обмежувалася мова реакції. Білінгви в більшості випадків відповідали українською мовою (мовою запропонованої анкети). Однак, близько 10 % анкет заповнені переважно російською, є деякі анкети, заповнені іншими мовами (польською, англійською, німецькою: інформанти перекладали стимул рідною мовою і давали реакції вже рідною мовою). В інших анкетах наводяться цитати з літературних творів, текстів пісень, гасла, рекламні слогани російською мовою чи іншими мовами (мовою джерела прецедентного імені). Серед найбільш активних понятійних сфер джерел прецедентних імен можна виділити політику, літературу, театр і кіно, спорт, музику, мистецтво, науку та ін. Джерела прецедентності можуть бути вітчизняними і закордонними, реальними або належати до сфери літератури чи мистецтва, бути сучасними чи йти з інших історичних періодів. Прецедентні імена в матеріалах вільного асоціативного експерименту могли бути представлені у структурно трансформованому вигляді і без змін форми, використовуватися ізольовано й у складі реакції-словосполучення чи речення. Заслуговує на увагу спосіб зазначення інформантами джерела прецедентності (на стимул наводилися назва твору, його автор, історичний період, атрибут прецедентного імені тощо). Іноді інформантами використовувалися графічні

маркери прецедентності імені (лапки, перехід на графіку іншої мови, інші графічні засоби).

Висновки. Проведене дослідження свідчить, що прецедентні імена – це важлива частина національної мовної картини світу, важливий засіб пізнання, концептуалізації й оцінки дійсності. Вони відображають систему цінностей лінгвокультурної спільноти. Прецедентні антропоніми, топоніми, ситуації є елементами культурного простору. Найчастіше прецедентними стають власні імена видатних особистостей (відомих історичних особистостей, політиків, державних діячів, діячів культури, мистецтва й науки) і топоніми. Аналіз асоціативних реакцій дозволяє говорити про прояв номінативної, когнітивної, оцінної, прагматичної та комунікативної функцій прецедентних імен. Для дослідження статусу прецедентних імен в індивідуальному лексиконі особистості, вивчення ступеню знання прецедентних феноменів доцільно використовувати різні види асоціативного експерименту, метод дефініцій та інші сучасні методи і прийоми психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології. Прецедентні феномени в когнітивній базі зберігаються у вигляді інваріанта сприйняття. Поява варіантів сприйняття прецедентних імен може пояснюватися динамікою прецедентної бази: у різних поколіннях – різний досвід, різні погляди й уявлення про реальність, отже, можуть з'являтися «нові» прецеденти, а «традиційні» мати різний рівень актуалізації в різних вікових групах. Використання сучасних методик дає можливість дослідити групові, регіональні, національні й інтернаціональні прецедентні феномени. Дослідження особливостей зберігання і функціонування прецедентних імен в індивідуальному лексиконі двомовної особистості дозволяє робити подальші кроки в розвитку теорії прецедентності, теорії організації та функціонування індивідуального знання мовної особистості, організації ментально-вербального лексикону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адзинова А. А. Явление прецедентности в заглавиях креолизованных текстов (на материале глянцевых журналов): автореф. дисс. канд. филол. наук. – Майкоп, 2007. - 23 с.
2. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. – М., 2003. – 288 с.
3. Залевская А. А. Введение в психолингвистику: учебник. 2-е изд. испр. и доп. – М.: РГУ, 2007. - 560 с.
4. Костомаров В. Г. Как тексты становятся прецедентными // Русский язык за рубежом. – 1994. - № 1. – С. 73-76.
5. Красных В.В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология. – М., 2002.
6. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? – М., 2003. – 375 с.
7. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. – М., 2000. – 128 с.

REFERENCES

1. Adzinova A.A. The phenomenon of precedent in the titles of creolized texts (based on the language of glossy magazines): Dissertation abstract for the Candidate of Philology degree. – Mai- kop, 2007. - 23 p.
2. Gudkov D. B. Theory and practice of intercultural communication. - Moscow, 2003. - 288 p.
3. Zalevskaya A. A. Introduction into psycholinguistics. The 2nd edition. – Moscow: Russian State University of Humanities, 2007. – 560 p.
4. Kostomarov V.G. How do texts become precedent // Russian language abroad. - 1994. - # 1. - p. 73-76.
5. Krasnykh V.V. Ethnopsycholinguistics and lingvoculturology. - Moscow, 2002.
6. Krasnykh V.V. “At Home Among Strangers”: a myth or a reality? - Moscow: Gnosis, 2003. - 375 p.
7. Slyshkin G.G. From text to symbol: Linguistic culture concepts of precedent in consciousness and discourse.-Moscow, 2000.-128 p.

Precedent names in the individual lexicon of the bilingual personality

O. A. Gapchenko

Abstract. The article studies the status of precedent phenomena in a bilingual individual lexicon. Precedent names are considered both as linguistic signs and cognitive base elements. There analyzed the factors which determine the storage and functioning specifics of precedent type cases in the structures of bilingual individual lexicon. The facts of impact of individual natural and combined bilingualism on these processes are also viewed.

Keywords: linguistic personality, precedent phenomenon, individual lexicon, ethnolinguistic and cultural consciousness.

Мета навчання усного перекладу

Л. О. Гончаренко

Чорноморський національний університет ім. П. Могили, Миколаїв, Україна
Corresponding author. E-mail: stotskaya07@rambler.ru

Paper received 30.03.19; Accepted for publication 11.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-04>

Анотація. У статті розглянуто зміст та мету навчання перекладу. Описано уміння, якими повинен володіти майбутній перекладач, здійснюючи той чи інший вид усного перекладу. У статті також зазначено, що підготовка студентів до усного перекладу будеться з урахуванням його специфіки. Охарактеризовано кожен з видів усного перекладу. Метою навчання даного виду перекладу є набуття студентами-перекладачами вмінь, якими повинен володіти професійний перекладач.

Ключові слова: усний переклад, навчання перекладу, перекладач, уміння, пам'ять.

Зміст навчання перекладу є один із спірних питань. Як зазначають дослідники, курс перекладу має на меті не надання студентам певних знань, а формування висококваліфікованих фахівців, тому завдання навчання перекладу полягає в розвитку їх перекладацьких умінь і навичок, оволодіння методами і стратегіями перекладу, накопиченні досвіду перекладу різних текстів [3, с. 323]. Зміст навчання перекладу включає повідомлення знань, а також формування перекладацьких умінь і навичок. Вміння і навички є кінцевою метою процесу перекладу, тому що сприяють професійній діяльності перекладача.

Ідея комунікативної спрямованості професійного перекладу вкрай важлива для визначення змісту навчання [4, с. 101].

Переклад як вид мовленнєвої діяльності в усіх його виявах є малодослідженим питанням (Л. С. Бархударов, В. М. Комісаров, Л. К. Латишев, Р. К. Міньяр-Белоручев, Я. І. Рецкер, О. Б. Тарнопольський, А. В. Федоров, А. Д. Швейцер), оскільки зазвичай переклад розглядався як навчальна вправа (А. Д. Алфьоров, Н. М. Баженов, Л. А. Булаховський, Ф. І. Буслаєв, К. Д. Ушинський, О. М. Фінкель). Отже, вважаємо за потрібне охарактеризувати основні методичні положення усного перекладу як виду мовленнєвої діяльності та проаналізувати вміння і навички, які слід формувати відповідно до перекладацької компетентності студентів.

Метою статті є окреслення методичних передумов навчання майбутніх перекладачів усного перекладу.

При спільності мети навчання у усних і письмових перекладачів неоднакові ролі і абсолютно різні умови діяльності. В процесі роботи письмовий перекладач може відкласти текст на час і повернутися до нього пізніше, може користуватися словниками та іншими посібниками, радитися з фахівцями, переробляти і повністю заново редагувати текст. Усний перекладач не має подібних переваг: він повинен негайно реагувати на почуте їм повідомлення і правильно перекладати з першого разу [1]. Відповідно до цього студенти повинні чітко розуміти механізм і цілі усного перекладу і те, що для виконання професійного перекладу недостатньо вміння більш-менш повно і точно перекладати зміст з мови на мову. На думку більшості фахівців, головне – володіння ситуацією перекладу. Перекладач повинен вміти грати свою роль в соціологічному сенсі, роль посередника, якому дано дозволити людям, що не розуміють мови один одного, спіл-

куватися, і при цьому в ідеалі спілкуватися так, щоб вони забули про існування перекладача. Тобто, функція усного перекладача – підтримання комунікації, тому основні правила усного перекладу мають не тільки лінгвістичний характер, а й соціально-психологічний [2].

Підготовка студентів до усного перекладу будеться з урахуванням його специфіки. Цілями навчання даного виду перекладу, на наш погляд, буде набуття студентами-перекладачами вмінь, якими повинен володіти професійний перекладач. Так, особливі вимоги висуваються до пам'яті перекладача, здатності сприймати різні форми усного мовлення, типи і манери вимови, вміння чітко і правильно вимовляти переклад, виступати перед великою аудиторією. При усному перекладі особливого значення набувають умови роботи перекладача, відсутність перешкод, справність технічних засобів. Все це вимагає від майбутніх перекладачів особливих умінь.

Існують уміння, необхідні як для письмового, так і для усного перекладу, але вимагають в останньому випадку певної перебудови. Наприклад, всякий переклад передбачає вміння переключатися з однієї мови на іншу, здійснювати міжмовну комунікацію. Однак при усному перекладі це вміння повинно реалізовуватися в короткий проміжок часу, включати значні елементи автоматизму. Інакше кажучи, таке вміння має перетворюватися в навик перекладу. Також необхідно розвивати особливу групу умінь, пов'язаних зі специфікою усного перекладу і загальних для всіх його видів. Перш за все, усний переклад передбачає швидке і адекватне розуміння промови, яке вимовляється в різному темпі і з різними особливостями вимови. Звідси необхідність в розвитку вміння, а потім і навички повноцінного аудіювання. Далі, у всіх видах усного перекладу важливу роль відіграє опора на пам'ять перекладача – короточасну (оперативну) або довготривалу. Тому потрібна особлива робота над розвитком професійної пам'яті, вмінням запам'ятовувати значні відрізки змісту (саме змісту, а не його вираження мовою оригіналу). І, нарешті, усний переклад передбачає вміння відтворювати переклад у формі усного мовлення. Перекладач повинен володіти технікою усного мовлення рідною та іноземною мовами, володіти необхідним активним запасом слів і структур, вміти перефразувати свої думки, володіти вмінням виступати перед різною аудиторією в самих різних умовах комунікації. І нарешті, у кожному виді

усного перекладу можуть виявлятися специфічні особливості, які передбачають розвиток спеціальних умінь, необхідних для здійснення даного виду перекладу. Такі вміння пов'язані з необхідністю одночасно виконувати кілька дій, суміщати мовні операції різного типу. Це може бути одночасність слухання і говоріння (синхронний переклад), говоріння і читання (переклад з листа), слухання і кодування запису, декодування запису і говоріння (послідовний переклад).

Слід зазначити, що всі вміння взаємозалежні. Це визначає і послідовність навчання різним видам перекладу. Тож заняття будемо за таким принципом: спочатку вивчаються види перекладу, що вимагають більш загальних і менш складних умінь, а потім більш специфічні види перекладу. Оптимальним представляється наступний порядок навчання перекладу: письмовий переклад – переклад на слух окремих фраз (послідовний переклад без запису) – двосторонній переклад – переклад з аркуша – послідовний переклад з записом – синхронний переклад із зоровою опорою, синхронний переклад без опори. Зазначена послідовність не означає, що кожен наступний вид перекладу буде починати вивчатися тільки після завершення роботи над попереднім. Можна планувати і паралельне навчання декільком видам перекладу. Однак останні, найбільш складні три види, вивчаються, як правило, на завершальних етапах навчання.

Для того щоб навчити студентів різним видам усного перекладу, необхідно враховувати особливості кожного з цих видів. Так, наприклад:

1) *Переклад на слух (послідовний переклад окремих фраз і невеликих абзаців).*

Умови навчання: викладач вимовляє одну або кілька пов'язаних за змістом фраз і робить паузу, після чого студент перекладає почуте для інших, які присутні в аудиторії.

Метою заняття буде навчити студентів:

- добре розуміти швидко усне мовлення;
- одночасно слухати та запам'ятовувати;
- вільно та правильно висловлюватись на мові перекладу;
- точному запам'ятовуванню та відтворенню (з можливою опорою на запис) інформації.

2) *Переклад з аркуша.*

Умови навчання: студент отримує текст, який він раніше не бачив або бачив лише безпосередньо перед тим, як почати перекладати. Дивлячись в оригінал, він читає його так, як ніби текст написаний мовою перекладу.

Метою заняття буде навчити студентів:

- швидко переключатися на мову перекладу при широкому використанні напівавтоматичної підстановки готових відповідей;
- поєднувати промовляння перекладу з читанням наступного відрізка оригіналу;
- швидко читати про себе.

3) *Послідовний переклад з записом.*

Умови навчання: викладач виголошує промову тривалістю 23 – 30 хвилин. Студент-перекладач перекладає подумки текст, здійснюючи короткий запис, спираючись на який, він зможе відтворити свій переклад після закінчення виступу. Відповідно до постав-

леним завдань, переклад може здійснюватися в повній або в скороченій формі.

Метою заняття буде навчити студентів:

- добре розуміти швидко усне мовлення;
- одночасно слухати та запам'ятовувати;
- вільно та правильно висловлюватись на мові перекладу;
- точному запам'ятовуванню та відтворенню (з можливою опорою на запис) інформації;
- швидко і правильно веденню запису;
- запам'ятовувати основний зміст усного виступу значної довжини;
- одночасного декодувати запис і промовляти переклад;
- узагальнювати і компресувати сенс ряду послідовних висловлювань.

4) *Синхронний переклад із зоровою опорою.*

Умови навчання: студент-перекладач забезпечений навушниками, через які він чує усний виступ оратора, і одночасно (з відставанням 2-3 с) промовляє в мікрофон переклад, спираючись на текст виступу, переданий йому заздалегідь або безпосередньо перед початком виступу.

Метою заняття буде навчити студентів:

- одночасно слухати, читати, перелаштовуватись з мови на мову та говорити;
- швидко підбирати та використовувати стандартні кліше та відповідники;
- членувати усний текст, визначаючи мінімальну смислову групу, яку можна починати перекладати;
- узагальнювати і компресувати сенс почутого;
- вміло виправляти невдало розпочатий переклад непомітно для слухачів;
- будувати і чітко вимовляти правильні і завершені фрази незалежно від якості оригіналу і повноти його сприйняття.

Сюди ще можна додати сукупність умінь, потрібних при перекладі на слух та перекладі з аркуша.

5) *Синхронний переклад без зорової опори.*

Умови навчання: студент-перекладач забезпечений навушниками, через які він чує усний виступ оратора, і одночасно (з відставанням 2-3 с) промовляє в мікрофон переклад. Як правило, якщо мова йде про професійну діяльність, перекладач знаходиться в кабінеті, але існує також метод «нашіптуння», коли перекладач сидить поруч з реципієнтом і шепоче свій переклад.

Метою заняття буде навчити студентів:

- одночасно слухати, перелаштовуватись з мови на мову та говорити;
- швидко підбирати та використовувати стандартні кліше та відповідники;
- членувати усний текст, визначаючи мінімальну смислову групу, яку можна починати перекладати;
- узагальнювати і компресувати сенс почутого;
- вміло виправляти невдало розпочатий переклад непомітно для слухачів;
- будувати і чітко вимовляти правильні і завершені фрази незалежно від якості оригіналу і повноти його сприйняття;
- вільно і точно сприймати будь-який різновид усного мовлення;
- чітко розпізнавати і при необхідності фіксувати в ході перекладу прецизійні слова;

- однаково успішно перекладати з іноземної мови і на іноземну мову.

Отже, вміння і навички, необхідні для здійснення різних видів усного перекладу, створюються в процесі навчання за допомогою спеціальних вправ, а також шляхом тренувань у виконанні перекладу певного виду.

Правильна постановка цілей, якісне вирішення завдань навчання, а також доцільність застосовуваних

принципів багато в чому впливають на ефективність підготовки перекладачів. В результаті переосмислення концептуальної основи освіти, що трактувалася як процес розвитку особистісного потенціалу того, хто навчається, необхідною вимогою до здійснення професійної діяльності стає досягнення глобальної мети освітнього процесу – формування професійної компетентності усного перекладача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виссон Л. Синхронный перевод с русского на английский. М.: Р.Валент, 1999. – 272 с.
2. Воеводина Т.В. Устный перевод в коммуникативном аспекте и его соотношение с другими видами перевода // Тетради переводчика. Вып. 20. М., 1983. – 243 с.
3. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. - М.: Изд-во «ЭТС», 2002. – 424 с.
4. Gile D. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 2009. – 283 pp.

REFERENCES

1. Wisson L. Simultaneous translation from Russian into English. M.: R. Walent, 1999. 272 pp.
2. Woewodina T.W. Interpretation in the communicative aspect and its relationship with other types of translation // Translator's notes. 20 Edition. M., 1983. – 243 с.
3. Komissarow W.N. Modern translation studies. – M., 2002. – 424 с.

The purpose of teaching interpretation

L. O. Goncharenko

Abstract. The article is dedicated to the research of interpretation. The analysis of interaction of the three main types of speech activity in the translation process was carried out (reception, transposition, realization). Translation competence was characterized. Components and skills of translation competence, which determine aims of learning, were highlighted.

Keywords: oral translation, translation training, translator, skills, memory.

Лингвистика как инструмент самозащиты гражданского общества (к вопросу идентификации природы общественного протеста методами лингвистического анализа коммуникационной среды)

И. А. Хоменко

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Институт журналистики, кафедра телевидения и радиовещания
Corresponding author. E-mail: khomenko_radio@ukr.net

Paper received 30.03.19; Accepted for publication 10.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-05>

Аннотация. Статья посвящена проблеме применения методов лингвистики с целью изучения кризисных проявлений социальной динамики. Целью исследования является создание интеллектуальных инструментов, позволяющих отличить естественный массовый протест против социальной несправедливости от секретной операции, использующей морально оправданную реакцию общества на нарушение гражданских прав и свобод с деструктивной целью. В статье описаны конкретные проявления несоответствия реальности и ее отражения в средствах массовой коммуникации, позволяющие сделать выводы о латентном вмешательстве внешних сил в гражданский конфликт.

Ключевые слова: лингвистика, социальные коммуникации, массовый протест, эмерджентность, манипуляции.

Введение. Любое социальное явление можно рассматривать в двух измерениях: непосредственном предметно-событийном и преобразованном в коммуникационный феномен с помощью вербальных (знаковых) форм. Независимо от того, имеет ли массово распространяемая информация о событии словесный или образный аудиовизуальный характер (некомментированная on line трансляция) – роль языковых элементов в интерпретации реальности исключительно велика. Ситуативный угол зрения становится личным взглядом, а взгляды убеждениями – лишь если они сформулированы. Когда первый (экзистенциальный) и второй (коммуникационный) уровни существования социального явления в основном совпадают, а различия не выходят за рамки погрешности наблюдения и изложения – это можно рассматривать как аргумент в пользу естественности социального процесса, отсутствия признаков применения в информационном поле манипулятивных технологий. Вместе с тем достоверно и точно выявленные различия могут многое сказать исследователю о природе внешних искусственных воздействий на социальную среду. В экологии подобные воздействия, искажающие эволюцию экосистемы, называют антропогенными факторами лимита [1, с. 316]. Применительно к общественным отношениям сложно подобрать исчерпывающе точный термин такого рода. И манипуляции, и социальный инжиниринг, и специальные методы пропаганды являются лишь инструментальными составляющими общей проблемы. Однако очевидно главное: если деструктивное воздействие на гражданское общество можно осуществить через слово – то, изучая лингвистически очерченное «социальное пространство» (термин Питирима Сорокина [2]), можно общество и граждан защитить. В предлагаемой статье сказанное будет рассмотрено на примере одного из наиболее экстремальных и вместе с тем выразительных проявлений социальной динамики – общественного протеста. **Обзор публикаций** по затронутой теме мог бы стать предметом отдельного библиографического исследования. И общественный протест, и специальные операции, использующие энергию массовых акций в скрытых от манифестантов целях изучались П. Соро-

киным, П. Штомпкой, Э. Хоффером, Э. Люттваком, Ж. Эллюлем, С. Кара-Мурзой и др. **Принципиальное отличие** данной статьи от предшествующих публикаций состоит в идее использования филологического подхода для выявления признаков несоответствия декларируемой идеологии протеста его реальным задачам. Иными словами, **цель исследования** заключается в создании методологии индивидуальной защиты граждан от возможного манипулирования со стороны недружественных структур и институций – независимо от принадлежности и статуса последних. Задачи автора противоположны задачам тех исследователей, которые используют научные методы для совершенствования механизмов массового влияния. Исследование подготовлено с использованием эмпирической методологии (главным образом, мониторинговых, аналитических и полевых методов) на материале украинских и общемировых политических реалий последних лет. Результаты обсуждались на международных научных конференциях («Modern scientific researches and developments : theoretical value and practical results», Bratislava, Slovak Republic, 2016, «Мова. Суспільство. Журналістика», Київ, 2016; «Стылістыка: мова, маўленне і тэкст», Рэспубліка Беларусь, 2017 и др).

Естественное право на протест является одной из фундаментальных и неотчуждаемых норм европейской цивилизации. Аксиологически оно не менее значимо, чем право меньшинства не быть подавленным большинством, свобода совести и свобода слова. Упоминание о протесте как крайней вынужденной мере борьбы против тирании и угнетения содержится в основополагающем международном документе ООН – «Всеобщей декларации прав человека» (“*The Universal Declaration of Human Rights*” [3]). Оно имеет как юридические, так и научные обоснования. Еще Карл Поппер доказал, что попытки поместить человеческое сообщество в координатную систему неверно интерпретированного платонизма (утопии, где свобода принесена в жертву порядку) приводят к катастрофическим последствиям (см.: [4]).

Вместе с тем – современная политическая ситуация отличается от реалий тех лет, когда социальный про-

тест и реакция на него соотносились как однозначные и легко дифференцируемые противоположности. Независимо от моральной и правовой обоснованности этих явлений, выбирающий свое место по ту или иную сторону баррикад раньше мог быть твердо уверен в принадлежности сил, к которым он присоединился. Конечно, провокации, операции «под чужим флагом», тактическое использование лозунгов противника имели место всегда. Достаточно вспомнить специальные операции французского политического сыска времен Регентства [5] или российский «полицейский социализм» Зубатова [6]. Но коммуникационные возможности информационного общества, умноженные на силу мультимедийных технологий, породили новые риски, связанные с созданием симулякров оппозиционных движений. Появились широкие возможности использования резистанса как социальной фикции, направленной на самоуничтожение протестной среды (а в особо опасных случаях – на депопуляцию и утрату территориальной целостности страны). Историкам секретных служб хорошо известны политические и моральные последствия масштабных долговременных спецопераций времен «холодной войны», таких, как «Пересмешник» (“*Operation Mockingbird*”) или секретной программы “*COINTELPRO*”. Особенностью их было применение военных уловок, разведывательных и контрразведывательных технологий против гражданских лиц, использование стратагем в духе Сунь Цзы для решения задач социального инжиниринга. Стоит вспомнить в контексте сказанного свержение Президента Чили Сальвадора Альенде, на ослабление позиции которого накануне путча Аугусто Пиночета работало одновременно два разноректорных симулякра общественных движений – правого и левого толка (одно создавало экономический хаос, второе – дискредитировало власть, исповедующую левые идеи, экстремистскими радикальными лозунгами и провокациями, см. об этом [7]). Но, очевидно, только в начале третьего тысячелетия социально-коммуникативная составляющая стала не дополнительным условием, а доминантой военных акций. Мечта академика Д. Лихачева о XXI веке как эпохе гуманитарной культуры, перекликающаяся с мыслями К. Леви-Стросса, реализовалась в виде концепций гибридных войн и войн нового типа. Использование социальных технологий как инструмента агрессии стало еще одним подтверждением общеизвестной мысли, что любое знание, как естественнонаучного, так и гуманитарного характера, может быть использовано во зло.

Распознать подобные стратегии не просто. Зачастую такая задача превосходит возможности как обычных граждан, так и проинформированных специалистов. Ведь ее элементами являются не только дезинформация, направленная против обычных людей, но и перехват управления структурами, предназначенными для защиты общества от действий такого рода. По многим признакам специальная операция, замаскированная под естественный гражданский протест, напоминает государственный переворот в латентной фазе, описанный Э. Люттваком [8]. Но, в отличие от государственного переворота, она не разворачивается скрытно, а встраивается в масштабные, зри-

мые действия, втягивают в свою орбиту множество субъективно честных и социально ответственных лиц. Данные, изложенные в этой статье, едва ли помогут идентифицировать природу воздействующих на общество операторов. Да они могут и не представлять собою единую силу. Спецслужбы играют не только с обычными гражданами, но и друг с другом. Тактика «убийства чужим ножом» [9], использования энергии неприятеля для его поражения, провоцирование противника на развертывание акции, выгоду из которой в конечном счете извлечет вовсе не он, являются азами тайной войны. Особенную опасность для социума они начинают представлять, когда распространяются на массу неподготовленных людей. Используя естественные чувства сострадания и справедливости, присутствующие законопослушным гражданам, провоцируют их на роль живого щита, тарана для столкновения с полицейскими силами (тоже не проинформированными об истинной природе происходящего), мишени для неустановленных снайперов (ложная идентификация которых тоже может быть заранее спланированной частью спецоперации). Лицам, вовлеченным в события, но не обладающим инсайдерской (скрываемой от них) информацией о происходящем, да еще и пребывающим в условиях стрессового обрушения критичности восприятия – едва ли удастся сходу разобраться в истоках того, что планировалось профессионально, долго и тщательно. Но, как было сказано выше, цель публикации – менее глобальна. Автор видит свою научную задачу в попытке создать общедоступный интеллектуальный инструментарий, позволяющий отличить массовый протест от специальной операции, маскирующейся под естественное социальное явление. И на почве этого знания – принять решение о моральной обоснованности личного участия или неучастия в происходящем. Проблема соотносительности политико-экономических причин, приводящих к «гибридной войне» с формами, в которых «гибридная война» реализуется, отчасти уже затрагивалась автором на страницах журнала «Science and Education a new Dimension: Humanities and Social Sciences»[10]. Общие вопросы дифференциации специальных операций и естественных проявлений гражданского неповиновения – изучены им в исследовании «Як відрізнити стихійний масовий протест від спеціальної операції? (До проблеми оперативного аналізу прихованих складників кризових подій)», принятом к печати в журнале «Sciences of Europe». Настоящая статья носит более специализированный характер. Это взгляд филолога на возможность прийти к верифицированным выводам о природе массового протеста, соотнеся лингвистическое отображение событий с их натурными, полевыми реалиями.

Будем исходить из принципа эмерджентности. Примем как данность, что явление протеста, рассмотренное в диахроническом и синхроническом аспектах (со всеми предшествовавшими ему событиями, причинами и следствиями) и языковое (вербальное) выражение протеста представляют собой единую гиперкомплексную систему. Тогда нарушения внутрисистемной иерархии, разрыв или изначальное отсутствие связей между ее элементами – могут оказаться признаками того, что сложившееся или искусственно

сформированное для нас представление об этой системе иллюзорно. Либо налицо различные, нерелевантные явления, по не установленной причине ошибочно объединяемые в общность, либо мы столкнулись лишь с отображаемой, доступной частью происходящего, с подсистемой, включенной в систему более высокого уровня, как целостность в коммуникационном пространстве не представленную и наблюдению не доступную.

Рассмотрим некоторые возможные проявления таких несоответствий, являющихся признаками скрывающегося за чередой событий замысла.

- Несоответствие формы протеста его содержанию. Как и любое явление, будь то физический процесс, общественное движение, текст, протесту присуще эмерджентное единство формы и содержания. Понятно, что форма одного явления принадлежать другому, содержательно от него отличному, не может. Поэтому если во внутреннем пространстве протеста появляются лозунги и рождаются действия, не соответствующие его изначально декларируемой сути, скорее всего, налицо не просто конфликт между участниками массовых акций, а нечто иное, использующее энергию гражданского неповиновения в собственных целях. Так, например, если символами мирного противостояния избираются участники вооруженной национально-освободительной борьбы прошлого, а исторические персонажи – герои и мученики настоящего ненасильственного сопротивления – выводятся за рамки новой протестной идеологии, значит, не исключено, события разворачиваются под внешним управлением и по плану, предполагающему цели, отличающиеся от публичных заявлений. То же можно сказать о событиях, презентуемых как революция, но лишенных собственно революционного смысла (признаков, соответствующих переходу на качественно новую ступень общественного развития). Обоснованные сомнения вызывает природа массового протеста, толчком к которому стало стремление людей к социальной справедливости – при том, что консолидирующая идея социальной справедливости с его трибун вообще не упоминается. То же можно сказать о выступлениях в поддержку либеральных ценностей (ассоциирующихся с евроинтеграцией), но осуществляемых якобы радикалами-антиглобалистами. С точки зрения лингвиста подобный метод поиска скрытых противоречий в коммуникационном пространстве сводится к семантическому и компаративному анализу информационного сопровождения массовых акций. Эффективность метода была подтверждена эмпирически в процессе выявления подлинных причин политических репрессивных кампаний тридцатых годов XX в. (см.: [11]), но и к настоящему он вполне применим.

- Несоответствие развития событий ретроспективному медиаконтексту. Хотя революции часто начинаются спонтанно и неожиданно даже для собственных вождей, революционную ситуацию, приводящую к социальному взрыву, нельзя не заметить (см.: [12]). Факты существования революционной оппозиции, эмиграции и даже подполья не являются ни для кого тайной, цель грядущих изменений не скрывается. Напротив, революционная пропаганда стремится завоевать как можно больше сторонников. Специальная

операция разворачивается по иным законам. Ее агентура действует в тени, ресурсная база и планы засекречены. В спецоперациях, являющихся частью гибридной войны, могут быть задействованы фейковые вожди и фиктивные политические силы. Но, поскольку риск раскрытия агентуры такого рода велик, а расконспирация ее может привести план к провалу, обычно реальные организаторы и кураторы симулякра революции остаются в зоне неочевидности. В этом смысле известные сомнения вызывают трактовки массовых протестов, происходивших в некоторых странах как «восстаний без цели» [13] и «революций без лидера» [14]. Возможно, что и цель, и лидеры (операторы) существовали, но не были распознаны как таковые, идентифицированы. Допустим, существующая власть непопулярна и даже преступна. Вместе с тем в информационном пространстве ничто не наводит на мысли о возможности массовых выступлений. Признаки существования силы, способной объединить людей вокруг общего дела, не проявляются. Оппозиция скомпрометирована участием в тех же теневых схемах, что и руководство страны. Революционные настроения в коммуникационной среде представлены лишь критикой власти, разоблачениями коррупции и общими утверждениями, что дальше так жить нельзя. Но внезапный взрыв общественного негодования оказывается организованным, управляемым, продуманным на уровне тактики и логистики. Для ученого-филолога такое сочетание несочетаемого дает основания перечитать старые газеты, осуществить интернет-мониторинг. Сопоставив лингвистическое отражение текущих и прежних событий, он, скорее всего, выявит пустое, не обозначенное четкими словесными формулировками условное пространство, связывающее настоящее и прошлое. Скрытый от рядовых участников центр планирования и координации происходящего.

- Отсутствие четкой интегральной идеи, осмысленной и осознанной интеллектуальной платформы протеста. Реальнее восстание не может не опираться на идеологию. Тем оно и отличается от эвентуального эксцесса – например, спонтанной массовой реакции на явную несправедливость – что объединяет людей, знающих, что и зачем они делают, объединившихся ради достижения понятной цели. Она может быть более или менее радикальной, удачной или неудачной, безупречной или сомнительной в этическом смысле – но ее не может не быть вовсе. Что бы ни послужило толчком, конкретным поводом для массовых акций гражданского неповиновения – подлинная причина их все равно будет сопряжена с намерениями и устремлениями, а следовательно и действиями восставших. Поэтому идеология восстания будет распространяться в максимально доступных, понятных и убедительных формах. Спецоперация развивается по своим правилам, отличным от эволюционных закономерностей естественного социального процесса. Ее слоганы могут совершенно не соответствовать намерениям планировщиков. Если задачей специальной акции является вовлечение «втемную» большого числа людей – то вместо пусть даже спорной и для многих неприемлемой, но целостной революционной идеи ее исполнители постараются использовать ши-

рокий спектр идеологием, не сводимых в единую систему и потому приемлемых в той или иной степени для каждого. Организованы они будут по принципу тизерной рекламы – со значительными смысловыми пустотами, которые каждый заполнит в меру собственных надежд и представлений о справедливости. Эклектичная смесь из правых и левых клише, легко адаптирующаяся под взгляды и убеждения конкретных групп участников, сознательно будет рассчитана на то, чтобы вызывать удобные для организаторов ошибки атрибуции и эффект ложного консенсуса. Широко будут использоваться факторы морального давления («если не ты, то кто») и эффект фиктивного ярлыка (создания ложных символов борьбы). Лингвисты легко смогут выделить маркеры подобного рода несоответствий, используя мониторинговые и аналитические методики.

- Существует ли достоверная информация относительно лидеров и реальных руководителей восстания? Реальные политические вожди – в данном случае неважно, военного сопротивления, как Мадзини и Гарибальди, или мирного, как Ганди – являются фигурами публичными. На свободе или в тюрьме, в эмиграции или на нелегальном положении – но именно они придают идеям сопротивления действительную силу, являются духовными лидерами общественных движений. По ряду причин симулякр массового протеста, осуществляемый спецслужбами, гораздо проще реализовать путем управления из тени. Важнейшая из них заключается в том, что расконспирация фиктивных вождей и разоблачение фальшивых партийных образований может нанести, говоря словами древнекитайских стратегов, удар по замыслам (см.: [15]) в критически неподходящий момент. Так, вещание нацистской радиостанции «Старая гвардия Ленина» («Конкордия V»), имитировавшей рупор коммунистических сил, оппозиционных Сталину, было прекращено после публикации в шведских газетах сведений о реальной принадлежности передатчика [16]. Поэтому легко узнаваемой особенностью спецоперации является анонимность реальных сил управления, создание иллюзии, будто ключевые события происходят сами собой и выдвигание на первый план представителей оппозиции, которые на деле не влияют на осуществление стратегических планов. Внешним признакам подобной манипуляции можно посвятить отдельную статью. Но все они, от очевидной несостоятельности переговоров, осуществляемых с участием подобных лиц между властью и манифестантами, до нелепых заявлений вроде готовности получить «пулю в лоб» за правое дело (при реальном отсутствии в тех местах, где стреляют) – могут быть точно и доказательно определены методами лингвистического исследования информационного пространства.

- Присутствуют ли в происходящем составляющие, рассчитанные на обрушение порога критичности восприятия событий? Использование шокового контента является давно и хорошо известным инструментом воздействия на массовое сознание. Пионером в изучении его был американский социолог Х. Кэнтрил [17], чья группа исследовала в 1938 году последствия так называемой «радиопаники». Особенно эффективен шоковый контент в условиях цейтнота, необхо-

димости мгновенного принятия существенных решений. Стрессообразующие события вовсе не обязательно присутствуют в ландшафте естественного социального протеста (особенно мирного). И крайне редко они организовываются сами собой в соответствии с канонами Аристотелевой поэтики, по принципам драматургии. Любое естественное явление небогато на события, напоминающие кинотриллер. Если же подобные вещи происходят регулярно, а в возникновении, равно как и освещении их медиа угадывается планомерность, скрытая целесообразность – есть смысл попытаться выделить общие смыслообразующие элементы таких событий и выявить присущие им закономерности. Задача эта соответствует компетентности не только лингвистов, но и для литературоведов, она может потребовать владения методом позиционного анализа. Интересен в этом смысле опыт создателей так называемой украинской «Белой книги» (группы экспертов под руководством Д. Золотухина), выделивших в нескольких внешне различных сценариях спецпропаганды общие черты, присущие драматургии телесериалов [18]. Подобного рода исследовательский принцип может быть применен и к шоковому контенту, присутствующему в освещении массовых протестов.

- Насколько соответствует течение событий его отражению в средствах массовой коммуникации? Информационному сопровождению спецопераций, замаскированных под массовый протест, присущ ряд особых свойств, вполне доступных изучению. Прежде всего, это одновременное использование контролируемых организаторами провластных и оппозиционных (революционных) медиаресурсов. Характерологическим признаком такого использования является наличие общих для тех и других «зон умолчания», лакун, касающихся событий и явлений, способных повредить замыслу. Таковыми могут быть, например, проявления человечности со стороны тех, кому приписывают исключительно негативные свойства, интернационализма со стороны лиц, позиционирующихся как носители национального радикализма и т. д. В зону умолчания попадает все, что разрушает создаваемый конструкт, искусственную картину реальности. И если, как было сказано выше, зоны эти у разноректорных сил совпадают – значит, не исключено, что они находятся под общим внешним управлением. Другими признаками спецоперации могут быть: утечки информации; ошибки в освещении протеста, указывающие на информированность авторов не о текущих, а о планируемых событиях; использование в репортажных и блогерских материалах специальных средств информационного воздействия, применяемых в рекламе, PR – деятельности и для журналиста (блогера) лишних; создание сообщений, цель которых противоположна декларируемой задаче, например, применение под видом интегративной пропаганды (скажем, направленной на консолидацию национально сознательных сил) – пропаганды разделяющей (отталкивающей колеблющихся потенциальных сторонников); наличие лексических единиц, оборотов речи и паравербальных выразительных средств в медиаконтенте, выдающих принадлежность автора вовсе не к той лингвокультурной и социальной среде, за представи-

теля которой он себя выдает; подавление альтернативных точек зрения «информационным илом» (термин Н. Винера); продуцирование сообщений, рассчитанных на принципиально различный отклик у носителей разных культур и потому уничтожающих почву для возможного диалога. Несоответствие первой (событийной) и второй (информационной) реальности является одним из выразительных признаков спецоперации.

- Присутствуют ли в идеологии, лозунгах, призывах протеста латентные «логические бомбы» - внешне привлекательные символы, связанные с малоизвестными негативными явлениями и скомпрометированными деятелями прошлого? Существует немало опасных сил и преступных исторических персонажей, декларировавших свои намерения во вполне приемлемых с точки зрения общечеловеческой морали формах. Идентифицировать принадлежность лозунгов, цитат, изображений, связанных с ними, зачастую возможно, лишь обладая узкоспециальными знаниями, как исторического, так и лингвистического характера. Случайное совпадение подобного символа с элементом символики современной массовой акции не исключено. Но если вся базовая система самопрезентации протеста, его призывы и слоганы основаны на потенциально дискредитированной сумме идей, на принципах, латентно неприемлемых и для участников резистанса, и для их сторонников – это вынуждает задуматься о подлинных целях происходящего. Дальнейшее развитие событий предсказуемо: внезапное обнаружение негативной информации об упомянутых символах после того, как они станут частью образа мысли манифестантов и неотъемлемой частью образа протестного движения.

- Существуют ли в информационной среде сведения о непонятных и тревожных явлениях, связанных с армией, полицией, полувоенными формированиями? Есть ли основания предполагать, что протест каким-то образом повлияет на характер и процедуру осуществления выборов? Любая специальная операция предполагает запасные варианты на случай неудачи с основным планом. Жизнь показала, что для современных секретных служб не существует табу. При соответствующем уровне подготовки и ресурсной базе они способны на перехват управления чужими административными структурами (включая военные) и на внедрение в вооруженные силы противника агентуры, которая с тактической целью будет совершать военные преступления, убивать своих сограждан. Они вполне способны влиять на ход избирательных кампаний сверхдержав и обеспечивать в странах более уязвимых продвижение к власти сразу нескольких претендентов на высший государственный пост, имиджево различных, но на деле связанных с одним и тем же центром влияния. Доказать подобного рода вмешательство методами частного расследования едва ли возможно. Но выявить в информационной сфере косвенные признаки, свидетельствующие о подобном – ученые могут.

Приведенные маркеры спецоперации, маскирующейся под общественный протест, не очерчивают полной мерой совокупность применяемых в войнах нового типа инструментов агрессии. Но сам по себе метод противопоставления деструктивным секретным стратегиям научных приемов мышления, проблема статьи, сводящаяся к обоснованию уязвимости (если не беззащитности) гражданского общества перед технологиями гибридных войн и цель ее, заключающаяся в формировании научно обоснованных способов гражданской защиты на индивидуальном, а не институциональном уровне (подобный подход, к слову, был присущ широко известному социальному исследователю Дж. Овертону, см. [19]) возможно, заинтересуют других ученых, послужат толчком для создания более полных и результативных исследований на эту тему.

Автор далек от наивной веры в способность гражданских лиц поодиночке противостоять стратегическим планам иностранных спецслужб, способных на инфильтрацию своей агентуры во все государственные учреждения и общественные движения соседних стран. Он даже не уверен в возможности своевременной идентификации сил, участвующих в имитации протестных движений. В мире, где столкновение интересов, связанное с появлением новых возможностей добычи углеводородного топлива (см. [10]) приводит к небывалому разжиганию вражды и военному конфликту, в мире, где секретные службы разных стран дезинформируют одна другую, обманом провоцируют противника на действия по созданию очагов протестных движений – а потом встраиваются в чужую комбинацию и используют энергию протеста в собственных целях, даже профессиональному политику, военному или контрразведчику не всегда удается разобрататься во всех аспектах происходящего. Но любой гражданин может понять, восстание или его симулякр разворачивается у него на глазах – на основании лингвистического анализа источников открытого доступа и сопоставления результатов с собственными полевыми наблюдениями. Очевидно, лишь исходя из этого понимания, есть смысл принимать решение о личном участии или неучастии в происходящем.

Выводы.

1. Безопасность гражданского общества во многом зависит от уровня развития гуманитарных областей науки и способности последних доказательно изучать информационное пространство.

2. Выявив методами лингвистического исследования несоответствия между предметно-событийной реальностью и ее отражением в коммуникационной сфере, можно получить социально значимые прикладные результаты, ценность которых не будет определяться критериями чисто гносеологического характера.

3. Изучение этимологии кризисных социальных явлений в определенных обстоятельствах может оказаться не менее важным, чем исследования в области медицины катастроф, эпидемиологии, прогнозирования природных катаклизмов и других сферах, связанных с защитой жизни и благосостояния людей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Одум Юджин. Экология: В 2-х т. Т. 1. Пер. с англ. - Москва, Мир, 1986. - 328 с.
2. Сорокин Питирим. Социология революции // Сорокин Питирим. Человек. Цивилизация. Общество. Web: <http://www.socd.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elcloses/sorokin.pdf>.
3. Web: [https://undocs.org/en/A/RES/217\(III\)](https://undocs.org/en/A/RES/217(III))
4. Поппер Карл. Открытое общество та його вороги // Твори : в 2 т. — К. : Вид-во «Основа», 1994. — Т. 1. — 1994. — 494 с.
5. Робер-Жан Лонге, Георгий Зильбер. Террористы и охранка. Провокаторы и правящие. Москва: Советская Россия, 1991. - 208 с. Web: <https://avidreaders.ru/download/terroristy-i-ohranka.html?f=fb2>
6. Зубатов Сергей Васильевич. Письмо в "Вестник Европы" // "Вестник Европы", том II, март 1906 г. - с. 432—436. - Web: http://www.hrono.ru/libris/lib_z/zubатов_vestnik.php
7. Атиас Гильермо . Против течения: пер. с испанского Юрия Павлова // Иностранная литература . - 1978 . - №1 . - с. 3-53.
8. Люттвак Эдвард Н. Государственный переворот: практическое пособие. Пер. с англ. Платошкина Н. Н. - М.: Русский фонд содействия образованию и науке, 2015. - 326 с.
9. Зенгер Харро фон. Стратегемы. О китайском искусстве жить и выживать. Том 1. - М.: Изд-во Эксмо, 2004. - 512 с. - Web: <http://chugreev.ru/stratagem/3.html>
10. Хоменко Илья. Границы возможного: о категориях достоверности и объективности журналистского расследования // Science and Education a new Dimension: Humanities and Social Sciences. 2016, IV (13), № 82. p. 44–49.
11. Хоменко Илья. Наукові аргументи чи оцінні судження? (Проблеми використання системних методів і лінгвістичного аналізу для вивчення історії української радіодрами) // Стиль і текст. 2011. Вип. 12. С. 19–25.
12. Штомпка Петр. Социология социальных изменений. Пер с англ, под ред. В.А.Ядова.— М.: Аспект Пресс, 1996. — 416 с.
13. Transcript of "The Betrayal by Technology: A Portrait of Jacques Ellul". Interview by Jan van Boeckel and Karin van der Molen, 1992, ReRun Productions. - Web: <http://www.naturearteducation.org/R/Artikelen/Betrayal.htm>
14. Почепцов Георгий. Модель пропаганды ЖакаЭллюля. - Web: https://ms.detector.media/ethics/manipulation/model_propagandy_zhaka_ellyulya/
15. Сунь Цзы. Искусство войны. Web: <http://masters.donntu.org/2014/fknt/kebikov/library/article9.pdf>
16. Абаринов Владимир. Из Берлина по-русски. Web: <https://www.svoboda.org/a/28645519.html>
17. Cantril H. The Invasion from Mars: A Study in the Psychology of Panic / Hadley Cantril. — Transaction Publishers, U.S., 2005. — 256 p. — [Illustrations].
18. Золотухин Д. Ю. Біла книга спеціальних інформаційних операцій проти України 2014-2018. – Київ, 2018. – 384 с., іл.
19. Joseph P. Overton. Mr. Smith Is in Washington. Web: <https://www.mackinac.org/4116>

REFERENCES

1. Eugene P. Odum. Basic Ecology. Moscow: Mir, 1986, Vol.1., 328 p.
2. Sorokin Pitirim. Person. Civilization. Society. Web: <http://www.socd.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elcloses/sorokin.pdf>.
3. Web: [https://undocs.org/en/A/RES/217\(III\)](https://undocs.org/en/A/RES/217(III))
4. Popper Karl Raimund. The Open Society and Its Enemies. Kyiv, Osнова, 1994, Vol.1., 494 p.
5. Robert-Jean Longuet, Georgi Zilber. Terrorists and the security. Provocateurs and ruling. Moscow: Sovietskaya Russia, 1991. - 208 p.
6. Zubatov Sergey Vasilyevich. Letter to the "Bulletin of Europe" // "Bulletin of Europe", Volume II, March 1906 - p. 432-436. Web: http://www.hrono.ru/libris/lib_z/zubатов_vestnik.php
7. Atias Guillermo. Against the current: transl. from Spanish by Yuri Pavlov // Inostrannaya literatura. - 1978 . - №1 . - p. 3-53.
8. Luttwak Edward Nicolae. Coup d'État: A Practical Handbook. Translation from English Platoshkina N.N. - Moscow :Russkiy fond sodeystviya obrazzvaniyu i nauke, 2015. - 326 p.
9. Senger Harro von. Stratagem. About Chinese art of living and surviving. Volume 1. - M .: Izd-vo Eksmo, 2004. - 512 p. - Web: <http://chugreev.ru/stratagem/3.html>
10. Khomenko Ilya. The boundaries of the possible: on the categories of credibility and objectivity of journalistic investigation // Science and Education a new Dimension: Humanities and Social Sciences. 2016, IV (13), No. 82. p. 44–49.
11. Khomenko Ilya Scientific arguments or judgments? (Problems of using systematic methods and linguistic analysis to study the history of Ukrainian radio) // Styl i text. 2011. Vol. 12. P. 19-25.
12. Sztompka Piotr The sociology of social change. Translated from English, ed. V.A. Yadova.– Moscow: Aspect Press, 1996. - 416 p.
14. Pocheptsov George. Propaganda Model by Jacques Ellul. - Web: https://ms.detector.media/ethics/manipulation/model_propagandy_zhaka_ellyulya/
15. Sun Tzu. The Art of War. Web: <http://masters.donntu.org/2014/fknt/kebikov/library/article9.pdf>
16. Abarinov Vladimir. From Berlin in Russian. Web: <https://www.svoboda.org/a/28645519.html>
18. Zolotukhin D. Y. White Book of Special Information Operations Against Ukraine 2014-2018. - Kyiv, 2018. - 384 с., Ill.

Linguistics as a tool for self-defense of civil society (to the question of identifying the nature of public protest by methods of linguistic analysis of the communication environment)

I. A. Khomenko

Abstract. The article is devoted to the problem of using linguistic methods in order to study the crisis manifestations of social dynamics. The aim of the study is to create intelligent tools that allow to distinguish a natural mass protest against social injustice from a secret operation, using a morally justified public reaction to the violation of civil rights and freedoms with a destructive purpose. The article describes the specific manifestations of inconsistencies of reality and its reflection in the media, allowing to draw conclusions about the latent intervention of external forces in civil conflict.

Keywords: linguistics, social communications, mass protest, emergence, manipulation.

Закономірності функціонування графонів у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії

М. П. Колісник

Національний Технічний Університет України «Київський Політехнічний Інститут імені Ігоря Сікорського»
Corresponding author. E-mail: m.p.ruda@gmail.com

Paper received 29.03.19; Accepted for publication 12.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-06>

Анотація. У статті на підставі аналізу матеріалів архіву інтерв'ю представників північного сходу Англії «Talk of the Toon» з'ясовано відсоткові показники частоти актуалізації графонів у мовленні носіїв зазначеного діалекту. За ознаками часових проміжків функціонування діалекту, а також статі та соціокультурного рівня його носіїв наведено графічну інтерпретацію частотних показників цього типу лексичних відхилень північно-східного діалекту. Підтверджено доцільність розгляду фonomорфологічних варіантів слів з урахуванням суттєвого впливу соціально-політичних змін у суспільстві, а також розвитку промисловості Англії як провідних чинників та рушійних сил саморозвитку будь-якої мовленнєвої культури.

Ключові слова: діалект, північний-схід Англії, лексичні відхилення, графони, соціокультурний рівень, стаття.

Вступ. Основною задачею традиційної діалектології вважається отримання емпіричних фактів, які б дозволили встановити особливості мовлення мешканців певної географічної місцевості [7, с. 24]. У той самий час лінгвісти [3,4 та ін.] вказують на недоцільність такого вузького розгляду діалектів, позаяк осторонь залишаються часові та соціальні фактори, які відіграють особливу роль у формуванні та функціонуванні будь-якого різновиду мови.

Короткий огляд публікацій з теми. Вивчення особливостей функціонування лексичних одиниць північно-східного діалекту Англії є об'єктом дослідження у працях і закордонних [6; 11], і вітчизняних вчених [1]. Однак в цих працях дослідженню підлягають етимологія та фіксація наявності окремих лексичних одиниць у словниковому запасі носіїв діалекту. Такий підхід вбачається недостатнім, оскільки на лексику будь-якого різновиду мови впливають також фонетичні особливості їхньої будови та розширення значення низки стандартних слів, що функціонують на певній території. Тому виникає природна необхідність дослідження лексичного прошарку діалекту в порівнянні зі стандартною мовою.

Тому **метою** цієї праці є поглиблення наукових даних про північно-східний діалект Англії шляхом виявлення особливостей функціонування аналогових протиставлень фonomорфологічних варіантів слів або графонів у мовленні носіїв діалекту різного соціокультурного рівня і статі у період 1960-2010 років. Для досягнення поставленої мети логічним вбачається обрахунок відносних показників вживання у мовленні графонів чоловіками і жінками, а також встановлення закономірностей впливу їхніх соціокультурних рівнів на частотні показники реалізації діалектних лексичних одиниць.

Матеріали та методи. Вивчення лексичного складу північно-східного діалекту Англії проводиться у два етапи. У межах першого етапу нами були проаналізовані лексичні відхилення, виявлені у транскриптах автентичних записів мовлення носіїв досліджуваного діалекту в обсязі електронного он-лайн архіву інтерв'ю «The Talk of the Toon» [12] та перевірено їхню приналежність до лексичних одиниць діалекту шляхом віднаходження їх у словнику під редакцією Б. Гріфітса «A Dictionary of North East Dialect» [10]. Під час другого етапу аналізу дібрані таким чином лексичні одиниці піддавалися подальшій класифікації, оскільки при визначенні основних типів зареєстрованих на лексико-семантичному рівні розходжень, убачається доцільним зважати на двоїсту природу лексичних одиниць, а саме: їхньої співвіднесе-

ності і з планом вираження, і з планом змісту. Таким чином, об'єктом дослідження цієї праці виступають графони, тобто лексичні одиниці, які відображають графічну фіксацію діалектного порушення фонетичної норми.

Результати дослідження лексичних відхилень північно-східного діалекту Англії у період 1960-2010 років фіксувалися у матриці для подальшого аналізу. Кількісна та якісна обробка експериментальних даних здійснювалася у математичній формі. Інтерпретування результатів дослідження проводилося за допомогою відповідних діаграм, графіків і таблиць, що віддзеркалюють причинно-наслідкові зв'язки між провідними ознаками носіїв північно-східного діалекту та видами безпосередньо зафіксованих у їхньому мовленні лексичних відхилень.

Результати і їх обговорення. Функціонування графонів у північно-східному діалекті Англії за період 1960-2010 років може бути охарактеризоване під кутом зору динаміки змін їхньої уживаності. Зокрема, на рисунку 1 відзеркалено зміни вживаності графонів досліджуваного діалекту в актуалізаціях мовцями низького соціокультурного рівня, зафіксованих протягом 1960-2010 років.

Наведемо типові приклади актуалізації зазначених графонів: *I mean we just had to do **wor** lessons and that was it and now they're doing lessons and they are going to (pause) well sports and they're doing these outings they're taking them on outings and everything we didn't get anything like that we just got **wor** lessons and it was as dull routine that was it now I think they've got everything.* У цьому реченні прикладом графону виступає діалектний присвійний займенник *wor*, який у стандартній англійській мові має відповідник *our*.

Наступний приклад *And of course they were you know they're still old enough to (pause) listen to the **telli** and see what was happening and listening to what was happening you know* демонструє заміну іменника *telly* діалектним відповідником *telli*.

Наведений нижче приклад *He's good mind he's a good help I must admit but eh (pause) the I I think all men are like that though they tend to try and take over and you get up and you think 'oh hell' (pause) and you want to do it yourself you know but you think 'oh **wey** it's something for them to do' you know but I think there's a lot of that role reversed these days,* ілюструє заміну багатофункціонального англійського слова *well* північно-східним відповідником *wey*. У свою чергу, замість англійського дієслова *know* – *знати* у прикладі *Mm. Oh aye, well **ts-** a should **knaa** I used to work there **y'knaa**. I was on the railways.* у вживається діалектне слово *knaa*.

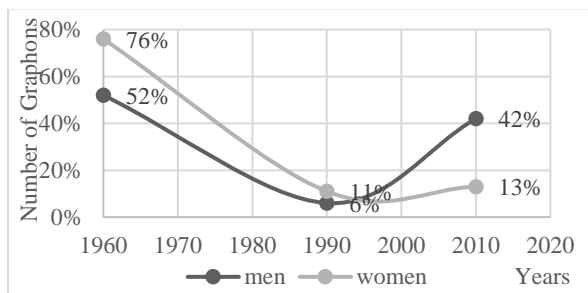

Рис. 1. Характеристики вживаності графонів мовцями низького соціокультурного рівня у північно-східному діалекті Англії

Про заміну англійського займенника другої особи однини *you* графоном *ye* свідчить наведений приклад *But we used to go out but I mean you had a torch to help ye you know to fin- well I mean oh where's oh I was going to say where's the dog.*

З рисунку видно якісну картину змін частоти актуалізації графонів чоловіками та жінками. За характером побудованих на ньому кривих зрозуміло, що на відрізку історичного часу з 1960 по 1990 роки спостерігається значне зниження актуалізації графонів у мовленні і чоловіків, і жінок. За кількісною ознакою вживання графонів у мовленні жінок у 1990 році зменшується у сім разів порівняно з 1960 роком, а у чоловіків – у дев'ять разів. Прояв такого характеру змін частоти відхилень у мовленні є цілком виправданим, зважаючи на логіку генезису діалекту та враховуючи відповідні передбачення лінгвістів щодо тенденції вирівнювання мови (див., напр., [2, с. 127]).

Незначна різниця у вживанні графонів станом на 1960 рік (52% – жінки, 48% – чоловіки) та станом на 1990 рік (58% – жінки, 42% – чоловіки) пов'язана з тим, що, як відомо [5, с. 71], у цей період чоловіки, які складали переважну більшість представників різних сфер виробництва, були, по суті, більш соціально активними.

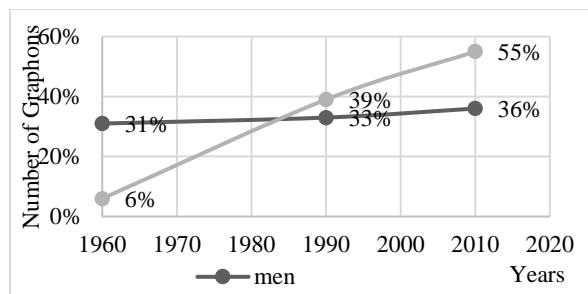

Рис. 2. Характеристики вживаності графонів мовцями середнього соціокультурного рівня у північно-східному діалекті Англії

На другому періоді (1990-2010 роки) генезису діалекту якісна картина змін частоти вживання графонів мовцями низького соціокультурного рівня свідчить про підвищення випадків їхньої рекурентності. При цьому у жінок таке зростання змінюється лише у 1,2 рази, у той час як у мовленні чоловіків воно збільшується у сім разів. Причиною незначного підвищення функціонування графонів у мовленні жінок можуть бути звичайна недбалість жінок-працівниць, частка яких у виробництві складає вже 50% [8; 9, с. 145-146]. Зростання ж ступеня функціонування графонів у мовленні чоловіків слід, на нашу думку, також пов'язувати з консервативним використанням ними раніше засвоєних лексичних відхилень.

Розглянемо нижче динаміку змін функціонування графонів у мовленні носіїв північно-східного діалекту Англії, що мають середній соціокультурний рівень. Якісна картина змін частоти вживаності графонів чоло-

віками та жінками у період з 1960 по 2010 роки відображена на рисунку 2.

За характером побудованих на ньому кривих зрозуміло, що на відрізку досліджуваного часу спостерігається збільшення кількості актуалізованих графонів і в мовленні жінок, і в мовленні чоловіків. При цьому у мовленні жінок, зафіксованому у 1990 році у зіставленні з 1960 роками актуалізація графонів підвищується у сім разів (з 6% до 39%), тоді як у мовленні чоловіків це зростання є незначним, а саме у 1,07 рази (33%).

Відзначимо, що у 1960 та 1990 роках типовими для мовлення носіїв діалекту є такі актуалізації:

Aye (unclear) it was it was like nineteen days afore mine. У цьому реченні англійське слово *before* представлено діалектним *afore*.

У наведеному нижче реченні іменник *beuk*, який вживається замість стандартного в англійській лексиці слова *book*, має те саме денотативне значення *But eh (pause) you're building a lot of coursework up there's not a lot of writing in this beuk you've got to (unclear).*

Минула форма англійського дієслова *told* представлена у мовленні мешканців північного сходу його діалектним відповідником *telt*. Наприклад: *Well a my mam my mam didn't know that I was going clubbing until I telt her like (pause) Sunday do you know what I mean.*

На відміну від цього періоду 2000-2010 років притаманне функціонування таких графонів: наприклад:

Don't like her in the slightest. Only reason I still speak to her now is for my nephew. Em (pause) er (pause) what can I think of? Er, I was -- I was quite academic at school (pause) but that was mainly because I didn't have any friends 'cause they used to bully us (pause) so you've got nowt else to do, have you?

But you wouldn't -- you wouldn't -- you would never understand the word 'hoj' to mean 'throw', unless you came fram Newcastle, it is very specific to this area.

Як бачимо, у цих реченнях графони *nowt i fram* виступають у ролі діалектних відповідних займенників *nothing* та *from*.

Щодо гендерних особливостей частоти відхилень, то вони є доволі логічними, оскільки, як зазначалося вище, жінки більше схильні до правильності їхнього мовлення, ніж чоловіки.

На другому історичному відрізку генезису діалекту (1990-2010 роки) простежується незначне зростання частоти вживання графонів носіями північно-східного діалекту Англії середнього соціокультурного рівня обох статей. Кількісно вживання графонів у мовленні жінок у 2010 році збільшується у 1,4 рази у зіставленні з 1990 роком, у той час як у чоловіків у 1,1 рази. Така тенденція функціонування цього типу лексичних відхилень може свідчити про стабільність середнього класу північного сходу Англії, на який не особливо впливають зміни виробничих пріоритетів регіону.

Якісну картину зміни частоти актуалізації графонів чоловіками і жінками, що мають високий соціокультурний рівень та проживають на північному сході Англії, наведено на рисунку 3.

На відрізку історичного часу 1960-1990 років у мовленні носіїв досліджуваного діалекту не зафіксовано вживання графонів. Актуалізація цього типу лексичних відхилень спостерігається лише починаючи з 1990 року. Проте кількість їхньої рекурентності невелика, а саме: 3% – у чоловіків і у мовленні жінок їхня частота дорівнює 43%.

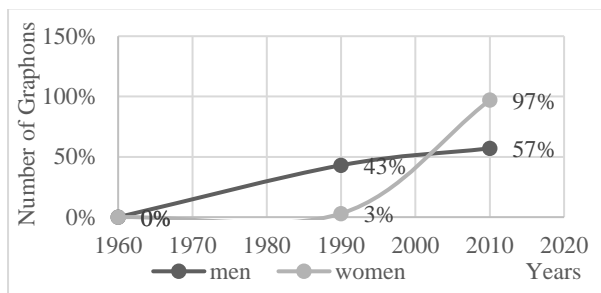

Рис. 3. Характеристики вживаності графонів мовцями високого соціокультурного рівня у північно-східному діалекті Англії

Відзначимо при цьому, що у період з 1990 по 2010 роки спостерігається зростання кількості графонів у мовленні представників північного сходу Англії, що мають високий соціокультурний рівень. Причиною такої зміни можна вважати загальне підвищення рівня життя і, зокрема, покращення умов для здобуття освіти громадянами північного сходу.

Доцільно зазначити також, що за кількісною ознакою вживання графонів чоловіками у період 2000-2010 років збільшується у 1,3 рази порівняно з 1990-2000 роками, у той час як у жінок у 37 разів (з 3% до 97%). Прояв такого характеру змін частоти відхилень у мовленні носіїв діалекту пояснюється виробничо-економічною специфікою регіону, в межах якого у цей час працюють підприємства біотехнологічних, комп'ютерних, хімічних та автомобілебудівних галузей промисловості.

До типових прикладів функціонування графонів у мовленні носіїв діалекту високого соціокультурного рівня у період з 1960 по 2010 роки слід, насамперед, віднести, наприклад такі:

We used to gan along there with wor bets and they used to be looking all over the place looking for the police and if the police was there the blokes would just say 'keep on walking son'. We had boxes of jewels (interruption) and we took th- we took wor jewels to school. У наведених прикла-

дах представлено одночасно два графони північно-східного діалекту, а саме: дієслово *gan* та займенник *wor*, які у стандартній англійській мові відомі як дієслово *go* і займенник *our* відповідно.

Well I think so if he's inclined to be intelligent because I was just saying the other day when they are older they'll have to be intelligent to get a job the way things is going there's no work for anybody that's not intelligent enuegh, де англійське *enough* виражене діалектним *enuegh*.

Наприклад: *Eh you finnd blokes who've been (pause) tuppenny ha'penny clerks you know in the civil service.* Як бачимо, достатньо розповсюдженим на північному-сході є дієслово *finnd* у значенні *find*.

Цілком очевидно, що продовження дослідження функціонування графонів є неможливим без урахування суттєвого впливу соціально-політичних змін у суспільстві, а також розвитку промисловості Англії як провідних чинників та рушійних сил саморозвитку будь-якої мовленнєвої культури.

Висновки. У процесі зазначеного розгляду було встановлено, що функціонування графонів північно-східного діалекту Англії протягом аналізованого нами періоду з 1960 по 2010 роки змінювалось шляхом зменшення їхньої кількості в околі 1990 року та подальшого зростання до їхнього вихідного рівня, зафіксованого у 1960 році. Зважаючи на вище викладене, ми маємо всі підстави вважати, що провідними чинниками, які здійснювали вплив на генезис північно-східного діалекту Англії в період 1960-2010 років, стали, насамперед: підвищення рівня та доступності загальної освіти, зростання соціальної та географічної мобільності населення, стандартизація лексики внаслідок упровадження сучасних технологій та започаткування нових, урядових секторів промисловості і комерційних галузей, що сприяли зміні способу життя регіону і в решті решт до зміни локальної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лужаниця Е.И. Генезис городских диалектов северо-востока Англии (на материале тайнсайда английского): дис... канд. филол. наук: 10.02.04/Е.И. Лужаниця—Запорожье, 2011. — 237с.
2. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии: Пер. с англ. / Эдвард Сепир. — 2-е изд. — М.: Издательская группа «Прогресс», 2002. — 656 с.
3. Филин Ф.П. К вопросу о так называемом национальном «диалектном языке» / Ф.П. Филин // Вопросы языкознания 1981, №2. — с. 36-43
4. Beal J. Language and Region / Beal J. — L. ; N.Y.: Routledge, 2006. — 117 p.
5. Beal J. C. Urban North-Eastern English: Tyneside to Teesside/J. C. Beal, L. Burbano-Elizondo, C. Llamas. —Edinburgh, 2012. — 114 p.
6. Burbano-Elizondo L. Regional variation and identity in Sunderland / L. Burbano-Elizondo // The Sociolinguistics of Identity. — London: Continuum, 2006. — P. 113-128.
7. Chambers J.K. Dialectology — / J.K. Chambers, P. Trudgill. — Cambridge: Cambridge univ. press, 2002. — 218 p.
8. Coombes M. Tyne and Wear City region: Emerging Polynuclearity: [E. ресурс] / M. Coombes. — Режим доступу: <http://www.thenorthernway.co.uk/downloaddoc.asp?id=24>.
9. Dodds G. L. A History of Sunderland / Glen L. Dodds. — Sunderland: Albion Press, 2001. — 320 p.
10. Griffiths B. A Dictionary of North East Dialect / Bill Griffiths. — Newcastle: Northumbria university press, 2005. — 204 p.
11. Simmelbauer A. The Dialect of Nurthumberland: A Lexical Investigation / A. Simmelbauer — Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter, 2000. — P. 234-242.
12. The Talk of the Toon archive [E. ресурс] — Режим доступу: <http://research.ncl.ac.uk/decte/toon/about.html>.

REFERENCES

1. Luzhanytsya O.I. Genesis of the Urban Dialects of North-East England (based on the material of Tyneside English). — Manuscript. Thesis for a Degree in Philology. Specialty 10.02.04 — Germanic Languages. — Odesa I. I. Mechnikov National University named, Odesa, 2011. — 237 p.
2. Sapir E. Selected writings in language and culture/ Edward Sapir. — 2d ed. — М.: “Progress”, 2002. — 656 с.
3. Filin F. P. Discussing the problem of so-called national “dialect language”/F. P. Filin//Issues of Linguistics 1981, №2. — p. 36-43.

Functioning Patterns of Graphons in the Speech of English North-East Dialect Speakers

M. P. Kolisnyk

Abstract. The paper presents the experimental study results of the specificity of the deviations in the lexical system registered in the speech of the English north-eastern dialect speakers within the period of 1960-2010 years. With regard for time intervals of the dialect functioning as well as gender and dialect speakers' sociocultural level, the author has given the graphical interpretation of frequency rates of graphons functioning in the English north-eastern dialect. The author also proves the expediency of their consideration with regard to social and political changes of the society.

Keywords: dialect, northern east of England, lexical deviations, graphons, sociocultural level, sex.

Дискурсивно-стратегічні характеристики мовленнєвого акту застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі

Т. В. Крупкіна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Corresponding author. E-mail: krupkina.tv@gmail.com

Paper received 30.03.19; Accepted for publication 10.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-07>

Анотація. У статті на матеріалі сучасного німецькомовного діалогічного дискурсу встановлено типові стратегії реалізації мовленнєвого акту застереження: аргументації, емпатії, ввічливості, турботи та маніпуляції. З огляду на свою гібридну природу, за критерієм мовного вираження застереження демонструє два типи: експліцитний та імпліцитний. Експліцитний мовленнєвий акт застереження має місце у випадках, коли: 1) асертивна та директивна складові виражені експліцитно; 2) іллокуцію застереження виражено за допомогою експліцитної перформативної формули.

Ключові слова: діалогічний дискурс, застереження, мовленнєвий акт, стратегія.

Один з найбільш актуальних напрямків у провідній функціональній парадигмі сучасного мовознавства – прагмалінгвістика – існує вже понад 50 років. За цей час прагматичні студії стали невід'ємною частиною лінгвістичних досліджень. Втім, низка питань залишаються не проясненими, що зумовлює актуальність обраної теми.

У класичній теорії мовленнєвих актів мінімальною одиницею мовленнєвої діяльності визнається мовленнєвий акт, який практично обмежується аспектами мовця та його інтенції [4]. У новій когнітивно-комунікативній парадигмі поняття мовленнєвого акту набуває нового змісту [7], акцентується активна роль слухача, приймається до уваги контекст і ситуація, пресупозиції, фонові знання, соціальний статус та емоційний стан комунікантів. Оскільки дискурс має комунікативну природу, комуніканти «роблять» щось більше, ніж просте вживання мови або передавання ідей – вони взаємодіють [3].

Метою даного дослідження є встановлення та комплексна інтерпретація дискурсивно-стратегічних особливостей висловлень застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі. Об'єктом дослідження є висловлення застереження. Предметом вивчення виступають дискурсивно-стратегічні особливості мовленнєвих актів застереження. Матеріалом дослідження слугували дискурсивні фрагменти, що містять висловлення застереження, відібрані методом суцільної вибірки з художніх творів німецькомовних авторів та з німецькомовних серіалів ХХІ ст. Для розв'язання поставленого завдання використано такі методи дослідження: метод інтенціонального аналізу – для визначення інтенційної спрямованості висловлень застереження; метод мовленневоактового аналізу – для визначення іллокутивної сили висловлень та вивчення їхнього перлокутивного ефекту з урахуванням співвідношення між мовним наповненням висловлення і намірами комунікантів.

Під дискурсом розуміється «інтегральний феномен, мисленнєво-комунікативна діяльність, що являє собою сукупність процесу і результату, і включає як екстралінгвістичний, так і власне лінгвістичний аспект; в якому виокремлюються пресупозиція і контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний), що зумовлюють вибір мовних засобів» [6, с. 38].

МА застереження становить гібридний іллокутивний тип, який характеризується одночасною реалізацією двох іллокуцій – асертивної і директивної. Ці іллокуції пов'язані на рівні пропозиційного змісту: директивна складова становить спонування адресантом адресата до певної дії в інтересах останнього, а асертивна складова – повідомлення певного стану речей, релевантного для предикованої у спонуканні дії [2]. Як вказує Л.Р. Безугла, «класифікаційні аспекти іллокутивних типів неминуче пов'язані з розглядом експліцитного/імпліцитного способу вираження іллокутивного смислу» [1, с. 267]. Отже, асертивна і директивна складові мовленнєві акти застереження можуть бути виражені експліцитно або імпліцитно. Експліцитний мовленнєвий акт застереження має місце у випадках, коли: 1) асертивна та директивна складові виражені експліцитно; 2) іллокуцію застереження виражено за допомогою експліцитної перформативної формули на зразок *Ich warne dich*. Якщо ж той чи інший компонент застереження виражено в імплікатурі, має місце імпліцитний мовленнєвий акт застереження. Імплікатура есплікується в дужках після знака +>.

Дискурсивна стратегія визначає, які мовленнєві акти здійснює мовець, зокрема, чим зумовлена реалізація застереження. Дискурсивна стратегія комуніканта – це когнітивно-прагматична програма спілкування, яка ґрунтується на мотивах комуніканта й визначає характер реалізації комунікативних актів у дискурсі [1, с. 327]. З іншого боку, це комунікативний намір мовця і одночасно мовна об'єктивація цього наміру в дискурсі, що надає йому інтерактивного статусу через осмислення вербалізованого наміру усіма суб'єктами спілкування [5, с. 85].

У ході роботи було встановлено п'ять найчастотніших дискурсивних стратегій, які зумовлюють реалізацію застереження: стратегії аргументації, емпатії, ввічливості, турботи, маніпуляції.

1) Стратегія аргументації базується на переконуючому впливі на реципієнта, як можна зрозуміти з наступного дискурсивного фрагмента, в якому мовець використовує імперативну конструкцію, що містить директивний компонент, щоб переконати адресата відмовитись від ідеї подальшого розслідування подвійного вбивства. Асертивний компонент в цьому

фрагменті виражено імпліцитно. Директивний компонент являє собою імперативну конструкцію.

1) „Ich rate Ihnen dringend, sofort nach Hause zu fliegen, Frau Freud. (+> *Sonst sind Sie in Gefahr.*) Wir b1rauchen Sie hier. Und kommen Sie mir ja nicht auf die Idee, weiter Detektiv zu spielen. (+> *Sonst sind Sie in Gefahr.*) Ich werde jetzt Herrn Gärtner informieren und Sie erwarte ich mit einer der nächsten Maschinen in Hamburg. Ich hoffe, ich habe mich klar und deutlich ausgedrückt.“

(Julietta Fix „Mr. Goldsteins letzte Reise“, Espresso Verlag GmbH, Berlin 2000, S. 109)

2) Стратегія емпатії виражається у мотивації до альтруїстичної поведінки на користь іншої людини, спрямованої на поліпшення її емоційного стану або інших важливих для неї справ. Із другого фрагмента стає зрозумілим, що мовець надає адресатові інформацію, імплікуючи директивний та асертивний компоненти мовленнєвого акту застереження, щоб запобігти небажаних наслідків.

2) Cem hat ein Geschäft, wo er Küchengeräte verkauft. Es geht dem Geschäft nicht besonders gut, weil die Preise zu hoch sind. Ein Freund kam zu Cem ins Geschäft zu Besuch. In dieser Zeit war eine potenzielle chinesische Käuferin im Geschäft. Nachdem sie sich das Gerät angesehen und sogar ausprobiert hatte, ging sie weg, ohne das Gerät gekauft zu haben.

Cem (wütend): Ausländer können sich an die Preise nicht gewöhnen.

Freund: Bevor sie sich an deine Preise gewöhnt, geht sie lieber woanders einkaufen.

(+> *Deine Preise sind zu hoch. +> Mach die Preise niedriger.*)

(Türkisch für Anfänger Staffel 1, Folge 3, 36:20 – 36:37)

3) Стратегія ввічливості. П. Браун та С. Левінсон пропонують розглядати ввічливість як працю над збереженням обличчя, що, на їх думку, є найважливішою соціальною цінністю, своєрідним соціальним, само-орієнтованим (*self-orientated*) іміджем, у збереженні якого зацікавлений кожен член суспільства. Мовці демонструють два різновиди бажань відносно один одного: негативне обличчя, тобто бажання свободи дій, і позитивне обличчя – визнання іншими мовцями [8, с. 61]. Відповідно, говорять про негативну і позитивну ввічливість. У фрагменті 3 спостерігаємо стратегію позитивної ввічливості: зведена сестра радить сестрі перевернути спортивний килим, щоб та не була покарана за порушення норм мусульманської релігії. Директивний компонент застереження виражено експліцитно спонукальним реченням. Асертивний компонент виводиться з контексту.

3) Zwei neu gewordene Schwiegernwestern versuchen Freundinnen zu werden. Yağmur, ein türkisches Mädchen, hat Lena, ein deutsches Mädchen, zu Yoga eingeladen, wo alle Teilnehmerinnen sowie die Trainerin Muslime sind. Lena hat eine Isomatte mitgebracht, auf der ein halbnackter Mann dargestellt ist.

Lena: Hallo, ich bin Elena, ich wollte gucken, was ihr hier macht.

Sie legt ihre Isomatte auf den Fußboden.

Yağmur: Bist du wahnsinnig?

Lena: Ich hatte keine andere Isomatte.

Yağmur: Das ist eine Sünde! (+> *Sonst werden alle muslimischen Teilnehmerinnen beleidigt und du wirst aus dem Verein ausgeschlossen!*) Lena, dreh die Matte um!

(Türkisch für Anfänger Staffel 1, Folge 3, 31:50 – 32:10)

4) Стратегія турботи полягає у тому, що мовець дійсно зацікавлений у позитивному розгортанні ситуації для адресата, тому намагається сприяти цьому своїм застереженням. Приміром, у фрагменті 5 брат застерігає свою сестру від егоїстичної поведінки, яка може мати негативні наслідки для нових відносин їх матері. Директивний компонент застереження виражено імпліцитно. Асертивний компонент виражено експліцитно – складнопідрядним реченням зі сполучником *wenn*.

4) Lena, deren Mutter vor fünf Minuten erklärt hat, si ziehen sich mit einem neuen Papa zusammen, führt ein Gespräch mit ihrem jüngeren Bruder Nils.

Lena: Wir sind perfekt so, wie wir sind. Du, Mama und ich. Ich werde dem Kerl so was vermiesen, dieser Penner wird ganz schnell wieder fortziehen.

Nils: Mama wusste schon, dass du „Nein“ sagst, weil du immer nur an dich denkst.

Lena: Das stimmt ja wohl überhaupt nicht.

Nils: Wenn du es ihr jetzt versaut, dann bist du daran schuld, wenn sie mit sechzig immer noch single ist und eine Therapie braucht. (+> *Akzeptiere Mamas neuen Mann!*)

Lena: Sie ist Therapeutin. Sie braucht sowieso Therapie.

(Türkisch für Anfänger Staffel 1, Folge 1, 4:21 – 4:45)

5) Стратегія маніпуляції ґрунтується на прихованому впливі на адресата. Під маніпуляцією розуміємо стратегію впливу на співрозмовника зі метою спонування його до дії, вчинку, поведінки всупереч його бажанню [1, с. 167]. Ця стратегія дає змогу керувати людською свідомістю і змушує діяти адресата всупереч його власних бажань. Дискурсивний фрагмент 5 демонструє стратегію маніпуляції, тому що мовець ніби ненароком повідомляє інформацію, що батько залишає жінок, які не готують обіди. В цьому прикладі обидва компоненти мовленнєвого акту застереження виражено імпліцитно.

5) Eine deutsche und eine türkische Familie sind zusammen gezogen. Am ersten gemeinsamen Morgen sitzen zwei türkische Kinder am Esstisch und warten auf das von der neuen Mama vorbereitete Frühstück. Die Mama sagt aber allen „Tschüs“ und begibt sich auf den Weg zur Arbeit. Der türkische Junge, Cem, ist erstaunt.

Cem: Wo bin ich hier?

Metin (sein Vater): In Deutschland. Almaja. Jetzt komm in die Küche und hilf mir. Ich muss zur Arbeit. Jabla.

Metin (am Herd): Verdammt! Jetzt habe ich mich verbrannt. Wieso soll ich es eigentlich alleine machen?!

Cem (wendet sich an Doris, die neue Mama): O-o. Er setzt immer gerade eben seine Beziehung aufs Spiel. (+> *Koche, sonst verlässt er dich!*)

(Türkisch für Anfänger Staffel 1, Folge 2, 14:13 – 14:30)

Проведене дослідження дало змогу визначити п'ять найчастотніших дискурсивних стратегій, які характерні для мовленнєвого акту застереження у сучасному

німецькомовному діалогічному дискурсі. Наведені приклади підтверджують гібридну природу цього іллокутивного типу, яка полягає у поєднанні асертивної та директивної складових.

Перспективи дослідження вбачаємо у встановленні частотності виділених типів дискурсивно-стратегічних характеристик, а також поглибленні когнітивно-прагматичного аналізу в напрямку побудови відповідного акціонального фрейму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : [монографія] / Л.Р. Безугла. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 330 с.
2. Безугла Л.Р. Застереження як гібридний мовленнєвий акт / Л.Р. Безугла, Т.В. Крупкіна // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – 2012. – № 29. – С. 35-38.
3. Dijk T.A. van. The study of discourse / Dijk T.A. van // Discourse studies: A multidisciplinary introduction: In 2 vol. / Ed. by T.A. van Dijk. – L., etc.: Sage, 1997. – Vol. 1.: Discourse as structure and process. – P.1-34.
4. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып.17. – С.22-129.
5. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : [монографія] / І.Є. Фролова. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с.
6. Шевченко І.С. Дискурс как мыслекommунікативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Харків, 2003. – № 586. – С. 33–38.
7. Шевченко І.С. Мовленнєвий акт і дискурс в когнітивно-прагматичному та історичному ракурсі / І.С. Шевченко // Переклад у наукових дослідженнях представників Харківської школи : кол. монографія. – Вінниця: Нова книга, 2013. – С. 117-134.
8. Brown P., Levinson S. Politeness: some universals in Language usage. – L., N.Y. et al.: Cambridge Univ. Press, 1987. – 345 p.

REFERENCES

1. Bezuhla L.R. Verbalizaciya implicytnyx smysliv u nimeczkomovnomu dialogichnomu dyskursi : [monografiya] [Verbalization of implicit meanings in the German dialogical discourse] / L.R. Bezugla. – Xarkiv : XNU imeni V.N. Karazina, 2007. – 330 s. (in Ukrainian)
2. Bezuhla L.R. Zasterezhennya yak hibrydnyy movlennyevyy akt [Warning as a hybrid speech act] / L.R. Bezuhla, T.V. Krupkina // Naukovi pratsi Kam"yanets'-Podil'skoho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka. Filolohichni nauky. – 2012. – No. 29. – S. 35-38.
4. Ostyn Dzh. Slovo kak dejstvye [Word as an action] / Dzh. Ostyn // Nove v zarubezhnoy lyngvystyke. – M.: Progress, 1986. – Vyp.17. – S.22-129.
5. Frolova, I.Ye. (2009). Stratehiia konfrontatsii v anhlomovnomu dyskursi [Confrontation strategy in English-language discourse]. Kharkiv: KhNU im. V.N. Karazina Publ.
6. Shevchenko, I.S., and Morozova, Ye.I. (2003). Diskurs kak mysliekommunikativnoe obrazovanie [Discourse as a mental and communicative phenomenon]. Visnyk Kharkiv.nats.un-tu im. V.N. Karazina.-V.N. Karazin Kharkiv. National Univ. Messenger, 586, 33-38 (in Russian).
7. Shevchenko I.S. Movlennyevyj akt i dyskurs v kognityvno-pragmatychnomu ta istorychnomu rakursi [Speech act and discourse at cognitive-pragmatic and historical view] / I.S. Shevchenko // Pereklad u naukovykh doslidzhennyaxh predstavnykiv Kharkivskoyi shkoly : kol. monografiya. – Vinnycya: Nova knyga, 2013. – S. 117-134.

Discourse strategy characteristics of the warning speech acts in the modern German dialogical discourse

T. Krupkina

Abstract. The typical strategies of warning speech act realization are defined in the article on base of the modern German dialogical discourse: argumentation, empathy, politeness, concern and manipulation. Taking into account its hybrid nature, warning shows two types according to its speech expression: the explicit type and the implicit one. We deal with the explicit warning speech act in cases when: 1) the assertive and directive components are expressed explicit; 2) the warning illocution is expressed with the explicit performative formula.

Keywords: dialogical discourse, speech act, strategy, warning.

Multimodal Construction of *Fear* in Film

T. Krysanova

Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine
Corresponding author. E-mail: tetianakrysanova@gmail.com

Paper received 30.03.19; Accepted for publication 11.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-08>

Abstract. The paper deals with semiotic issues of constructing *fear* in the multimodal discourse of film. We argue that the multimodal construction of fear is realized through the semiotic integration of verbal, non-verbal and cinematographic resources actualized by visual and acoustic modes. The means characteristic for each semiotic resource have been singled out. Filmic fear can be actualized by the combination of three semiotic resources – verbal, non-verbal and cinematographic or two semiotic resources – non-verbal and cinematographic. A case study analysis allows to elaborate convergent or divergent patterns of filmic fear according to the parameter of the emotive congruence.

Keywords: emotive meaning, fear, film, multimodal construction, semiotic system.

Introduction. This paper addresses multimodal and semiotic issues of constructing the emotion of fear in film. Fear is a basic emotion, a universal property of a person, characterized by a combination of biological and social nature. It is a negative emotional state, caused by a real or feasible action and is aimed at mobilizing the efforts to prevent the damage to the person. Biologic nature of fear is realized through the human defensive reaction to the danger for his/her health and well-being. The emotion of fear can range from an unpleasant feeling of anxiety to horror [6]. The variety of fear forms indicates its importance for humans. Fear and the degree of its intensity is manifested in the neurophysiological reactions of the person characterized by the tension of facial muscles, increased heart rate, rapid breathing, immobility. Cognitive abilities of a person experiencing fear deteriorate, he/she loses the ability to orientate in space [6], all actions are directed to get rid of danger. Although the neurobiological, psychological aspects of emotions have been thoroughly investigated the nature of filmic emotions and their multimodal character is one of the least-explored topics in the linguistics of film.

Film is a multimodal phenomenon marked with the dynamic nature that is realized through the integration of several semiotic systems employed to construct the filmic meaning. Different semiotic information is integrated in a single filmic semantic space at the levels of content and form. Film discourse is “scripted” and “constructed” [3] and can be conceptualised as “fictional/non-authentic/scripted conversations held by fictional characters” [4, p. 43]. Film demonstrates features typifying real interactions, so it can be interpreted with workings of linguistic theories [4, p. 44].

In the “emotional landscape of the modern world” [12, p.1] film takes an important place as it is apt to construct characters’ emotions and concurrently elicit emotions from the viewers. The ability of film to provide emotional experiences, as Ed Tan notes, is based on the film emotion scenarios [14] which reflect the cognitive, cultural and linguistic knowledge of film viewers and filmmakers. Lisa Barret claims that the emotive meaning is constructed from person’s sensory input and past experience that leads to the ability to prescribe actions [1, p. 31]. Filmic emotion is scripted according to the scriptwriter’s intention and is constructed by actors and filmmakers through the ascribing of the emotive meaning to the cinematic

sign taking into account filmmakers’ and recipient’s experience.

A brief review of publications on the subject. Multimodal accounts on filmic emotions comprise few linguistic issues on verbal and non-verbal representation of emotions, expressive potential of filmic emotions, syntagmatic and paradigmatic relations in the construction of filmic emotions etc. Dezheng Feng and Kay O’Halloran develop a cognitive and semiotic approach to the representation of eliciting conditions and expressions of characters’ emotions [5]. Klaus Scherer and Heiner Ellgring [13] focus on filmic nonverbal resources and their prototypical configurations in the construction of emotions. Todd Oakley and Vera Tobin offer the cognitive insight into the meaning-making process of filmic narrative [10]. Derek Bousfield and Dan McIntyre analyze emotions via a combination of sociopragmatic and multimodal stylistic analysis [2]. Rose Ann Kozinski takes a corpus approach to the exploration of similarities and differences in the emotional tone of the film depending on the film genre [7]. Analyzing filmic emotions through the multiple perspective enhances understanding how communication in film is constructed and how the pragmatic influence on the viewer is realized.

The goal. The article aims to provide a comprehensive multimodal account of how the emotion of *fear* is represented in film and elaborate a semiotic approach for understanding the filmic construction of *fear*. In this paper, we examine how fear is constructed by actors and filmmakers according to the scriptwriter’s intention – i.e. represented by verbal, nonverbal and cinematographic semiotic systems – and how the interaction between different semiotic systems takes place.

Materials and methods. The material of the analysis are episodes of actualizing the emotion of fear in American films *Titanic* and *The Bodyguard*. *Titanic* is an epic romance and disaster film, directed by James Cameron (starring Leonardo DiCaprio and Kate Winslet) about members of different social classes who fall in love aboard the ship during the ill-fated maiden voyage. *The Bodyguard* is a romantic thriller film, directed by Mick Jackson (starring Kevin Costner and Whitney Houston), that tells about a former Secret Service agent-turned-bodyguard who is hired to protect Whitney Houston’s character, a music star, from an unknown stalker.

To study the multimodal construction of the emotion of fear in film we use an integrated multimodal analysis of film discourse that enables to regard the emotion as “semiotic discursive construct designed by filmmakers” [5, p. 81]. In this paper we use the semiotic analysis in order to reveal the interrelation between verbal, non-verbal and cinematographic elements that serve to construct fear and the methods of intentional and pragmalinguistic analysis of situations of fear. The film script texts employed for the analysis allow to determine the emotion type intended by the scriptwriter and the way of its actualization.

Results and discussion. One of the most noteworthy sign interaction models that explains the semiotic process is the triadic model by Ch. Peirce. According to it, the process of semiosis is a relationship between a sign or representamen, an object and an interpretant [11, p.179]. The classification of signs, built on the relationship between the sign and the referent (signifier and signified) contains three basic types of signs: icons, indexes and symbols.

The film semiotic systems involve combinations of three types of signs for constructing the emotive meaning. These signs are distinguished by the degree of conventionality: the highest degree of conventionality is characteristic for symbols, the slightest for indexes, since the index is closely related to the subject, and, accordingly, it is the least conventional. The icon in film reflects the physical properties of the referent – photographic images, sound and light effects simulating the real life. Indexes in film are based on the adjacency of the signifier and signified, that are connected through a cause and effect relationship. They can be actualized in film by non-verbal means – gestures, facial expressions, physiological manifestations – for instance, tears are the index of sadness, laughter – the index of joy, cry – the index of anger etc. Symbols are metaphorical and can replace a certain object in film, for instance, a bat in the shot is a symbol of death that is the cause of fear. The use of cinematographic means also has a symbolic character: the close-up of a person’s face, the point of view technique, and the angle pan always convey the emotive meaning.

Filmic signs are conventional, intentional and unmotivated. The filmic sign is conventional and unmotivated as its meaning is mediated by the linguistic culture of a particular language community; it is arbitrary in relation to what it means in film without obvious connection to it. The intentionality of the filmic sign lies in the fact that it enables to identify the film author’s intention and is subject to certain social conventions. Filmic signs contain iconic, indexical and symbolic features. Film music indicates the emotion, acting as the index and at the same time symbolizes it. The gesture, being the index, has the features of icons, as the non-verbal construction of the emotion is affected by the on-screen image. Verbal signs, having a symbolic character, can acquire the features of icons: for instance, the written text on the screen is the image.

Filmic signs form verbal, nonverbal, and cinematographic semiotic resources (systems) that jointly construct the filmic emotive meaning: the verbal semiotic resource is represented by the verbal language; the non-verbal semiotic resource includes gestures, facial expression, prosody, etc.; and the cinematographic semiotic resource

includes the signs of the cinematographic nature. The combination and interaction of meanings produced by each semiotic resource promotes the construction of the common emotive meaning. Following G. Kress and T. van Leeuwen [8], who interpret semiotic resources and modes as socially and culturally determined means of expressing meanings in communication, we assume that, in film, the construction of emotive meaning is the result of the integration of three semiotic resources (systems). The semiotic resource, as T. van Leeuwen claims, is “the actions, materials and artifacts we use for communicative purposes, whether produced physiologically [...] or technologically together with the ways in which these resources can be organized” [9, p. 285].

Filmic emotive meaning is transmitted through two information channels or modes: acoustic and visual. The acoustic mode is represented by sound effects, music etc. while the visual mode is realized through the image. The verbal component is presented in both modes orally on the acoustic level and in writing on the visual one. These modes can be analyzed dynamically as their combination varies in time and space producing semantic sequences. Semiotic resources and modes are organized into a range of meaning-making semiotic systems and are associated with the sensory modality perceived by human senses.

Fear is the basic universal emotion [6] that indicates its significance for humans. The verbal semiotic resource of the construction of fear is represented by lexical means expressing, describing and naming fear and syntactic means. Lexical means expressing fear are vulgarisms, evaluative adjectives and adverbs, interjections etc. – *Oh, Uhh, Ach, Ooh, Omigod, Goodness, Oh my God, Oh gee, filthy, damn* etc.; lexical means that describe emotions convey the person’s emotional attitude towards the situation – *frightened, scared, afraid, terrified* etc., and lexical means that name the emotion of fear – *fear, dread, awe, anxiety* etc.

Syntactically fear is constructed with the use of incomplete sentences, semantically irrelevant repetitions, increased number of pauses that convey indecision or hesitation, violations of the syntactic structure of phrases, elliptical constructions of various types, exclamatory sentences showing the state of the person’s emotional tension. Utterances conveying the meaning of fear belong to the expressive pragmatic type, which aims to convey a certain psychological state of the speaker. The syntactic level is represented by subject-oriented utterances that convey the person’s fear and object-oriented utterances that reflect the characteristics of the person’s actions and describe their state. The exclamations of fear convey the stereotypical appeal to higher power, which is associated with the perception of danger. In example (1) fear is realized by the lexical unit *afraid* that describes the emotion, the subject-oriented utterance (*I’m afraid*) and pausation actualizing the state of hesitation.

(1) *FLETCHER* Then what? What are you afraid of?

Frank doesn't have the will to resist anymore. He lets his hand drop away from Fletcher.

FRANK I'm afraid... of not being there... [16].

The non-verbal resource of the construction of fear is represented by nonverbal means that reflect the physiological manifestations of the emotion as the visualization is aimed at enhancing the pragmatic effect. The manifes-

tation of fear can occur in two main forms: asthenic and sthenic. The first manifests itself in the passive-defensive reaction: numbness, immobility, the second – in mobilizing opportunities for the prevention of danger. The most reliable and powerful filmic indicators of fear are mimic manifestations: trembling lips, shaking or twitching mouth, eyes are either wide open or, conversely, tightly compressed; eyes can be filled with tears. The face can also be immobile, changing the color into white, pale. Vegetative manifestations of fear in film are highly representative: the person has problems with the rhythm of breathing, he/she sweats. Phonic means also reflect the physiological processes peculiar for the person experiencing fear. The voice trembles, he/she whispers or becomes hoarse. In situations of danger, when the person realizes the need to act for the sake of salvation, the voice raises, passes on a piercing scream. Kinetic means reflect the sthenic form – a person shakes, makes sharp moves, becomes aggressive and the asthenic form of fear – a person can't move and is paralyzed with fear as in example (2).

(2) DAN (V.O.) #eerily distorted# Guess again, whore! Fuck you and fuck Miami. I'm coming for you. I know where you are and I'm coming for you...

#Rachel is paralyzed by fear, unable to hang up the phone#[16].

Cinematographic resource of constructing the emotion of fear contains cinematographic means – close-up and extreme close up, point of view technique, pan shooting, angle shot, music and the light and shadow interplay – that aim at reflecting the physiological manifestations of fear and creating an appalling atmosphere.

The ability of close-up and extreme close up to construct emotions is achieved through the focusing on details – on frightened eyes, hands shaking with terror, shivering lips etc. Close-up and extreme close up aim at the specification of the frightful emotion experienced by the film character. They provide an opportunity to look into the filmic character's inner world, capture the subtle nuances of fear. The pragmatic aim of the point of view technique consists in attracting viewers to experience the fear of the film character. By using the point of view technique, filmmakers give the viewers the opportunity to see the reality through the filmic character's eyes and let them experience the same emotions at the film time. Pan shooting provides an emotional epithet accounting for filmic events, as well as to the filmic character's behaviour or his/her psychological state. Pan shooting helps viewers realize the communicative situation and emphasize the filmic character experiencing fear. Angle shot depicts the filmic character at an acute angle, focuses on the psycho-emotional state and intensifies the emotion of fear.

Film is highly metaphorical in nature that's why music having great symbolic potential is widely used to construct fear. It illustrates the collective panic, conveys the film character's state of fear, performs the function of the emotional commentary or marks the gradual increase or decrease of fear.

The expressiveness of the shot depends on the colour, brightness and saturation that is why the light plays a significant role in constructing fear. Chiaroscuro or light and shadow interplay is used to create distinct areas of light and darkness in films in order to construct the fearful atmosphere. Typical light employed by filmmakers to

construct fear is dim or blue light, dusk, night. In the following episode (3) from the film *Titanic* Fabrizio is panicking to realize his inevitable death. Cinematographically fear is constructed with the use of close up of his face in agony and his point-of-view when he sees the withdrawing life boat that means his death by cold.

(3) @Close on Fabrizio@ #As he floats, panting each breath agony. You see the spirit leave him#.

@Fabrizio's POV@ #Cal in slow motion, yelling and wielding the oar. A demon in a tuxedo. The image fades to black#[15].

The meaning of fear in film is constructed by the integration of different semiotic resources. The emotive meaning created by means of each semiotic resource overlaps and the combination of meanings constructs the common emotive meaning. Fear in film can be constructed by the combination of

a) three semiotic resources – verbal, non-verbal and cinematographic.

(4) RACHEL @close up@ It wasn't what he said... it was the way he said it... he was so..#.Her voice cracks. She stops and tries to compose herself#.

RACHEL I need you... I'm afraid... and I hate it. I hate my fear...@a beat@ Please protect me... Protect Fletcher... If anything happened to him...

#Frank looks at her. Tears are destroying her elaborate stage makeup. She wipes them away with her hand#[16].

In example (4) the verbal semiotic resource is represented by lexical units *afraid*, *fear* and elliptical sentences; the non-verbal semiotic resource – by phonic means and weeping; the cinematographic semiotic resource is represented by beat and Rachel's close up.

b) two semiotic resources – non-verbal and cinematographic, since image, or the visual mode, is inherent in film. In example (5) the image of panicking people is combined with the screams of horror and sharp loud music.

(5) AT THE STERN #The propellers are 100 feet out of the water and rising. Panicking people leap from the poop deck rail, fall screaming and hit the water like mortar rounds. A man falls from the poop deck, hitting the bronze hub of the starboard propeller with a sickening smack#[15].

The emotive meanings created by means of different semiotic resources can coincide intensifying the common emotive meaning or contradict that leads to the weakening of the emotion. In accordance with the congruence of meanings constructed by semiotic resources we distinguish convergent or divergent patterns.

Convergent pattern occurs in case fear is constructed by semiotic resources that coincide in their emotive potential or their combination intensifies the emotion. In example (6) fear is constructed by the means of cinematographic and non-verbal semiotic resources. The passengers of *Titanic* shout in panic as the life boat is going to fall down on them. The sharp non-linear music and the light and shadow interplay intensify the emotive meaning.

(6) IN THE WATER BELOW #There is another panic. Boat 13, already in the water but still attached to its falls, is pushed aft by the discharge water being pumped out of the ship. It winds up directly under boat 15, which is coming down right on top of it. The passengers shout in

panic to the crew above to stop lowering. They are ignored. Some men put their hands up, trying futilely to keep the 5 tons of boat 15 from crushing them# @ non-linear music, chiaroscuro @.[15].

Divergent pattern occurs when one semiotic resource contradicts the emotive meaning constructed by another that adds some shades to the emotive meaning.

(7) RACHEL Bill Devaney, ladies and gentlemen, thank you, Bill. Hey, everyone. Hello! Isn't Billy Thomas the greatest. He's asked me to sing a song. I hope you don't mind.

#The crowd roars its approval. Frank nervously scans the room. Rachel smiles and moves along the stage. @MUSIC starts in the b.g@. Masking obvious fear, she starts to sing. As she takes one hand from the microphone, her fingers tremble. She clasps it again to hide her anxiety#[16].

Rachel fears to be attacked by the unknown criminal but she doesn't want to cancel the concert. The meaning of fear in example (7) is constructed non-verbally by trembling fingers. Energetic and enjoyable background music contradicts her fear and weakens the emotion.

Conclusions. Multimodal construction of filmic fear is realized through the semiotic integration of verbal, non-

verbal and cinematographic resources actualized by visual and acoustic modes. The construction of the emotive meaning in film is the result of the interaction between the real world of filmmakers and the imaginary world of diegesis. The specificity of the film emotion of fear lies in its high expressive potential predetermined by the aesthetics of cinema. The construction of film fear can be realized in two ways: a) by the combination of three semiotic resources – verbal, non-verbal and cinematographic and b) two semiotic resources – non-verbal and cinematographic. According to the parameter of the congruence of emotive meanings of fear actualized by means of different semiotic resources, the filmic construction of fear can be convergent or divergent. Under the conditions of convergence, verbal, non-verbal and cinematographic semiotic resources simultaneously actualize identical emotive meanings. The divergence of heterogeneous semiotic means lies in the actualization of different emotive meanings that weakens the pragmatic influence of fear adding other emotive meanings. The perspectives of the multimodal study comprise the characteristics of constructing other basic negative emotions in English films.

REFERENCES

1. Barret, Lisa. (2017). How Emotions are Made. The Secret Life of the Brain. Boston, NY: Houghton.
2. Bousfield, Derek & McIntyre, Dan. (2011). Emotion and Empathy in Martin Scorsese's *Goodfellas* // In: Piazza, Roberta; Bednarek, Monika & Rossi, Fabio (eds.). *Telecinematic Discourse Approaches to the Language of Films and Television Series*, 105-123.
3. Chovanec, Jan. (2011). Humour in quasi-conversations: Constructing fun in online sports journalism // In: Dynel, Marta (ed.) *The Pragmatics of Humour across Discourse Domains*, 243–264.
4. Dynel, Marta. (2011). "Stranger than Fiction? A Few Methodological Notes on Linguistic Research in Film Discourse" // *Brno Studies in English*. 37 (1): 41-61. doi: 10.5817/BSE2011-1-3
5. Feng, Dezheng and O'Halloran, Kay L. (2013). The Multimodal Representation of Emotion in Film: Integrating Cognitive and Semiotic Approaches // *Semiotica*. 197: 79 – 100. doi: 10.1515/sem-2013-0082
6. Izard, Carrol E. (1991). *The Psychology of Emotions*. New York : Plenum.
7. Kozinski, Rose Ann. (2011). Quantifying the emotional tone of James Bond films // In: Piazza, Roberta; Bednarek, Monika & Rossi, Fabio (eds.). *Telecinematic Discourse Approaches to the Language of Films and Television Series*, 125-140.
8. Kress, Gunther and van Leeuwen, Theo. (2006). *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. London: Routledge.
9. Leeuwen van, Theo. (2004). *Introducing Social Semiotics: An Introductory Textbook*. London: Routledge.
10. Oakley, Todd and Tobin, Vera. (2012). Attention, Blending, and Suspense in Classic and Experimental Film // In: Schneider, Ralf and Hartner, Marcus (eds.). *Blending and the Study of Narrative*. Berlin: Mouton de Gruyter. 57-83.
11. Pierce, Charles. (2000) Nachala pragmatizma [The beginning of pragmatism]. Saint Petersburg : Laboratorija metafizicheskikh issledovanij filosofskogo fakul'teta SPbGU. (in Russian).
12. Platinga, Carl and Smith, Greg M. (eds.). (1999). *Passionate View: Film, Cognition and Emotion*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press.
13. Scherer, Klaus. R. and Ellgring, Heiner. (2007). Multimodal Expression of Emotion: Affect Programs or Componential Appraisal Patterns // *Emotion*. 7: 158–171.
14. Tan, Ed. (1999). Sentiment in Film Viewing // In: Platinga, Carl and Smith, Greg M. (eds.). *Passionate View: Film, Cognition and Emotion*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press. 48-64.
15. Titanic. Available at: <https://www.imsdb.com/scripts/Titanic.html>
16. The Bodyguard. Available at: <https://www.imsdb.com/scripts/Bodyguard.html>

Міфологема творення світу в збірці «Сяйва» Альбера Мокеля

А. Р. Курганська, *Д. О. Чистяк

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

*Corresponding author. E-mail: nastya.kourganskaya@gmail.com, dmytro.tchystiak@gmail.com

Paper received 30.03.19; Accepted for publication 12.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-09>

Анотація. У статті досліджуються проблеми міфологічного в когнітивному аспекті. Наголошується на ролі архетипу як одиниці свідомості та образного компонента, який актуалізує міфопоетичний субстрат в художньому тексті на прикладі лірики бельгійського поета А. Мокеля. Основна увага зосереджена на міфологічних концептуальних парадигмах ХАОС і КОСМОС.

Ключові слова: концепт, образ, архетип, міф, міфологема, бельгійський символізм.

Постановка проблеми. Архетип як маркер архаїчного мислення та текстовий знак, перебуває у тісному зв'язку з поняттям міфу. Проблема міфологічного становила інтерес для дослідників і філософів починаючи з XIX ст. (А. Шлегель, Ф. Шлегель, Ф. В. Шеллінг, Новаліс), де міф розглядався як основа художньої творчості та наголошувалося на його символічності. Особливе посилення інтересу до міфу спостерігається у XX ст., починаючи з психоаналітичних студій З. Фрейда та тези К.Г. Юнга про тісний зв'язок міфології і психоаналізу та відкриття «колективного несвідомого» [1]. Філософом постулюється ідея певного архетипного ядра, з якого виростає безліч тем, мотивів та художніх образів і стверджується теза про відгомони міфопоетичної свідомості на різних культурних рівнях. Поняття архетипу набуло розширеного тлумачення: міфо-ритуальний підхід Дж. Фрезера, деякі соціологічні ідеї Е. Дюркгейма знаходять своє продовження в подальших антропологічних дослідженнях, етнографічному підході та теорія «прелогізму» первісних уявлень Л. Леві-Брюля та його увага до проблем міфологічного мислення, яке керується законами партиципації, структурна антропологія К. Леві-Стросса, тощо. Тим часом, розвиваються й погляди на міф як на «передісторію літератури» та її невід'ємну складову в працях радянських дослідників (С.С. Аверінцев, В.В. Іванов, О.Ф. Лосєв, Ю.М. Лотман, Е.М. Мелетинський, В.М. Топоров). Так, міф часто постає як знаковий комплекс наповнений алегоричними образами та мотивами що перекодовуються у різні дискурси. В даному випадку, комунікативною одиницею яка передає міфологічну інформацію в тексті постає міфема [7; 11]. З другої половини XX століття спостерігається тенденція до виявлення в літературно-художніх творах свідомих і несвідомих міфологічних мотивів. Розглядаються теорії архетипних констант, або ж «інваріантів» [2], які можна розуміти, як архетипні метаобрази, що «семантизуються щодо певного концепту» і становлять «структурно-семантичне ядро» кожного тексту [11, с. 80]. Художній текст збірки «Сяйва» (1904) А. Мокеля являє собою складну образну і концептуальну структуру. На образному рівні, автор вводить два бінарних образних комплекси ЗИМА та ВЕСНА, підпорядковуючи їх та похідні метаобрази мегаконцептам ЖИТТЯ та СМЕРТЬ. Окрім образного та концептуального рівня тексту, цікавим видається архетипний рівень [3], адже він дозволяє розкрити семантичні джерела

художніх образів. Архетипні схеми як незмінні одиниці образної системи, укорінені глибоко у психіці людини, схильні до «вічного повернення» [12], тож важливим є їх виявлення та систематизація.

Аналіз актуальних досліджень. В контексті аналізу повторюваних інваріантних одиниць свідомості та тексту особливої уваги заслуговують дослідження із семіотики архаїчних текстів, запропоновані представниками московсько-тартуської школи семіотики (В.М. Топоров, В.В. Іванов) та школи теоретичної фольклористики (Є.М. Мелетинський), які потверджують існування в індоєвропейській мовній традиції певних понятійних констант, укоріненних в свідомості людини. Важливим у цьому контексті є розроблена В.Н. Топоровим знакова модель світу – Світове дерево, яке формує ряд поняттєво-бінарних опозицій. Найбільш поширеними серед них є інваріантні міфологічні мегаконцепти ЖИТТЯ та СМЕРТЬ, що генерують ряд архетипів (метаобразів) які набувають позитивної чи негативної конотації. Таким чином, Світове дерево стає своєрідною знаковою моделлю світу, а система бінарних опозицій, що розташовується на її вертикалі та горизонталі моделює міфологічний хронотоп в аспекті часу та простору притаманний архаїчному мисленню. Освоєння простору та орієнтація в ньому, згідно дослідника, відбувається в аксіологічних поняттях ПРАВЕ (правильність, раціональність, світле) та ЛІВЕ (неправильне, ірраціональне, темне, потойбічне) по горизонталі, ВЕРХ і НИЗ – по вертикалі, також знаходять своє місце такі опозиції як ДАЛЕКЕ-БЛИЗЬКЕ, ВЕЛИКЕ-МАЛЕ, СВІТЛЕ-ТЕМНЕ, СУХЕ-ВОЛОГЕ, тощо. Пізніше з горизонтальної площини розвинувся поділ на чотири сторони світу, де ПІВДЕНЬ і СХІД (звідки сходить сонце) маркувалися позитивно, а ПІВНІЧ і ЗАХІД (де сонце заходить) – негативно. По горизонталі також з'являються поняття чотирьох пір року: ЗИМА, ВЕСНА, ЛІТО, ОСІНЬ, та поділ дня на РАНОК, ДЕНЬ, ВЕЧІР, НІЧ. Згідно з М. Еліаде [13], природні феномени та небесні світила стають маркерами часу, що в більш розвинених міфологіях втілюється в різноманітних календарних міфах, які відтворювали природні цикли.

Архаїчний період, про який йде мова, прийнято називати міфопоетичним, або космологічним, оскільки «основний зміст найбільш впливових текстів (в семіотичному сенсі) цього періоду полягає в боротьбі «космічного-впорядкованого» з «хаотичним-деструктивним» та в описі етапів послідовного тво-

рення світу, а основний спосіб розуміння світу і розв'язання суперечностей забезпечується міфом» [9, с. 406], де міфологія розуміється як окремий тип мислення, відмінний від історичного, а міф – постає джерелом відповідей на онтологічні питання і формує окрему картину світу, поєднуючи в собі два аспекти – діахронічний (розповідь про минуле, сакральний «початок часів») і синхронічний (пояснення сьогодення). В космогонічних міфах архаїчна людина знаходить відповіді на питання, пов'язані з формуванням світу з хаотичного стану і перехід до упорядкованого і цілісного Космосу: «Перетворення хаосу в космос виявляється переходом від темряви й безодні до світла, від води до суші, від порожнечі до речовини, від аморфного до оформленого, від руйнування до творення» [6, с. 207]. Так, досліджуючи архаїчні тексти про творення світу і співвідносячи їх з міфологією Світового дерева, В.М. Топоров [8; 9; 10] доходить висновку про функціонування в них сталого й послідовного алгоритму творення світу: першим був Хаос (безодня, морок) з його подальшою деформацією в Космос (порядок, світло). Елементи космосу вибудовуються послідовно, а лейтмотивом творення стає взаємодія першоелементів. Першим формується «небо» і «земля», «вода» і «суша», далі з'являється небесні світила («сонце», «місяць», «зірки»), що пізніше постають маркерами часу. З неформованої суші вибудовується «ландшафт» та «рослини», далі – «тварини» та, зрештою, з'являється «людина» і «колектив» (соціальна група). Універсальним прикладом архаїчного тексту про творення світу дослідник вважає Книгу Буття та всі її індоєвропейські аналоги, що дублюють поданий в ній алгоритм. Так, в таких текстах функціонує тенденція до поділу творення світу на дні (день перший...; день другий...; тощо), або виділення одного елемента з іншого: відділення неба від землі, суші від вод, або світла з мороку (два елементи) з подальшим поділом на ранок, день, вечір, ніч в добовому циклі, або ж зиму, весну, літо, осінь в річному (по чотири елементи), що в певній мірі символізує рух від смерті до життя, від темряви до світла і супроводжується поступовим творенням елементів Космосу. За ствердженням В.М. Топорова, «такі четвірки (або п'ятірки) елементів були співвіднесені з численними іншими четвірками (або п'ятірками), що позначали сторони світу, пори року, час доби, числа, смаки, запахи, тварин, рослини тощо, і, отже, були основним засобом класифікації та опису світу» [8, с. 141]. Важливо, що відтворення в текстах цих схем корелює з ідеями М. Еліаде [12; 13; 14] про «вічне повернення» в «початок часів». Найвидатнішим символом творення можна вважати циклічні природні ритми: зимовий час (точка Нового Року) і подальше поступове пробудження природи в період весни, що символізує відновлення космічного порядку. Тож, саме природні ритми та добовий поділ втілюють архетип циклічного творення: від темного, холодного в світле і тепле. Перехід від народження до смерті доповнюється переходом від смерті до народження (принцип безперервності). Цикл в житті індивіда асимілює інші природні цикли: сонця і зірок, світла і п'ятми, тварин, рослин, води, тощо [6, с. 112]. Творення світу, таким чином, відтворюється щороку. Є.М. Мелетинський доходить

висновку, що більшість універсалій відноситься саме до космогонічної сфери, що «тільки підтверджує фундаментальне значення космогонії для міфології в цілому» [6, с. 230].

Таким чином, міф постає як оповідь, яка дає відповіді на онтологічні питання, а архетипи (першообрази), – текстові універсальні знаки, з яких складається міфічна оповідь та, одночасно, архаїчні феномени, елементи освоєння людиною світу що мали своє втілення у виробленні ряду поняттєвих констант. Тож метою даної статті є дослідження та реконструкція міфологеми творення світу, представленої у збірці «Сяйва» А. Мокеля, зосередившись на міфологічних концептах ХАОС і КОСМОС.

Виклад основного матеріалу. Композиція збірки «Сяйва» втілює ідею градації, тобто – РУХ з однієї точки в іншу. Фундаментальною антиномією збірки є концепти ЖИТТЯ та СМЕРТЬ, втілені в образних комплексах ЗИМИ та ВЕСНИ, що в своїй єдності зображають цикл життя природи та втілюють архетип творення світу – перехід з ХАОСУ в КОСМОС. Природа завжди поставала невід'ємною частиною космогонічного процесу, адже її властивість до переродження найкраще втілює «вічне повернення» до первісного ХАОСУ в зимовий період і відродження в період весни. Така конотація (негативна для ЗИМИ та позитивна – для ВЕСНИ) пояснюється їх приналежністю до архетипних метаобразних комплексів концептів СМЕРТЬ та ЖИТТЯ, глибоко вкорінених в людській свідомості, що мають безпосереднє вираження в художніх текстах. Таким чином, на початку збірки зображується точка ХАОСУ, тобто ЗИМА, що актуалізується в образах «темрява», «крига», «нерухомість», «тиша».

Точку ХАОСУ зображують перші ж рядки збірки: «Globe éphémère, bulle immobile // qu'une onde invisible simule» [15, с. 21], де образ «земна куля» характеризується як пустий, нерухомий, несформований простір. В цьому космічному просторі немає нічого, окрім першоелемента «вода». Ця точка являється висхідною і з першої поезії починається становлення КОСМОСУ, про що свідчить епіграф – «Rompres le Silence» [15, с. 21]. ХАОС – це точка пустоти, де нічого не відбувається, все застигло і таким простір в збірці виводиться образ зимового холоду. Як відомо, в багатьох архаїчних текстах саме вода виступає фундаментом світу і подальший розвиток передбачає відділення від неї суші. Тож, спочатку в збірці з'являється образ «грунт» («la fée écouteuse des brises [...] touche de ses talons légers les graminées et suscite à ses pieds de reine, sur le sol» [15, с. 22]), а також образ «небо» («la lumière est errante aux cieux» [15, с. 25]). Категорія ЧАСУ вводиться з появою образів небесних світил, які стають маркерами часу. Першим вводиться метаобраз «місяць» («Es-tu grandie, fleur hyaline, un jour pâle, // ou parmi les roses des mensonges parterres // que visitent les yeux errants de la lune» [15, с. 22]) що знаменує період «ночі». В нічній холодній тиші з'являються перші промені сонця – образ «сонце» знаменує «ранок». Наступним етапом творення видається формування ландшафту: образ «земля-суша» («грунт») конкретизується і переходить в метаобраз «ліс» – простір збірки («elle est belle, la liante forêt que

je longe» [15, с. 34]), реалізується й образ «ставок» («Or là-bas, l'étang sous les arbres // en son impure profondeur étreint la céleste lueur // que poursuit le geste des marbres» [15, с. 27]). Під час ідейного розвитку збірки, символічного «світла» стає більше і наприкінці першого розділу формується образна парадигма «рослини», а до цього спостерігаємо згадку про посів землі («le vent la dénude pour l'or des jonchées, // et les feuilles, par mille et mille détachées // vers le reflet où leur chute vacille» [15, с. 34]), що пов'язується з «живою водою», звільненою від «криги». Далі постає образ «пшениця», яка зеленіє в долині («L'onde fuyante a miré dans ses moires // le jeune sourire du matin d'or // qui s'en vient par la plaine où verdit le mèteil // et s'entrelace à la blonde aurore» [15, с. 44]). Завершальним етапом в творенні світу видається поява живих істот. В образному комплексі ВЕСНА, під час пробудження природи, з'являється образ «комахи» («бджоли»): «Car le pollen vivant qui vole // s'épuise pour l'espoir des jardins à venir, // et l'insecte au vent qui se donne // porte à la ruche, sous ses ailes, // la joie des futures abeilles» [15, с. 54]. Далі з'являється образ «птахи», спів яких порушує ТИШУ. Так реалізується етап появи «тварин». Даний етап завершує формування ВЕСНИ, надалі спостерігаємо лише маніфестацію сезону в «трилогії травнів», де й відбувається апогей творення – поява образу «людина», яка рубить ліс та «колектив людей», що утворюють соціальну групу селян, які обробляють землю.

Висновки. Таким чином, мегаконцепти СМЕРТЬ та ЖИТТЯ співвідносяться з міфопоетичними концеп-

тами ХАОС та КОСМОС в аспекті творення світу, зображеного в збірці. Символом творення можна вважати циклічні природні ритми. Космос твориться послідовно за допомогою активної взаємодії першоеlementів (метаобрази «небо», «земля», «небесні світила», «рослини», «тварини», «людина», «колектив людей») та архетипів першостихій («вода», «вогнь», «вітер», «земля») та образів, які вони продукують. Послідовність появи образів збірки втілює міфологему творення світу, подану в архаїчних текстах.

Першоеlementи являють собою «будівельний матеріал» світу, із взаємодії яких реалізується перехід від ХАОСУ-СМЕРТІ («початок часів») до КОСМОСУ-ЖИТТЯ. В інтерпретації А. Мокеля саме буття природи постає як циклічне і щорічне повернення в точку ЗИМИ –СМЕРТІ, тобто ХАОС. На образному рівні в збірці «Сяйва» втілюється наступна креаційна схема: Хаос: «земна куля» (нерухомий, несформований простір), «темрява» та «вода» → Космос: «суша» → «час» («місяць» – «ніч», «сонце» – «ранок») → «ландшафт» («ліс», «ставок») → «рослини» («засів землі», «пшениця») → «комахи» та «тварини» («бджоли», «пташки») → «людина» → «колектив людей». Таким чином, художня концептосфера збірки складається із мегаконцептів ЖИТТЯ та СМЕРТІ, концептів ХАОСУ та КОСМОСУ, що втілюються в образах природи та архетипів першостихій, що в своїй єдності втілюють ідею циклічного РУХУ та ТВОРЕННЯ світу від ЗИМИ-СМЕРТІ до ВЕСНИ-ВОСКРЕСІННЯ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверинцев С. С. Аналитическая психология К.-Г. Юнга и закономерности творческой фантазии / Сергей Сергеевич Аверинцев // Вопросы литературы. – 1970. - №3. – С. 113-143.
2. Зварич І. М. Міфологічна парадигма художнього мислення: дис... доктора філол. наук: 10.01.06 / Ігор Михайлович Зварич. – Чернівці, 2002. – 368 с.
3. Курганська А.Р. Поетика першостихій як міфопоетична складова художнього тексту / А.Р. Курганська // «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»: Зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2018. – Вип. 46. – С. 402-404.
4. Лосев А. Ф. Античная мифология в её историческом развитии / Алексей Фёдорович Лосев. – М.: Политиздат, 1991. – С. 7-88.
6. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа / Елеазар Моисеевич Мелетинский. – М.: Наука, 1976. – 408 с.
7. Слухай (Молотаева) Н. В. Художественный образ в зеркале мифа этноса: М. Лермонтов, Т. Шевченко (лингвосомиотический аспект): дис. ... доктора філол. наук: 10.02.01, 10.02.02 / Наталія Віталіївна Слухай (Молотаева). – К., 1995. – 466 с.
8. Топоров В. Н. Мировое дерево: универсальные знаковые комплексы. Т. 1 / Владимир Николаевич Топоров. – М.: Рукописные памятники Древней Руси, 2010. – 448 с.
9. Топоров В. Н. Мировое дерево: универсальные знаковые комплексы. Т. 2 / Владимир Николаевич Топоров. – М.: Рукописные памятники Древней Руси, 2010. – 496 с.
10. Топоров В. Н. О космологических источниках раннеисторических описаний // Труды по знаковым системам / Владимир Николаевич Топоров. – Тарту: Тартуский гос. Ун-т, 1973. – Вып. 17. – С. 106-150.
11. Чистяк Д. О. Міфопоетична картина світу в бельгійському символізмі: монографія / Дмитро Олександрович Чистяк. – К: Радуга, 2016. – 272 с.
12. Элиаде М. Аспекты мифа / Мирча Элиаде; пер. с франц В. П. Большакова. – 4-е изд. – М.: Академический Проект, 2010. – 251 с.
13. Элиаде М. Избранные сочинения: Миф о вечном возвращении; Образы и символы; Священное и мирское / Мирча Элиаде; пер. с фр. – М.: Научно-издательский центр «Ладомир», 2000. – 414 с.
14. Элиаде М. Священные тексты народов мира / Мирча Элиаде; пер. с англ. В. Федорина. – М.: Крон-Пресс, 1998. – 624 с.
15. Mockel A. Clartés / Albert Mockel. – Paris: Mercure de France, 1901. – 135 p.

REFERENCES

1. Averintsev S. S. Analytical psychology of K.-G. Jung and the laws of creative imagination / Sergey Sergeyevich Averintsev // Questions of literature. – 1970. - №3. – P. 113-143
2. Zvarych, I. M. Mythological paradigm of creative thinking: Thesis... Dr. of Philology: 10. 01. 06 / Ihor Mihajlovich Zvarych. – Chernivtsi, 2002. – 368 p
3. Kurhanska A.R. Poetics of the elements of nature as a mythical component of the text / A.R. Kurhanska // "Ukrainian science at the turn of eras: problems and perspectives of development": Corpus of scientific researches. – Pereyaslav-Khmelnytsky, 2018. – Issue №46. – P. 402-404

4. Losev A.F. Ancient mythology and its historical development / Aleksei Fedorovich Losev. – Moscow: Politizdat, 1991. – P. 7-88
6. Meletinskii E. M. Poetics of the myth / Eleazar Moiseevich Meletinskii. – Moscow: Nauka, 1976. – 408 p.
7. Slukhai (Molotaieva) N.V. Poetic image in the mirror of myth and ethnos: M. Lermontov, T. Shevchenko (linguo-semiotic aspect): Thesis... Dr. of Philology. Sciences: 10. 02. 01, 10.02.02 / Natalia Vitaliyivna Slukhai (Molotaieva). – K., 1995. – 466 p
8. Toporov V.N. Axis Mundi: Universal sign complexes. T. 1. / Vladimir Nikolayevich Toporov. - Moscow: Manuscripts of Ancient Russia, 2010. – 448 p.
9. Toporov V.N. Axis Mundi: Universal sign complexes. T. 2. / Vladimir Nikolayevich Toporov. – Moscow: Manuscripts of Ancient Russia, 2010. – 496 p.
10. Toporov V.N. On cosmological sources of historical descriptions // Researches on the sign systems / Vladimir Nikolayevich Toporov. – Tartu: Tartu State Univ., 1973. – Issue 17. – P. 106-150.
11. Chystiak D.O. Mythopoetic image of world in Belgian symbolism: monography / Dmytro Oleksandrovych Chystiak. – K: Raduha, 2016. – 272 p.
12. Eliade M. Aspects of a myth / Mircea Eliade; translated from French by V.P. Bolshakov. – 4th ed. - Moscow: Academic Project, 2010. – 251 pp.
13. Eliade M. Selected Works: The Myth of Eternal Return; Images and symbols; Sacred and secular / Mircea Eliade; translated from French. – Moscow: Publishing Center "Ladomir", 2000. – 414 p.
14. Eliade M. Sacred Texts of Peoples of the World / Mircea Eliade: translated from English by V. Fedorina. – Moscow: Kron-Press, 1998. – 624 pp.

The cosmogonic mythologem in A. Mockel's lyrics

A. R. Kurhanska, D. O. Chystiak

Abstract. The article presents the analysis of mythological elements of the text in the cognitive aspect. The significance of the archetype as a unit of consciousness and figurative component is emphasized on the example of the poetry of Belgian author A. Mockel. In addition to the figurative and conceptual level of the text, the archetypal level is of scientific interest as it allows to reveal the semantic sources of poetic images. The archetype, as a marker of archaic thinking and a text sign, is in close connection with the notion of myth. The myth appears as a sign system which presents the allegorical images and motifs that could be converted into different discourses. The communicative unit that transmits mythological information in the text is a mytheme. At the same time, mythology represents a separate type of thinking, different from the historical, and the myth appears as a source of answers to ontological questions combining in itself two aspects – diachronic (the story of past) and synchronic (the explanation of present). Analyzing cosmogonic archaic texts, V.N. Toporov concludes that there is a stable algorithm of the creation of the world describes in these texts: Chaos → Cosmos: Sky and Earth, Water and land → Sun, Moon, Stars, Winds → Time → Landscape → Plants → Animals → Human → Group of people. The fundamental antinomy of A. Mockel's «Clartés» are the concepts of LIFE and DEATH embodied in figurative complexes WINTER and SPRING which depict the cycle of nature and generate the archetype of the creation of the world: the transition from CHAOS to COSMOS. The author depicts the following scheme: Chaos: the «globe» (motionless, unformed space), «darkness» and «water» → Cosmos: «land» → «time» («moon» and «night», «sun» and «morning») → «landscape» («forest», «pond») → «plants» («sowed earth», «wheat») → «insects» and «animals» («bees», «birds») → «human» → «group of people» («peasants»). Thus, the collection of poems generates megaconcepts of LIFE and DEATH, the concepts of CHAOS and COSMOS embodied in the images of nature and archetypes of elements of nature which emphasize the idea of cyclic MOVEMENT and CREATION of the world from WINTER-DEATH to SPRING-REBIRTH.

Keywords: concept, image, archetype, mythologeme, myth, Belgian symbolism.

Лінгвокогнітивні характеристики евфемізмів американського англомовного політичного дискурсу, утворених на основі метафтонімії

Л. Р. Небелюк

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, Україна
Corresponding author. E-mail: lesia.nebeliuk@gmail.com

Paper received 02.04.19; Accepted for publication 12.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-10>

Анотація. У статті проаналізовано евфемізми американського англомовного політичного дискурсу, утворені на основі метафтонімії. Виділено лексико-семантичні зв'язки зі сфер знань реципієнта, що сприяють покращеному позитивному сприйняттю одиниць через метонімічне розширення концептуальної метафори. Для аналізу концептуальних метафор із метонімічним розширенням, які лежать в основі евфемістичних одиниць, застосовано теорію концептуальної інтеграції. Описано особливості асоціативного сприйняття досліджуваних евфемізмів у мовленні та їхній вплив на когніцію реципієнтів.

Ключові слова: евфемізм, концептуальна метафора, метонімія, метафтонімія, концептуальна інтеграція, політичний дискурс.

Вступ. У попередніх працях [2], [3] ми виокремлювали лінгвокогнітивні характеристики метафоричних евфемізмів американського політичного дискурсу англійської мови, які мали в основі концептуальні метафори, але для розуміння їхніх понятійних сфер (сфер-джерел) не було потрібне метонімічне розширення, оскільки джерело метафори було зрозумілим і сценарій легко відтворювався [4, с. 196]. До нашої вибірки евфемізмів американського політичного дискурсу англійської мови ввійшли також одиниці, когнітивні механізми творення яких не є чіткими, а джерело метафори не завжди легко досяжним, але натомість простежується певний метонімічний зв'язок між евфемізмом та явищем, яке він означає. Таким чином, ми розглядатимемо ці евфемізми як такі, що утворені на основі метафтонімії (інтеграція метафори та метонімії), оскільки такий спосіб дає можливість дослідити лінгвокогнітивні характеристики таких евфемізмів.

Огляд публікацій за темою. Теоретичну базу наукової роботи склали праці таких українських та зарубіжних вчених-лінгвістів: Дж. Лакоффа, Д. Джонсона, Ж. Фоконьє, М. Тернера, Дж. Чартеріса-Блека, А. Кацева, Н. Арутюнової, Ш. Коулсон, В. Великороди, Б. Ларіна, Л. Крисіна, Н. Болдирьова, Е. МакКормака, Л. Гуссенса, О. С. Шарманової. Незважаючи на те, що феномен евфемізації розглядався мовознавцями з різних точок зору, їхні дослідження не вичерпують всі аспекти цього явища, оскільки лінгвокогнітивні характеристики евфемізмів та когнітивні процеси евфемізації небажаних аспектів реальності залишаються поза увагою лінгвістів.

Мета. Аналіз евфемізмів американського англомовного політичного дискурсу, утворених на основі метафтонімії.

Матеріали і методи. Матеріалом дослідження стали політичні концептуально-метафоричні евфемізми, виявлені у періодичних англомовних виданнях засобів масової інформації «The New York Times» та «The Washington Post» 2006 – 2019 рр. Поняття евфемізму ми трактуємо за визначенням В. Б. Великороди, яка визначає евфемізми як одиниці вторинної номінації з відносно позитивною конотацією, що використовують для заміни прямих найменувань, уживання яких із соціально чи психологічно зумовлених причин вважається небажаним [1, с. 5]. Для аналізу та виокремлення

лінгвокогнітивних характеристик евфемізмів ми застосовуємо теорію концептуальної інтеграції Г. Фоконьє та М. Тернера. Згідно з цією теорією виділяють 4 основні ментальні простори: 2 вхідні простори (Input Space 1, Input Space 2), до яких входять так звані сценарії; родовий простір (Generic Space), що представляє концептуальну структуру, яка властива двом вхідним просторам, та простір бленду (Blended Space), де матеріали з двох вхідних просторів поєднуються, взаємодіють та утворюють новий смисл, який несе в собі евфемізм [7, с. 101].

Для утворення метафори базовими принципами є схожість, аналогія і порівняння; для метонімії характерний принцип суміжності. Таким чином, головною для метафори є характеризуюча функція, а для метонімії – ідентифікуюча [4, с. 194]. Оскільки метафора та метонімія є концептуальними феноменами, вони можуть належати до одних і тих самих сфер, взаємодіючи в межах однієї концептуальної системи. Таким чином, при проекції з однієї концептуальної сфери в іншу можлива активація одного з елементів сфери і його переосмислення як суміжного, або суміжна проекція елементу однієї сфери потребує концептуального розширення за схожістю [4, с. 195].

Така інтеграція метафори та метонімії називається метафтонімією. Термін «метафтонімія» як концептуальна взаємодія між метафорою та метонімією був запроваджений Л. Гуссенсом [6]. Ми погоджуємося із думкою О. С. Шарманової, яка стверджує, що метафтонімія є видом взаємодії, в якому метафоричне джерело потребує метонімічного розширення, або має в своїй основі метонімічні корені. В основі метафтонімії лежить метафоричне проектування елементів сфери-джерела на елементи сфери-цілі. При цьому елементи однієї із сфер мають метонімічне розширення, тобто потребують метонімічного розвитку поняття, або мають метонімічну основу [4, с. 197].

Результати та їх обговорення. До нашої вибірки з політичних текстів періодичних видань «The Washington Post» та «The New York Times» 2006-2019 рр. ввійшли такі евфемізми: **strategic movement to the rear** (*retreat*), **fold back** (*retreat*), **move to a more secure camp/location/place** (*to retreat*), **regroup** (*to fail to advance*), **return to unit** (*to fail*). Відступ є негативним явищем, а особливо у американському суспільстві, яке

виховане в душі всемогутньої та непереможної Америки, що і викликає необхідність заміни цього поняття евфемізмом.

Occupy Movement Regroups, Preparing for Its Next Phase

(The New York Times, 11/02 2012).

When Patton's exhausted Third Army was confronted with several days' more fighting, one of his subordinates suggested they withdraw and regroup.

(The Washington Post, 28/12/2018).

Each year, a designated Cabinet member does not attend the speech and is instead taken to a secure location in the event of a disaster or attack.

(The Washington Post 05/02/2019)

Вищенаведені евфемізми зводимо до спільної концептуальної метафори RETREAT IS A CHANGE OF LOCATION, яка закладена в їх основу і яка має метонімічне розширення. Тобто в основу цих евфемізмів закладена метафтонімія (Рис. 1).

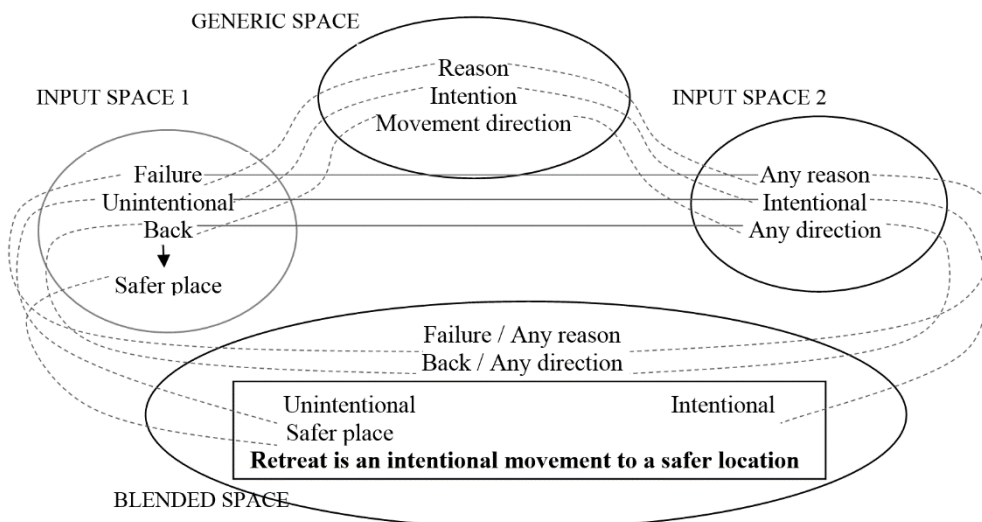

Рис. 1. Концептуальна мережа: RETREAT IS A CHANGE OF LOCATION

У вхідному просторі 1 розвивається сценарій відступу, у вхідному просторі 2 – сценарій зміни розташування. Родовий простір відображає структури, властиві двом вхідним просторам, тобто аналогічні елементи, між якими встановлюється зв'язок.

Спочатку на простір бленду проєктуються співставлені елементи із двох вхідних просторів, які в цьому просторі зливаються в одне ціле, а саме елементи причини *поразка/будь-яка причина*, та елементи напрямку руху *назад/будь-який напрям*. Таким чином пом'якшується факт відступу, не наголошується саме на поразці. Відступ, звичайно, є незапланованою дією, а от зміна розташування – запланованою дією. Напрямок руху при відступі переважно – *назад*, а от у загальному понятті зміни розташування – *будь-який напрям*. Бленд також розвиває новий емергентний смисл, який є результатом співставлення невідповідних елементів наміру відступу *незапланований* і наміру зміни розташування *запланований*, які входять до бленду окремими елементами і у свою чергу ще й протилежні по відношенню одне до одного. Напрямок руху *назад* у вхідному просторі 1, окрім метафоричного зв'язку (за схожістю) із напрямом руху *будь-який напрям* у вхідному просторі 2, має ще й метонімічний зв'язок (за суміжністю) *безпечніше місце* у межах вхідного простору 1, оскільки напрям *назад* часто сигналізує рух, що застерігає від небезпеки та повертає до безпечніших позицій.

Таке метонімічне розширення та співставлення не-поєднаних та ще й протилежних елементів наміру підводить нас до основного висновку, який і є тим новим смислом, що розвиває бленд під час інтерактивного процесу. Відступ, таким чином, є запланованим рухом до безпечнішої позиції. Тут ми можемо бачити

метонімію, оскільки відступ включає в себе рух до безпечнішої позиції, прослідковується класичний метонімічний зв'язок «частина замість цілого», що фокусує увагу реципієнта тільки на аспекті *безпечне місце* залишаючи на задньому плані всі інші аспекти відступу. Завдяки метафоричним зв'язкам приховується причина такої дії, тобто не висвітлюється таке поняття як поразка, оскільки воно злилось із «будь-якою причиною» із вхідного простору 2. Також завуальовується і сам рух назад, оскільки цей елемент зливається із елементом «будь-якого напрямку» і не викликає у реципієнтів асоціацій із втратою позицій, наголошується саме на метонімічному зв'язку з елементом *назад*, тобто *безпечне місце*. У результаті, в реципієнтів виникають покращені або нейтральні асоціації щодо відступу, оскільки це поняття зображується як якийсь звичайний запланований перехід до безпечніших позицій.

Проаналізуємо також евфемізми на позначення звільнення з роботи: *new responsibility* (demoted), *pursue other interests* (to be peremptorily dismissed), *pursue another career* (to be peremptorily dismissed), *pursue other opportunity* (to be peremptorily dismissed), *seek fresh challenges* (to be summarily dismissed), *further your career* (to be summarily dismissed).

Child and Family Services Agency Director Raymond Davidson, who had led the agency since Mayor Muriel E. Bowser (D) took office, told staff members he was leaving to pursue other opportunities. He declined to elaborate, and D.C. officials would not say whether he was asked to step down.

(The Washington Post, 08/10/2016).

Marvin Odum plans to pursue other opportunities, a company spokesman said. Bruce Culpepper, executive vice

president of human resources for unconventional resources and regional coordination, will replace Odum as chairman of U.S. operations.

(The New York Times, 27/11/ 2006).

Щоб досягнути джерело метафори, яка закладена в основу вищенаведених евфемізмів та виокремити їхні

лінгвокогнітивні характеристики, потрібне метонімічне розширення. Вищенаведені евфемізми зводимо до спільної концептуальної метафори DISMISSAL IS GETTING A NEW JOB. Це стає можливим саме завдяки метонімічному розширенню метафоричного джерела, яке ми ілюструємо далі (Рис.2).

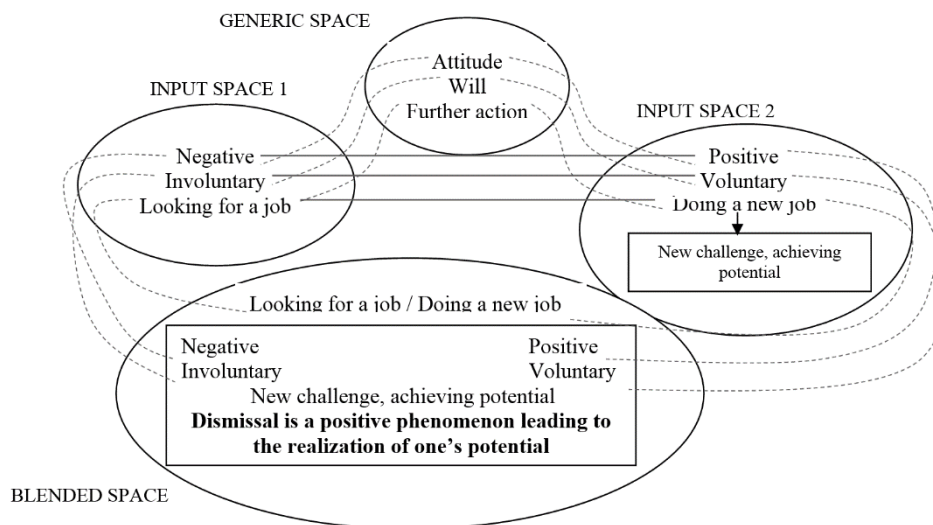

Рис. 2. Концептуальна мережа DISMISSAL IS GETTING A NEW JOB

Родовий простір відображає структуру, властиву двом вхідним просторам, тобто аналогічні елементи, між якими встановлюється зв'язок, а саме: *ставлення, бажання, подальші дії*.

У вхідному просторі 1 – сценарій звільнення, у вхідному просторі 2 – сценарій отримання роботи. Спочатку на простір бленду здійснюється проекція співставлених елементів із двох вхідних просторів, які в цьому просторі зливаються в одне ціле, а саме елементи *пошук роботи/виконання нової роботи*. Елементи ставлення *негативна/позитивна* та елементи бажання *недобровільно/добровільно* входять до бленду окремими елементами, оскільки вони протилежні між собою. Подальша дія *виконання роботи* у вхідному просторі 2, окрім метафоричного зв'язку (за схожістю) з дією *пошук роботи* у вхідному просторі 1, має ще й метонімічний зв'язок (за суміжністю) *нові виклики, розкриття потенціалу* у межах вхідного простору 2. Таким чином бленд розвиває новий емергентний смисл, утворений на стику непокєднаних, а в цьому випадку ще й протилежних елементів ставлення *негативне/позитивне* та бажання *недобровільно/добровільно* а також на основі метонімічного зв'язку, який є у вхідному просторі 2. Отже, звільнення постає перед реципієнтами як позитивне явище, що призводить до розкриття власного потенціалу.

Ф. Руїз де Мендоза стверджує, що метонімія має функцію розвивати «точку доступу підпростору» до тих пір, поки метафора не стане можливою, і забезпечує когнітивно економічний доступ до складного сценарію [8, с. 11]. Тобто таке метонімічне розширення дає можливість використати сценарій «отримання роботи» і активізувати позитивні асоціації до негативного явища звільнення. Метафтонімія в основі вищенаведеної групи евфемізмів викликає асоціації, які можуть виникати саме при отриманні роботи, активізуючи суміжні поняття з отриманням роботи. Отже звільнення постає

перед реципієнтами самореалізацією, як шанс на щось краще. З вищенаведених цитат із періодичних видань бачимо, що звільнення в першу чергу постає як добровільний акт, часто навіть бажаний факт. Евфемізми на позначення звільнення часто вживаються саме тими, кого звільнили, щоб уникнути приниження та відчуття неповноцінності та непотрібності.

Евфемізми настільки стали вживаними у політичному дискурсі, що пряма номінація викликає іноді здивування, вияв нехорошого тону, агресії.

"I've just been fired." Carol A. Bartz, former C.E.O. of Yahoo. Her statement was unusual in that many executives in a similar position use euphemisms, like the standby that they are leaving to pursue other interests.

(The New York Times, 11/09/ 2011).

Висновки. Результати дослідження лінгвокогнітивних характеристик евфемізмів американського політичного англійомовного дискурсу у світлі теорії концептуальної інтеграції дозволяють стверджувати, що в основі евфемізмів може бути метафтонімія, а маніпулятивний ефект евфемізмів може здійснюватись також і завдяки одній із основних функцій метонімії, яка є у їхній основі як складова метафтонімії: висування вперед якогось певного потрібного аспекту і «затушовування» або відхід інших не таких бажаних аспектів на задній план. [4, с. 199]. Таким чином евфемізми на позначення відступу викликають у реципієнта асоціації з безпечнішим місцем тобто з найпозитивнішим аспектом відходу, в свою чергу асоціації з негативними факторами не виникають. Також метонімічні зв'язки в основі евфемізмів можуть скерувати реципієнта до побудови позитивного сценарію активізуючи якісь певні елементи з позитивнішої сфери знань порівняно з денотатом. Таким чином джерелом метафори для евфемізмів на позначення звільнення з роботи для зменшення негативної реакції у реципієнта є сфера віддалена, навіть протилежна – отримання роботи. Саме мето-

німічний зв'язок надає можливість відтворити цю сферу як джерело метафори і проаналізувати евфемізми, утворені на її основі.

Ми також простежили конфлікт протилежних смислів в основі евфемізмів (коли певне явище метафоризується через повністю протилежний смисл), навіть якщо метафора в їхній основі не одразу доступна і на передній план виходить метонімія, тобто в евфемізмах оснований на метафтонімії. Такий конфлікт присутній у метафорі DISMISSAL IS GETTING A JOB (negative/positive), (involuntary/voluntary) та у метафорі RETREAT IS A CHANGE OF LOCATION (Intentional/Unintentional).

Отже, застосування теорії концептуальної інтеграції для аналізу лінгвокогнітивних характеристик евфемізмів, в основу яких закладена метафтонімія, дає підстави стверджувати, що евфемізм доволі часто поєднує в собі контрасти, які непомітні на перший погляд, які виражені імпліцитно, не відтворені семантично, а тільки досяжні на когнітивному рівні при відтворенні саме метонімічного зв'язку у джерелі або цілі метафори.

Таким чином вони спрямовують реципієнта до певних потрібних для завуалювання сфер знань, наголошуючи тільки на якомусь одному позитивному чи нейтральному аспекті негативного явища, залишаючи поза увагою негативні аспекти, викликаючи позитивні або нейтральні асоціації щодо негативних явищ.

Лінгвокогнітивний аналіз дає можливість стверджувати, що евфемізми політичного американського дискурсу англійської мови, в основі яких закладена метафтонімія, є «прихованими» у дискурсі, такими, що не виділяються, які певною мірою мінують з денотатом (прямим найменуванням), не ідентифікуються реципієнтами як евфемізми, стають широкочживаними і витісняють денотати (прямі найменування). У процесі аналізу також стало очевидним, що досліджувані евфемізми, оснований на метафтонімії, можуть поєднувати протилежні смисли, таким чином збільшуючи свій потенціал і вплив на реципієнта. Така тенденція протилежних смислів в евфемізмах свідчить про те, що при евфемізації відбувається певна підміна понять, яка сприяє невидимій для реципієнтів політичній маніпуляції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великорода В. Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові : Автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. філол. наук. – Львів, 2008. – 20с.
2. Небелюк Л. Р. Концептуально-метафорична евфемізація через протилежні сфери знань в американському англомовному політичному дискурсі / Л. Р. Небелюк // Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики. – Чернівці, 2017. – №2 (15). – С. 81-85.
3. Небелюк Л. Р. Лінгвокогнітивні характеристики евфемізмів брехні англомовного американського політичного дискурсу у світлі теорії концептуальної інтеграції / Л. Р. Небелюк // Наукові записки ВДПУ. Серія: Філологія (мовознавство). – Вінниця, 2017. – Вип. 24. – С. 234-239.
4. Шарманова О. С. Метафтонімія как концептуальное взаимодействие метафоры и метонимии / О. С. Шарманова // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – 2011. – № 1. – С. 194-200.
5. Holder R.W. How Not to Say What You Mean: Dictionary of Euphemisms. – NY: Oxford University Press Inc., 2008. – 412p.
6. Goossens, L. Metaphonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. [Text] / L. Goossens // Metaphor and Metonymy in comparison and contrast / ed. by Rene Dirven, Ralf Porings. – Berlin; N.Y.: Mouton de Gruyter, 2002. – P. 349-377
7. Grady J. E., Oakley T., Coulson S. Blending and Metaphor / J. E. Grady, T. Oakley, S. Coulson // [Metaphor in cognitive linguistics, G. Steen & R. Gibbs (eds.)]. – Philadelphia: John Benjamins, 1999. – P. 101-124.
8. Ruiz de Mendoza F., Galera Masegosa A. Going beyond metaphonymy: Metaphoric and metonymic complexes in phrasal verb interpretation / F. Ruiz de Mendoza, A. Galera Masegosa // Language Value, 2011. – vol. 3, – P. 1-29.

REFERENCES

1. Velykoroda V.B. Semantic, Functional and Pragmatic Characteristics of Euphemisms in the English Language: Abstract of thesis, – Lviv, 2008. – 20 p.
2. Nebeliuk L. R. Conceptual metaphorical euphemisation through opposite spheres of knowledge in the English language American political discourse / L. R. Nebeliuk // Current issues of Romance-Germanic philology and applied linguistics. – Chernivtsi, 2017. – №2 (15). – P. 81-85.
3. Nebeliuk L. R. Linguo-cognitive characteristics of euphemisms denoting lies in the English language American political discourse in the light of conceptual integration theory / L. R. Nebeliuk // Scientific Notes of VSPU. Series: Philology (Linguistics). – Vinnytsia, 2017. – vol. 24. – P. 234-239.
4. Sharmanova O. S. Metaphonymy as conceptual interaction of metaphor and metonymy / O. S. Sharmanova // Notes of Irkutsk State Linguistics University. – 2011. – № 3. – P. 194-200.
5. Holder R.W. How Not to Say What You Mean: Dictionary of Euphemisms. – NY: Oxford University Press Inc., 2008. – 412p.
6. Goossens, L. Metaphonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. [Text] / L. Goossens // Metaphor and Metonymy in comparison and contrast / ed. by Rene Dirven, Ralf Porings. – Berlin; N.Y.: Mouton de Gruyter, 2002. – P. 349-377
7. Grady J. E., Oakley T., Coulson S. Blending and Metaphor / J. E. Grady, T. Oakley, S. Coulson // [Metaphor in cognitive linguistics, G. Steen & R. Gibbs (eds.)]. – Philadelphia: John Benjamins, 1999. – P. 101-124.
8. Ruiz de Mendoza F., Galera Masegosa A. Going beyond metaphonymy: Metaphoric and metonymic complexes in phrasal verb interpretation / F. Ruiz de Mendoza, A. Galera Masegosa // Language Value, 2011. – vol. 3, – p. 1-29.

Linguo-cognitive characteristics of euphemisms based on metaphonymy in the English language American political discourse

L. R. Nebeliuk

Abstract. The article deals with the euphemisms based on metaphonymy in the English language American political discourse. The author provides lexical-semantic components from the addressee's spheres of knowledge that contribute to ameliorated, positive perception of the nominations through metonymic extension of conceptual metaphors. Conceptual integration theory is applied to the analysis of the conceptual metaphors with metonymic extension the euphemisms under study are based on. The analysis involves the description of the associative perception of the analyzed euphemisms and their influence on the recipient's cognition.

Keywords: euphemism, conceptual metaphor, metonymy, metaphonymy, conceptual integration, political discourse.

Аргументативний дискурс як вияв комунікативної взаємодії в соціальних мережах

С. О. Нерян

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Corresponding author. E-mail: sofochkania@gmail.com

Paper received 30.03.19; Accepted for publication 12.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-11>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню мовної аргументації комунікантів під час спілкування в соцмережах. Визначено особливості комунікативної взаємодії в мережевій комунікації, що має дистанційний і віртуальний характер. Схарактеризовано специфіку аргументації в дописах і коментарях користувачів українськомовного сегменту мережі Facebook. Виокремлено особливості аргументації в мережевому спілкуванні й обґрунтовано поняття аргументативного дискурсу. Доведено, що аргументативний дискурс охоплює логічне, психолінгвістичне, лінгвокогнітивне і комунікативно-дискурсивне трактування. Аргументативний дискурс визначено як комунікативну подію, що актуалізує комунікативний намір переконання і доведення власної позиції за допомогою вербальних і невербальних засобів. Виявлено, що особливості аргументативного дискурсу в соціальній мережі: дистанційність, полілогічність, інтерактивність, поєднання раціональності з емоційністю та активне використання графічних засобів комунікації.

Ключові слова: аргументативний дискурс, інтеракція, комуніканти, мовленнєва поведінка, соціальна мережа, мережевий дискурс.

Вступ. Активний розвиток інформаційних технологій спричинив пошук новітніх форм комунікації, серед яких чільне місце посіло спілкування в соціальних мережах. Специфіка віртуальної дистанційної взаємодії зумовлює й пошук новітніх форм вербального впливу, серед яких основне місце належить переконанню інших комунікантів в актуальності, важливості або істинності власної позиції. Зважаючи на це, учасники мережевого спілкування демонструють аргументативне спілкування, спираючись на основні параметри аргументативного дискурсу. Аргументація як відома з античних часів логіко-риторична форма взаємодії набула в мережевому дискурсі принципово нових виявів реалізації, що спричинило появу жанрів, стратегій і тактик, релевантних саме для мережевого спілкування. Користувачі соцмереж демонструють певні комунікативні ролі, переконуючи один одного у власній правоті щодо соціальних, політичних, культурних та інших питань. Спілкування має як кооперативний, так і конфліктний характер, що визначає аргументативний дискурс, однак відрізняється й значною відкритістю, інтерактивністю, динамічністю, що зумовлено особливостями комунікативного простору – соціальної мережі. Взаємодія двох типів дискурсу – аргументативного й мережевого – стало центральним у фокусі нашої уваги в науковій розвідці.

Стислий огляд публікацій з теми. Вивчення аргументативного дискурсу (далі – АД) представлено основними науковими напрямами – психолінгвістичним, лінгвокогнітивним і комунікативно-дискурсивним. **Психолінгвістичний підхід** у дослідженні АД представлений працями представників К. Беседіної, Л. Васильєва, С. Сухих та ін. У межах психолінгвістичного підходу увагу зосереджено на сугестивних особливостях різновидів АД (навіювання, переконання, емоційність тощо), зокрема політичного й рекламного. К. Беседіна в межах цього напряму пропонує лінгвопсихологічний підхід до аналізу АД, що передбачає «перенесення акцентів з опису семіотичного процесу породження, розуміння, засвоєння мовних структур на зміст глибинних чинників, що визначають переваги

використання тих чи тих мовних конструкцій у розв'язанні суб'єктом комунікативних завдань та пріоритетне вивчення відмінностей знакоутворення та лінгвоаргументативних особливостей у носіїв різних полюсів когнітивного стилю» [3, с. 8]. **Лінгвокогнітивний підхід** у дослідженні АД представлений актуалізацією когнітивної сутності аргументації, що полягає в цілеспрямованій передачі знань про предмет розмови, при сприйнятті якого в моделі ситуації адресата можуть проходити певні зміни в умовах когнітивного дисонансу. З когнітивної точки зору аргументація є сукупністю процедур, що є фрагментом моделі світу мовців, які можуть призвести до змін у структурах знань співрозмовників через обмін інформацією і знаннями у ході комунікативної інтеракції. Зазначимо, що когнітивні процеси передують аргументації та певним чином конструюються як соціально прийнятні аргументи [4, с. 135]. У межах лінгвокогнітивного підходу описано й аксіологічні параметри АД: «система цінностей вторгається в процес аргументації як аксіологічний дисонанс – як відсутність збігу в оцінці цінностей» [2, с. 44]. Лінгвокогнітивний підхід стосується пізнавальних здібностей учасників інтеракції: «Складники психіки адресата як суб'єкта текстосприйняття, що визначаються у вигляді взаємопов'язаних інтелектуалізованих, емотивних та вольових структур, знаходять своє відображення в основних когнітивних універсалах референції, модифікації і предикації; під час інтерпретації відбувається актуалізація відповідних психічних структур (інтелектуалізованих, емоційних чи вольових)» [10, с. 7]. **Комунікативно-дискурсивний підхід** передбачає виокремлення АД й аргументативної ситуації, що віддзеркалено в концепції А. Белової: «Специфіка аргументації як різновиду комунікативного процесу і різновиду мовленнєвого впливу визначена атмосферою конфліктності, що розуміємо як когнітивний та/або аксіологічний дисонанс» [2, с. 281]. Цей підхід має комплексний характер й охоплює когнітивні, психолінгвістичні комунікативно-дискурсивні параметри АД. Ю. Кошеварова визначає АД як «зв'язний усний або письмовий текст, що конструює послідов-

ність висловлень в певній аргументативній комунікативній ситуації, у процесі розгортання якої мовці почергово продукують взаємопов'язані аргументативні висловлення з метою досягнення певної комунікативно-прагматичної мети – переконати співрозмовника в істинності певного судження і змусити його прийняти відповідну думку» [9, с. 8]. Зважаючи на це, основними рисами АД є інтерактивність і цілеспрямованість.

Серед типів дискурсу, що активно послуговуються аргументацією і репрезентують АД, набув поширення інтернет-дискурс (віртуальний, мережевий). Його дослідники (Н. Ахренова [1], О. Горощко [6], М. Ульянова [11], Ю. Щипіцина [13] та ін.) виокремлюють соціальні мережі як специфічну комунікативну сферу, що потребує ґрунтовного лінгвістичного дослідження, зокрема і в аспекті мовної аргументації. А. Белова на підставі інтенційного критерію – переконання адресата в правильності своєї позиції – виокремлює основні різновиди АД: політичний, юридичний, академічний, рекламний, побутовий і виробничий [2, с. 153]. На нашу думку, розширення комунікативного простору за рахунок віртуального спілкування зумовлює потребу врахування інтернет-дискурсу як одного з основних різновидів АД, зокрема його вияв, представлений у соцмережах.

Мета статті – виявити специфіку аргументативного дискурсу та визначити особливості його реалізації у віртуальному комунікативному просторі – у спілкуванні в соцмережі. Мета зумовила розв'язання таких **завдань** дослідження: узагальнити основні наукові концепції щодо лінгвістичної аргументації й аргументативного дискурсу, визначити аргументативний дискурс та виявити його сутнісні ознаки, розглянути й проаналізувати специфіку мовної аргументації у мережевому спілкуванні.

Матеріалом дослідження слугували дописи й коментарі українськомовних учасників соціальної мережі Facebook, поширені у період 2018–2019 років.

Методи дослідження охоплюють традиційні методологічні підходи, представлені в межах логоцентризму, що зумовило послуговування принципами дедукції й індукції у ретроспективному розгляді теорії аргументації. Методи спостереження та узагальнення використано під час теоретичного опрацювання та узагальнення наукових підходів до вивчення аргументації. Комунікативно-прагматична методологія використана у дослідженні кореляція аргументативного й мережевого різновидів дискурсу.

Результати та їхнє обговорення. Аргументація належить до ґрунтовно досліджуваних феноменів мислення людини з огляду на її логіко-філософські витоки. У Давній Греції аргументацію розуміли переважно як різновид доведення, проте на відміну від доведення аргументація не передбачає істинності тези та прагнення довести її відповідність дійсності. Натомість аргументація є переконувальною діяльністю, мета якої – змінити настанови реципієнтів незалежно від істинності представленої твердження.

Одним з різновидів дискурсу є АД, що комплексно описаний як вияв аргументативного мовлення. А. Белова вважає, що АД – це «цілеспрямоване мовлення в соціально-детермінованій ситуації з метою створення когнітивного й аксіологічного унісона» [Белова, с. 94–95]. Обґрунтування аргументації як переду-

сім комунікативного процесу зумовлює застосування щодо неї комунікативно-дискурсивних параметрів й потрактування аргументативного мовлення в контексті взаємодії мовця й адресата.

Критерій послідовності викладання аргументів на рівні вербальної репрезентації АД деякі дослідники вважають основним. Так, В. Григор'єва наголошує, що АД – це «послідовність висловлень у певній комунікативній ситуації, у процесі розгортання якої мовці почергово здійснюють мовленнєві кроки з відповідною комунікативно-прагматичною метою, а саме – переконати співрозмовника в істинності певного твердження і змусити його прийняти цю думку» [5, с. 24]. Зважаючи на це, АД потрактовано як комунікативну ситуацію, однією з ознак якої є послідовність, почерговість мовленнєвих «кроків» її учасників. Метою ж АД визначено переконання співрозмовника в істинності певного твердження, що, на нашу думку, дещо звужує поняття аргументації й АД. Переконання передбачає насамперед застосування раціональної аргументації, але АД охоплює як раціональну, так і емоційну аргументацію, а досягнення істини – це мета доведення, а не аргументації. Так, емоційність є невід'ємною рисою АД в мережевому спілкуванні, напр.: *...Неймовірні відчуття! Нас багато. Ми вміємо єднатися. Ми думаємо в одному напрямку* (Л. Ніцой, 28.07.2018). Переконання є метою аргументації, проте критерій істинності ми не вважаємо релевантним для АД, хоч погоджуємося з комунікативно-прагматичним визначенням поняття АД.

І. Шевченко та О. Морозова виокремлюють АД за чинниками загальних настанов і комунікативних принципів та розмежовують різновиди АД – переговори та обмін думками [12, с. 235]. Загальна настанова як реалізація комунікативної інтенції і врахування принципів спілкування актуалізує протиставлення кооперативної і конфліктної взаємодії в АД. Представники Харківської дискурсивної школи цілком переконливо визначають такі вияви АД, що підтверджують існування не лише конфлікту в аргументації, а й кооперації. Автори дописів у соцмережі часто свідомо актуалізують саме кооперативне спілкування, напр.: *Це – Цецка Цачева, болгарська юристка, політична діячка, перша в історії цієї країни жінка на посаді голови Народних зборів, а з 2017 року – міністерка юстиції. Сьогодні вона добровільно пішла у відставку зі свого посту. Після корупційного скандалу. Журналісти та Громадський антикорупційний фонд Болгарії звинуватили її та ще трьох однопартиїців в купівлі елітної нерухомості за заниженою ціною. (...) Цецка заявила, що її совість чиста і вона сама попросила про розслідування, щоб скандал не тиснув на партію Герб і на її очільника, прем'єр-міністра країни Бойко Борисова. Моралі і висновків не буде* (З. Казанжі, 23.03.2019). У наведеному дописі подається інформаційний блок – повідомлення невідомої для інших учасників спілкування інформації, після чого автор робить узагальнення, але дає можливість висновки зробити читачам. Як переговори, так і обмін думками – це вияви АД, що орієнтовані на досягнення спільного комунікативного завдання. І хоч учасники мають різні комунікативні настанови, автоскервані щодо власної позиції, але вони зацікавлені в досягненні згоди.

Критерій інтенції – комунікативної мети – аргументативного мовлення є одним з найважливіших у визначенні АД. На думку С. Калашникової, комунікативна мета АД полягає в «обґрунтуванні поглядів та уявлень, переконанні комунікативного партнера в істинності або прагматичній прийнятності певних висловлень, а глобальна мета АД – це подолання відмінностей у думках за допомогою правильно обраних стратегій і тактик аргументації» [7, с. 7]. Такий підхід відповідає лінгвопрагматичному підходу до комунікації й охоплює як конфліктний вияв АД, так і кооперативний. Учасники АД, представленого в мережевому спілкуванні, часто не стільки критикують позицію співрозмовників, скільки висловлюють власну, не передбачаючи конфронтацію. Висловлення власної думки щодо певної проблеми вказує на полемічність і полілогічність АД, а не його конфліктність, напр.: *Не знаю, хто як, а я оцінюю людей за домашньою книгозбірнею. Приходжу в гості до когось – і мерщій до книжкових полиць. Навіть коли волею випадку опиняюся в робочому кабінеті людини, то спочатку звертаю уваги на книжки (або їхню відсутність)* (А. Люка, 26.12.2018). У такому разі висловлення власної позиції, що може суперечити уявленням і переконанням інших учасників взаємодії, представлена не як конфліктна, а як кооперативна: у дописі відсутня категоричність та безапеляційність, хоч автор і намагається переконати в істинності власної системи цінностей. Завдяки цьому і в коментарях до допису конфліктів не виникає. Це не означає, що конфлікти усунені, навпаки, конфліктна взаємодія має місце не меншою мірою, ніж кооперативна, проте віртуальність мережевого спілкування видозмінює АД, зменшуючи його емоційність і посилюючи раціональність, що сприяє досягненню спільної комунікативної мети.

Форма АД також викликає певні суперечки, зокрема це стосується діалогічності / монологічності й усної та письмової репрезентації. Так, Г. Кім вважає, що АД – «монологічне або діалогічне мовлення в письмовій/усній формі з метою переконання кого-небудь за допомогою мовних засобів у правильності/помилковості, прийнятності/неприйнятності думки, вибору, точки зору, дії тощо» [8, с. 8]. Якщо доведення здебільшого має монологічну форму, то аргументація традиційно належить до діалогічних. Комунікативний простір мережевого спілкування дає змогу реалізувати одночасно всі зазначені форми, оскільки монологічний характер дописів поєднано з діалогічністю (полілогічністю) коментарів, а письмова комунікативної взаємодії нівелюється інтерактивністю учасників, здатних відповідати в режимі реального часу. Звідси в разі виникнення конфліктів дописувач має можливість обмежити спілкування агресивних учасників і керувати перебігом аргументації.

Нам видається обґрунтованим комунікативно-дискурсивний підхід до визначення АД. С. Калашникова пропонує вивчати АД в контексті комунікативної ситуації, «з погляду пропозиційного змісту, аргументативності та іллокутивної сили» [7, с. 6], а Ю. Кошеварова визначає АД як «складний мовленнєвий акт (іллокутивно-актовий комплекс), що має два виміри – послідовність і накладання іллокутивних сил у межах одного висловлення» [9, с. 16]. Спираючись на представ-

лені концепції, ми визначаємо АД як *комунікативну подію, що актуалізує комунікативний намір переконання і доведення власної позиції за допомогою вербальних і невербальних засобів*.

Можливість використання невербальних засобів насамперед графічного характеру, серед яких вагоме місце належить емоціям, характерно для мережевого спілкування загалом, напр.: *Я навіть не буду вам розповідати, як ми сьогодні прийшли в театр на спектакль, який був вчора 😊 :) Останній раз зі мною було таке, коли я я приїхала на літак, який полетів вчора. Навіть не знаю, коли було образливіше!* (З. Казанжі, 20.01.2019). Графічні позначки вираження емоцій дописувача посилюють нерациональний, а емоційний компонент аргументації. А передбачена можливість реагування читачів у вигляді «вподобайок» репрезентує загальне емоційне поле тексту допису: кількісні показники позитивних або негативних емоцій свідчать про загальне сприйняття тексту реципієнтами. Так, велика кількість негативних емоцій, що виражають сум або злість, свідчать переважно про відповідне сприйняття тексту. Наявність же емоцій безпосередньо в тексті допису актуалізує невербальні компоненти його змісту.

З лінгвопрагматичного погляду, «результат, якого прагне досягти мовець у цьому типі мовленнєвого акту, – переконати опонента за допомогою вербальних засобів, вплинути на вибір альтернатив у процесі прийняття ним рішень і, таким чином, здійснити вплив на його поведінку в межах аргументативної ситуації, яку визначаємо як комунікативну інтеракцію, що має обов'язкові компоненти: аргументатори, тема аргументації та мета зняття протиріччя» [4, с. 135]. У спілкуванні в соцмережах аргументація має інше скерування – заохотити читачів до обговорення певної проблеми й активізувати їх вербальну участь у вигляді коментарів, порад, зауважень, питань. З огляду на це аргументативні дописи містять питальні речення, спонукання, форми 2-ої особи, тобто виражають діалогічність, напр.: *Стикнулася з моральною дилемою в метро. От стоїть пузата крупна тьоття, а я сиджу. І що робити, не знаю. Якщо вагітна, то треба вступити місце. А раптом вона просто товста?.. Тоді це буде баді-шеймінг і дискримінація за ваговою ознакою. Що делать?.. (Просто встати не варіант – зразу сяде хижий дяпан, він ближче)* (І. Карпа. 26.03.2019). Авторка допису – українська письменниця І. Карпа – описує проблемну ситуацію, пропонуючи варіанти дій. Проте не може знайти відповіді, яка б її задовольнила, тому звертається за порадами до читачів. На логічному рівні тут представлено складну конструктивну дилему, що потребує логічного розв'язання. На мовному рівні тут представлено розповідні і питальні речення, що активізують читачів до обговорення. Тут виокремлюємо тезу, аргументи й демонстрацію у вигляді дедуктивного міркування – дилеми, а обраний для спілкування суржик й діалогічна форма актуалізують учасників подальшого обговорення.

Висновки. Аргументативний дискурс охоплює логічне, психолінгвістичне, лінгвокогнітивне і комунікативно-дискурсивне трактування, серед яких актуальним є лінгвопрагматичне в межах комунікативно-дискурсивного підходу. Аргументативний дискурс –

комунікативна подія, що актуалізує комунікативний намір переконання і доведення власної позиції за допомогою вербальних і невербальних засобів. Реалізація аргументативного дискурсу у спілкуванні в соціальній

мережі має певні особливості: дистанційність, полілогічність, інтерактивність, поєднання раціональності з емоційністю та активне використання графічних засобів комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахренова Н. А. Основные способы классификации жанров Интернет-дискурса // Вестник Челябинского государственного педагогического института, 2009. № 9. С. 166 – 174.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации. Киев: КНУ, 2003. 300 с.
3. Беседина Е. В. Аргументативный дискурс когнитивно сложных и когнитивно простых личностей: автореферат дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 – теория языка. Калуга, 2011. 20 с.
4. Гладь С. В., Чугу С. Д. Лингвопрагматичний аспект аргументативного дискурсу // Актуальні проблеми філології та перекладознавства, 2016. Вип. 10. С. 135.
5. Григорьева В. С. Аргументативный дискурс в когнитивно-коммуникативном аспекте // Вопросы когнитивной лингвистики, 2008. № 1 (014). С. 24 – 31.
6. Горошко Е. И. Лингвистика Интернета: формирование дисциплинарной парадигмы // Жанры и типы текста в научном и медийном дискурсе. Вып. 5. Орел: Картуш, 2007. С. 223 – 237.
7. Калашникова С. В. Лингвистические аспекты стилей мышления в аргументативном дискурсе: автореферат дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 – теория языка. Калуга, 2007. 20 с.
8. Kim G. A. Структурно-прагматические особенности аргументативного дискурса (на материале русского и немецкого языков): автореферат дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание. Челябинск, 2011. 20 с.
9. Кошеварова Ю. А. Коммуникативно-прагматический анализ аргументативного дискурса (на материале художественных произведений английских и американских писателей XX века): автореферат дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 – германские языки. Уфа, 2006. 20 с.
10. Охріменко В. І. Лінгвокогнітивні та прагматичні аспекти аргументації в іспаномовній рекламі: автореферат дисс. канд. філол. наук: спец. 10.02.05 – романські мови. К., 2002. 20 с.
11. Ульянова М. А. Классификация жанров Интернет-дискурса// Lingua mobilis. № 3 (49), 2014. С. 102 – 110.
12. Шевченко І., Морозова О. Проблеми типології дискурсу // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: монографія; за ред. І. Шевченко. Харків: ЧФ Константа, 2005. С. 233 – 236.
13. Щипицина Л. Ю. Жанры компьютерно-опосредованной коммуникации. Архангельск: Поморский ун-т, 2009. 238 с.

REFERENCE

1. Akhrenova, N. A. The main ways of classification of Internet discourse genres // Bulletin of the Chelyabinsk State Pedagogical Institute, 2009. No. 9. P. 166 - 174.
2. Belova, A.D. Linguistic aspects of argumentation. Kiev: KNU, 2003. 300 p.
3. Besedina, E. V. Argumentative Discourse of Cognitively Complicated and Cognitively Simple Persons: Abstract of a Diss. for the degree of Candidate filol. Sciences: spec. 02.10.19 - the theory of language. Kaluga, 2011. 20 p.
4. Gladjo, S. V., Chugu, S. D., Linguopragmatic aspect of argumentative discourse // Actual problems of philology and translation studies, 2016. Issue. 10. P. 135.
5. Grigorieva, V. S., Argumentative Discourse in the Cognitive-Communicative Aspect // Issues of Cognitive Linguistics, 2008. No. 1 (014). P. 24 – 31.
6. Goroshko, E. I. Internet linguistics: the formation of a disciplinary paradigm // Genres and types of text in the scientific and media discourse. Issue 5. Orel: Cartouche, 2007. p. 223 - 237.
7. Kalashnikova, S.V., Linguistic Aspects of Thinking Styles in Argumentative Discourse: Abstract of a Diss. for the degree of Candidate filol. Sciences: spec. 02.10.19 - the theory of language. Kaluga, 2007. 20 p.
8. Kim, A. A. Structural and pragmatic features of argumentative discourse (on the material of the Russian and German languages): author's abstract diss. for the degree of Candidate filol. Sciences: spec. 02.10.20 - comparative historical, typological and comparative linguistics. Chelyabinsk, 2011. 20 p.
9. Koshevarova, Y. A. Communicative-pragmatic analysis of argumentative discourse (based on the works of art of English and American writers of the twentieth century): author's abstract of the Diss. for the degree of Candidate filol. Sciences: spec. February 10, 2004 - Germanic languages. Ufa, 2006. 20 p.
10. Okhrimenko, V.I. Linguocognitive and pragmatic aspects of argumentation in Hispanic advertising: dissertation. Cand. filol Sciences: special 10.02.05 – Romance languages. K., 2002. 20 p.
11. Ulyanova, M. A., Classification of Internet Discourse Genres, Lingua mobilis. № 3 (49), 2014. p. 102 - 110.
12. Shevchenko, I., Morozova, O. Problems of the typology of discourse // Discourse as a cognitive-communicative phenomenon: monograph; ed. I. Shevchenko. Kharkiv: Black Sea Fleet of Constant, 2005. P. 233 - 236.
13. Shchipitsina, L. Y. Genres of computer-mediated communication. Arkhangelsk: Pomorsky University, 2009. 238 p.

Argumentative discourse as a manifestation of communicative interaction in social networks

S. Nerian

Abstract. The article is devoted to the study of the linguistic argumentation of communicants during communication in social networks. The peculiarities of communicative interaction in network communication are defined, have remote and virtual character. The specifics of the arguments in the posts and comments of users of the Ukrainian-speaking segment of the Facebook network are described. The features of the argumentation in the network communication are singled out and the notion of argumentative discourse is substantiated. It is proved that argumentative discourse encompasses logical, psycholinguistic, linguo-cognitive and communicative-discursive interpretations. The argumentative discourse is defined as a communicative event that actualizes the communicative intention of persuasion and proof of one's own position through verbal and nonverbal means. It is revealed that the features of argumentative discourse in the social network: remoteness, polylogism, interactivity, the combination of rationality with emotionality and active use of graphical means of communication.

Keywords: argumentative discourse, interaction, communicators, language behavior, social networks, network discourse.

Історичний наратив Патрика Оуржедніка

О. П. Палій

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Corresponding author. E-mail: oksap@ukr.net

Paper received 29.03.19; Accepted for publication 11.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-12>

Анотація. Стаття присвячена вивченню жанрових і стилевих критеріїв постмодерністського роману на історичну тематику в контексті історико-літературних змін у поетиці жанру. Історична форма та прийоми її організації у постмодерністському творі досліджуються на матеріалі роману сучасного чеського письменника Патрика Оуржедніка.

Ключові слова: історичний наратив, постмодернізм, чеська проза, історіографічна проблематика.

Вступ. Однією зі сталих характеристик постмодерністського роману є історіографічна проблематика. Важливу роль для нового осмислення історичного минулого зіграла дискредитація у постмодерністському знанні так званої «реалістичної ілюзії». У сучасній романній творчості порівняно з попередньою традицією акцент змістився із взаємовідносин вигаданого та реального світів на сам процес створення художнього тексту, пов'язаний не з побудовою ілюзії, а з її руйнуванням. Об'єктом постмодерністської гри стає текст історії і тексти про історію. Не випадково основним принципом створення сучасного роману про минуле є іронія і навіть пародія, мета якої – оголення літературного прийому. Постмодерністська проза руйнує умовні кордони дискурсу між художньою літературою та історією, змішуючи реальність і фантазію у оригінальному бриколажі форм і жанрів.

Стислий огляд публікацій з теми. Історіографічна проблематика в прозі та її сучасна, зокрема постмодерністська рефлексія перебувають у рідній досліджень чеських літературознавців – Алеша Гамана, Любомира Махали, Владіміра Новотного; найпоширеніше вона досліджена в праці Любомила Долежела «Фікція та історія доби постмодерну» [1]. В українському слов'язознавстві жанрові модифікації сучасного історичного роману знаходяться у фокусі зацікавлень Д.Пешорди, А.Л.Татаренко, О.І.Дзюби, Л.В.Токаревої, О.О. Янішевського., В.Д. Балдинюк тощо, втім чеський постмодерністський роман на історичну тематику й досі не став об'єктом теоретичних розвідок.

Метою статті є виокремити жанрові, стилеві та індивідуально-авторські особливості інтерпретації історії ХХ століття у романі чеського письменника-постмодерніста Патрика Оуржедніка.

Результати та їх обговорення. Патрік Оуржеднік (1957) – чеський письменник і перекладач, який з 1987 року мешкає у Парижі, відомий передусім романом «Європеана: Коротка історія двадцятого століття» (Europeana: Stručné dějiny dvacátého věku, 2001), перекладеним майже тридцятьма мовами, включаючи українську (переклад О.Севрука, 2015). Автор зобразив загальноєвропейський історичний контекст на прикладі найбільш значимих політичних та суспільних ситуацій ХХ століття. Специфічність творчої адаптації історичного матеріалу простежується уже в жанровій та стилевій характеристиці тексту. За словами самого автора, книга задумувалась як стилістичний експеримент на досить плідному матеріалі подій

минулого століття. При цьому для нього ХХ століття це перш за все – риторична фігура, а не реальний час з його проблемами, бідами, війнами [3]. Жанр цієї експериментальної прози балансує на межі белетристики, абсурдної прози та есеїстики, і своєю жанровою невизначеністю ніби підриває уявлення про зрозумілість та раціональність історії. Оуржеднік використовує прийом асоціативного «нанизування» одних подій на інші, що спричиняє враження хаотичності викладу. Це уявлення підтримує й незвичне орфографічне оформлення тексту – ускладнений синтаксис, порушення правил граматики та пунктуації, надмірно часте вживання сурядних сполучників, що мовби відтворює живу спонтанну мову.

Структура оповіді нелінійна та нехронологічна, тим не менш калейдоскоп історичних фактів, яку вона складає у картини минулого, наперекір першому враженню випадковості поєднання фрагментів є ретельно структурованим та продуманим у тематичній та ідейній площині. «Текст Оуржедніка... є провокаційною спробою в однорідній, проте виразно гетерогенній формі поєднати елементи модернізму й постмодернізму. Інакше кажучи, виразити переживання світу без Бога в асамбляжі фіктивних епізодів, документальних елементів, історичних дат, розмірковувань і парафраз. Або, коротше кажучи, виразити основну тему модернізму за допомогою постмодерних засобів – і ось воно, ХХ століття, немов на долоні» [2, с. 95-96].

«Європеана» не претендує на струнку концепцію історії, скоріше на прагнення окреслити основні ідеї, страхи, мрії та розчарування минулого століття та іронічний коментар до спроб увічнити його ключові теми: час, пам'ять, ідентичність. Власне, саме ХХ століття Оуржеднік змальовує як сукупність переломних подій, непов'язаних між собою ситуацій, абсурдних теорій, лозунгів, символів, стереотипів. Тут одночасно нацистська та комуністична ідеології, геноцид і сексуальна революція, мистецтво сюрреалізму, штучні мови, політичні й рекламні гасла, всюдисущі мовні кліше. Автор перемішує історичні факти з історичними анекдотами чи статистичними даними, щоб продемонструвати розрив між традиційними загальнолюдськими цінностями і надбаннями технічно розвинутого споживацького суспільства останніх десятиліть минулого століття.

Швидкий темп оповіді ніби імітує бурхливість подій ХХ століття, залучаючи читача до гри навипередки. Щоб полегшити просування складним лабіринтом

тексту, автор ставить на полях книжки своєрідні «договоркази», яких рівно двісті, тобто по дві на рік: від «Англіїці винайшли танки», «Жінки є людськими істотами», «Народ і цивілізація» до «Як і чому з'явилася людина». Насправді ці виноски концентрують увагу реципієнта на певній думці чи фразі, повертаючи до найбільш значимих, а насправді найстрашніших подій минулого сторіччя – війн, геноциду, голокосту, голодомору тощо. В колажі «Європеани» повторюються не лише тематичні пасажі, але й ключові події, які є вузловими пунктами оповіді. Йдеться про дві світові війни, комунізм і фашизм, та інші виразні світові злами (сексуальна революція 60-х років, уявлення про кінець історії, кінець міленіуму). Постійним елементом є також конфронтація первісних революційних ідеалів (звільнення людини, життя в добробуті) з її практичними аплікаціями, які мали протилежні результати. Автор одночасно замальовує репресивні тенденції, які володіли свідомістю європейського суспільства незважаючи на пануючу ідеологію та режим (євгеніка, ксенофобія, соціальна інженерія).

Важливою особливістю стилю «Європеани» є деконструкція традиційних нарративних складових, дійових осіб та знеособлення авторського суб'єкта. У творі відсутні головні герої, натомість попвідач привертає увагу до суспільства у цілому, роблячи акцент на групах людей, об'єднаних за національностями, родом занять чи релігією: «А ірландці були постійно п'яні, а шотландці вправно ходили пішки, а французи були пихаті, а греки закомплексовані, а чехи були боягузами, а поляки завжди на підпитку, а італійці галасливими, а болгарі відсталіми, а іспанці понурими, а угорці зарозумілими» [4, с. 90]. У книжці немає імен героїв і, власне, героїв як таких у класичному розумінні. Звісно, освічений читач здогадається, якого ерцгерцога було вбито в Сараєво чи хто був міністром пропаганди у передвоєнній Німеччині. Але історія постає перед ним, певним чином, безособово, урівноважуючи права тих, хто свого часу грав певну роль на сцені світової історії, і тих, хто залишився для нащадків безіменним. Роль оповідача у творі мінімальна – текст складається виключно з інформації про те, що було сказано, написано чи продумано іншими людьми, відкрита точка зору автора відсутня. Однак, інформація подається таким чином, що авторська оцінка подій все одно стає очевидною. Це досягається за допомогою іронічного та часом саркастичного тону оповіді.

Іноді цей тон приймає форму нарочитого цинізму: «Американці, які загинули 1944 року в Нормандії, були високі хлопці приблизно 173 см. на зріст, і якби скласти їх головою одного до ніг іншого, вийшло б 38 кілометрів. <...> Про Першу світову війну говорили, що люди в ній падали як насіння, а російські комуністи пізніше підраховували, скільки добрива виходить з одного кілометра трупів та скільки можна зекономити на дорогому імпортованому добриві, якщо використовувати трупи зрадників і злочинців» [4, с. 7]. «А цілком на світі було полеглих вояків 15 508 км.» [4, с. 9]. Важко сказати, чого більше у цих безглузких (псевдо)фактах – відкритого глузування чи прихованого жаху. Справа в бажанні автора викликати суперечли-

ву реакцію читача, хоча зовні він нібито не намагається апелювати до почуттів, а відсутність емоційного аспекту оповіді, її розповідний стиль, ще раз підкреслює: крізь призму часу найжорстокіші, найменш людські діяння видаються нічим іншим як абсурдом: «У газові камери люди заходили з піднятими руками, щоб їх туди помістилося більше, а простір над ними в останню чергу заповнювався дітьми. Інколи на перонах був оркестр, який складали молодіці, у білих блузках і синіх морських спідничках, що вигравали арії з оперет» [4, с. 49].

Звуження перспективи оповідача, перехід з площини об'єктивної інформації до площини недосконалої перспективи індивідуума, перетворює сухий світ статистики на бурлеск. Наприклад у пасаж, описуючий винахід знищувальної військової зброї під час Першої світової війни, раптом включається дрібний епізод: «І коли сенегальські стрільці побачили вперше літак, вони подумали, що це хижий птах, та один сенегальський вояк вирівав шматки м'яса з мертвих коней і відкидав їх подалі від себе, щоб відвернути літаки» [4, с. 8]. Потік оповіді «Європеани» вільно пересувається між макро- та мікросвітами, між аналізом великої історії та малим світом індивідуума. Невимушений перехід між ними часто спричиняє гумористичний ефект, який нібито черпає з традиції середньовічного карнавалу, показуючи світ навиворіт [5, с. 388]. Так, поряд опиняються ключові історичні віхи та парадоксальні буденні деталі; наприклад, ерцгерцог їде перед замахом на нього до мерії, «де чекає староста з підготовленою промовою та бутербродами» [4, с. 52]. Ідентичність народу нової держави Ізраїль підтримує гасло «Наші страждання не були марними», яке супроводжується рекламним слоганом туристичної фірми – «Використайте знижки» та подібне. Вигадані факти, авторські містифікації слугують у тексті для того, аби показати наскільки ХХ століття було парадоксальним, абсурдним: «Туалетний папір із перфорацією винайшов один паперовиробник зі Швейцарії 1901-го року, того ж дня, коли швейцарський уряд видав Італії одного анархіста, підозрюваного в замаху на італійського короля, а газети писали, що це непомітний, проте важливий винахід» [4, с. 26].

Ціле століття видається повним лицемірства і пустих обіцянок. Гуманітарні організації роблять вигляд, що вони допомагають солдатам, але у той самий час ігнорують факт масового винищення євреїв: «А 1942-го року представники швейцарського Червоного Хреста дізналися про газові камери у концтаборах, але вирішили цю інформацію не оприлюднювати, бо непокоїлись, що німці скористаються цим для дискредитації гуманітарних організацій» [4, с. 44], нацистська партійна верхівка докладає зусиль, аби змусити весь світ побачити, як німці в своїй країні не можуть жити без мистецтва, музики, спорту (всього найбільш облягоджуючого людину), і у той самий час роблять дедалі більш складним життя євреїв у тій самій країні. Комуністи проголошують, що вони за нове мислення, за прогрес у світі і вигадують нові способи тортур, знущань над людиною.

«Про двадцяте століття казали, що воно було найбільш вбивче в усій людській історії» [4, с. 19], – така фраза звучить уже на початку роману. І на кожній

сторінці Оуржеднік доводить, що воно було не лише нелюдським і жорстоким, але й до неймовірності абсурдним: «І великою таємницею для лікарів залишилося те, чому в окопах не почався мор, бо шури, які жили там разом із солдатами, пожирали трупи, а живих кусали за пальці й носи. У військових штабах побоювалися, що розгориться мор і таким чином ворог може здобути оборонні позиції, тож була виголошена винагорода за кожного вбитого шура, і солдати стріляли по шурах і відрізали їм хвости, аби мати речовий доказ, а ввечері здавали особливо уповноваженому з шурачих хвостиків, який їх рахував і виголошував кожному його заробіток» [4, с. 11].

Записи про війну Оуржеднік чергує із історіями про винайдення туалетного паперу, жіночої білизни, зростання популярності автомобілів у Європі, а потім знову, ніби мимохідь, повертає розповідь до страшних військових подій, становлення і діяльності тоталітарних режимів: «У Німеччині люди мили машину дев'ятнадцять разів на рік, а в Англії чотирнадцять разів на рік, а у Франції десять, а в Америці двадцять вісім разів на рік. Автомобілі були важливіші в германських та англосаксонських країнах, ніж в латинських, де більшу увагу приділяли тому, хто як елегантно вдягнений і чи його краватка й черевики підібрано зі смаком і т.д. А 1939-го року німці видали закон, який забороняв євреям керувати автівкою і якщо ловили єврея за кермом, то висилали його до концентраційного табору» [4, с. 86].

Прийом перевертня жаху та сміху, смислу та нісенітничі діє і тоді, коли письменник торкається філософії і релігії ХХ ст. Оуржеднік згадує такі переломні філософські проблеми як питання евтаназії, поява евгеніки, виникнення антигуманістичних концепцій та песимістичний погляд на гуманізм у цілому. Неймовірно абсурдним є те, що такі вчення, вважалося, відкривають шлях до вдосконалення людини, формування концепту «нової людини»: «І багато біологів, генетиків, психіатрів і антропологів вважало, що евгеніка разом з електрикою становить найбільш вагомий внесок у модерну науку <...> евгеніка радикально змінить біологічне підґрунтя людського суспільства і дозволить світові увійти до нової епохи <...> Проте деякі евгеніки казали, що всі ті сподівання нічого не варті, вони порахували, що треба було б зміни двадцяти двох поколінь для того, щоб загальна кількість дурнів і психопатів знизилася на 0,9%, і ще дев'яносто поколінь, щоб рівень дурнів і психопатів у суспільстві стабілізувався на одній сотисядній. І казали вони, що треба знайти якийсь швидший спосіб для оздоровлення людства» [4, с. 35].

Підводячи висновки переліченню різноманітних теорій походження світу та людини, неможливих без «гіпотези Богу», Оуржеднік пише: «А філософи розмірковували, чи міг би Бог існувати хоча б віртуально, що, утім, було б оксюмороном» [4, с. 25]. На таких само оксюморонах будується сама оповідь. Так, жіноча емансипація породила, на думку автора, «парадокс примусової свободи» та соціальні здобутки зараз уже сприймаються як форма утискування: «А 1935 року в Америці вигадали бюстгальтер з набивними чашками, спеціально для жінок з малими грудьми. А 1968-го року, коли жінки в західних містах маніфестували за

права жінок, вони знімали свої бюстгальтери просто перед журналістами, демонструючи у такий спосіб ідею, що права мають бути однакові як для чоловіків, так і для жінок» [4, с. 27].

Абсурдним є цілий світ, у якому стали можливими такі речі, і кожна окрема людина у ньому, яка підтримує цей карнавал абсурду: «Наприкінці двадцятого століття люди не знали достеменно, коли краще святкувати початок нового тисячоліття, 2000-го чи 2001-го року. Для людей, які очікували кінця світу, це було вкрай важливо, але більшість людей у жодний кінець світу не вірила, і їм це все було відверто по цимбалах. Ще інші люди чекали кінця світу, але вважали, що це станеться в якийсь звичайнісінький день. А деякі християни казали, що все одно вже десь 2004 рік, бо Ісус народився на чотири роки раніше, ніж прийнято вважати. А за єврейським календарем уже був 5760 рік, а за мусульманським лише 1419 рік, і за юліанським календарем було трохи менше, ніж за григоріанським, і тому 1917 року вибухнула Жовтнева революція аж у листопаді. А буддистам це було також байдуже, бо за їхнім календарем йшов 2542 рік буддаша-караянської ери, і буддисти більше переймалися тим, ким вони будуть у наступному житті, жабою чи, може, мартишкою» [4, с. 14].

Погляди Патріка Оуржедніка і на ХХІ століття не вирізняються позитивом. На думку письменника, відбувається втрата західною цивілізацією провідної політичної та інтелектуальної ролі у світі, і відповідно процес декультуризації західної людини. Тож не дивно, що він іронізує над тим, як люди чекали настання нового століття: «Були й такі люди, які з радістю очікували приходу двадцять першого століття і казали, що це для людини новий шанс і що нам треба вчитись на своїх колишніх помилках та створити нову людину, яка буде більше відповідати новій добі. І якщо люди вчитимуться на своїх помилках, то вже не буде ні воєн, ні хвороб, ні повеней, ні землетрусів, ні голодоморів, ні тоталітарних режимів, тому що нова людина буде динамічна, толерантна і позитивна» [4, с. 19]. Розмірковує автор про фрейдизм або психоаналіз, про походження та еволюцію людини, світові рейтинги рівню життя, атомну бомбу, евтаназію або есперанто – завжди йдеться про людину, яка не знає, що робити з власною людською природою, зокрема з плотською. Адже зараз і людину можна виростити з пробірки – «жінки можуть собі замовити по Інтернету сперму по ста п'ятнадцяти різним критеріям, громадянству, походженню, расі, віросповіданню», включаючи «густоту волоссяного покриву» та «об'ємшонки» [4, с. 72-73].

Недарма роман закінчується теорією про кінець історії, яка показала, що «громадянин насправді споживач». Модерністський суб'єктивізм уживається в текстах із постмодерними концепціями знання про історію та їх рецептивним освоєнням: «...у нових країнах, які ще не мали історію» [4, с. 28]; «Але багато людей не були з цією теорією (про кінець історії – О.П.) ознайомлені, тож, ніби й нічого не трапилося, далі творили історію» [4, с. 93].

Отже, створюючи картину ХХ століття П.Оуржеднік навмисно демонструє читачеві цинічний, абсурдний час, у якому одна за одною змінюють-

ся ідеології, вибухають революції, спроби покращити життя обертаються загальнолюдськими катастрофами, де одночасно із розвитком технологій та засобів комунікації зникають національні мови. І при всьому цьому люди відмовляються вчитись на власних помилках, раз за разом циклічно повторюючи історію. «Європеана» – це своєрідний заклик поглянути на недавню історію об'єктивно, переосмислити її і зробити висновки, оскільки життя триватиме й далі, і від самої людини залежить, чи буде воно менш трагічним для її покоління.

Висновки. Предметом сучасного художнього висловлювання про минуле є не історія як така, а способи розповіді про неї, тобто сам історичний наратив. З точки зору конструювання минулого автор володіє абсолютною свободою орудування з історичним матеріалом (джерела можуть використовуватися, інтер-

претуватися, доповнювати дійсні факти фіктивними або вигаданими). Зрештою форма роману дозволяє передати варіативність історії (наприклад, уміщуючи наскрізні мотиви та образи в різне стилістичне оточення), множинність можливостей її інтерпретації.

Для постмодерністів минуле є ще одним засобом культурної гри із читачем, яка дає змогу сформувати новий погляд на історію. Показником таких змін є модифікації жанрової і наративної форми історичного роману. Яскравим прикладом є твір сучасного чеського письменника Патрика Оуржедніка «Європеана». Експериментуючи із історичною традицією, стираючи межі між жанрами, стилями, оповідними техніками, письменник відкриває нове у старому, деканонізує і переосмислює культурний та літературний досвід людства минулого століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Doležel L. Fikce a historie v období postmoderny / Lubomír Doležel. – Praha : Academia, 2008. – 155 s.
2. Hárl V. Fikce reality, nebo realita fikce? / Vlastimil Hárl // Ouředník P. Europeana. Stručné dějiny dvacátého věku. – Praha : Volvox globator, 2012. – S. 95-100.
3. Interview with Patrik Ouredník [Електронний ресурс] / Céline Bourhis // Context. A Forum for literary Arts and Culture. – 2005. – č. 17. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.dalkeyarchive.com/article/show/194>
4. Ouředník P. Europeana. Stručné dějiny dvacátého věku / Patrik Ouředník. – Praha : Volvox globator, 2012. – 100 s.
5. Schmarc V. Patrik Ouředník: Europeana / Vít Schmarc // V souřadnicích mnohosti : Česká literatura první dekády jedenadvacátého století v souvislostech a interpretacích / [Alena Fialová (ed.), Petr Hruška, Lenka Jungmannová]. – Praha : Academia, 2014. – S. 387–394.

The historical narrative of Patrik Ouredník

O. P. Palij

Abstract. Historiographic range of problems is one of the stable characteristics of the postmodern novel. Discredit in the postmodern knowledge so called "realistic illusion", has played an important role for a new understanding of the historical past. In the modern novel art, if to compare with the previous tradition, the accent has moved from the correlation between fictional and real world to the process of the creation of the text itself. This process is not connected with the creation of illusion but with its destruction. It is not by chance, that the main method while creating the modern novel, is a parody which is aimed to reveal the literary method. Postmodern prose destroys conditional borders of the discourse between the literature and history by mixing up the reality and fantasy in the original bricolage of forms and genres. Subject of the modern artistic statement about the past isn't the history itself but the manner of telling that is the historical narrative. From the point of view of the construction of the past, author possesses an absolute freedom in handling the historical material (sources can be used and interpreted, they can complement fictions facts by real ones or can be simply invented). Finally, novel form allows to express the variability of the history (for example, by placing through motives and images in the different stylistic environment) and multiple options of its interpretation. Historical form and methods of its organization in the postmodern novel are studied on the basis of the novel of contemporary Czech writer Patrik Ouredník «Europeana».

Keywords: historical narrative, postmodernism, Czech prose, historiographic range of problems.

Causality between indirect translation and translator disparity

B. O. Pliushch

Assistant Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: danapliushch@outlook.com

Paper received 29.03.19; Accepted for publication 10.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-13>

Abstract. The article focuses on translator disparity, indirect translation and their causal relationship in terms of the translation of the so-called small literatures. It considers the role of a translator disparity in the representation of Ukrainian literary prose as well as explores its correlation with other marginal translation practices such as indirect translation. Ukrainian literature represents an illustrative material of this article since Ukrainian does not belong to the range of global languages and is rarely learned as a foreign language by English native speakers.

Keywords: *translator disparity, indirect translation, discordant translation, translator ethics, telos, translator responsibility.*

When considering translation from minority/ minor languages, translator disparity is inevitable. *Translator disparity* means inequality of limitations, requirements and conditions of work of a translator from a minority language. This inequality stems from the comparison to conditions and requirements of the work of translators from any global language, such as English, French, German etc. J. Spirk states that “there is little doubt that the constraints imposed on translators from major languages also apply to translators from minor languages, but it could be hypothesized, that while probably not different in absolute terms, these constraints may be different in degree” [12, p. 130]. Difference in constraints entails also difference in conditions and/or requirements to a translator, his/her telos [4, p.17], responsibility and translation pact.

The regulatory factor of *teloi* (pl. of *telos*) – reasons, including personal, for making choice to undertake a translation – is translator responsibility. This concept has been elaborated by A. Pym in his book “On Translator Ethics” (2012). He points out that translator responsibility is a “basis of ethics” [10, p. 67] and lies within the scope of interculturality and thus is regulated not only by the target culture laws and rules. A. Pym outlines translator’s responsibility to the original text’s content, to the profession and the client. In the three chapters of his book, the translation scholar showcases the connection between responsibility and ethics, stating that the ethical responsibility of a translator is “to prevent the translating language and culture from effacing the linguistic and cultural differences of the source text, its **foreignness**” [10, p. 106]. In the given article the term translator responsibility is used in this meaning.

Thus, translator disparity enables telos, devoid of ethical constraints. A translator can be motivated solely by economic capital (according to P. Bourdieu) and/ or work for those, who exploit translation as a means of propaganda. Therefore, translator disparity can lead to the absence of any ethical responsibility. It may vanish due to the minor status of a language. Moreover, the status of a language also impacts the establishing of translation pact. C. Alvstad states that readers perceive the words of a translation as the ones belonging to the author (not a translator) not only because of the general cultural norm or inability to realize that a certain text is a translation but because the rhetorical structure of the text of translation induces readers to perceive a translated text as author’s, despite the obvious discursive presence of a translator [1, p. 274].

One of the constituents of a translation pact is framing, created by paratexts, showing thus different types of agents of translation. M. Baker considers framing to be a translator’s tool, which gives him/her ability to intervene into and change narratives [2]. T. Hermans states that “framing is everything if we’re talking about conflict of values” [7, p. 287]. The establishing of translation pact or its absence – discordant translation – depends on framing. According to T. Hermans, it is one of the tools of “signaling by a translator the difference between his/her views and the ones expressed in the text of translation [...], which results in a discordant translation” [7, p. 292].

It stands to reason that discordant translation as an alternative to translation pact is not always easy to detect. For instance, the translation pact can be well established but due to a specific framing the translation can be represented as such that has nothing in common with the source text or even its culture. For instance, a story “Zakhar Berkut” by a Ukrainian writer I. Franko in the indirect German translation is presented as a work of Russian literature. This case illustrates the elimination of translator responsibility in terms of translation from minor languages as well as the infringement of ethical norms in framing. Such changes in the telos of a translator, requirements to his/ her responsibility and abuse or manipulation of translation pact are unaccepted in translation from global languages. For example, in the interview for “The Guardian” (as of 24th July 2016) Ann Goldstein, known for her English translations of novels by Italian author Elena Ferrante, confessed: “I’m not a novelist. I don’t feel like I’m rewriting, or creating something new. I don’t feel it’s my job to do that. For the third or fourth draft, I might work without the text. But in the end, I go back to it, to make sure I haven’t gotten too far away from it.” In the same interview Edith Grossman, who continues work of Gregory Rabassa, translating masterpieces of Spanish literature (works by M. Cervantes, M. Vargas Llosa, G. Garcia Marquez etc.) into English, argues that translation is “an aural/oral practice. You have to be able to hear the language of the original. You have to be able to hear the tonalities, what the language indicates about the intelligence or class of the speaker” [5]. Thus, translators of global literatures emphasize their respect to the original by taking into consideration not only grammatical and stylistic peculiarities of the original text as well as author’s implications.

Translator disparity as an inequality of translation constraints can produce different marginal practices in translation. Indirect translation – translation through the mediating language – is one of them. Despite its marginal status, some translation scholars defend its right to existence. P. Zaborov, in his article on *Zwischenübersetzung*, devoted to Russian mediation, states that “it is no exaggeration to argue that for a lot of “national literatures” Russian mediation gave way abroad” [14, p. 2072]. R. Lie also expresses a positive outlook on indirect translation, stating that due to its existence “texts of a more obscure national origin became available to the international readership” [9, 709]. M. Ringmar states that “writers who are writing in peripheral languages realize that very often the only alternative of indirect translation is no translation at all” [11, p. 142]. That explicates P. Zaborov’s and R. Lie’s argumentation, that is that the peripheral status of the language makes even an indirect translations from it a desirable event for the source culture.

All the above-mentioned concepts of sociological and narrative approaches to translation, such as translator ethics, translator responsibility, telos, narrative framing, translation pact, shape translator disparity. And indirect translation is caused by translator disparity. The case of Ukrainian literature in translation into global languages is a good example of translator disparity at work since the peripheral status of Ukrainian language and literature gives way to indirect translations as alternative to the total absence of translations. It results into unequal requirements to a translator from Ukrainian and thus changes his/her telos and responsibility.

In 1975 “Svoboda Press” publishing house (New Jersey, USA) published a collection of works by Vasyl Symonenko, a famous Ukrainian poet, and their English translations (“Granite Obelisks” [13]). It is stated on the cover that selection, translation and footnotes were done by A. M. Fr.-Chyrovskiyi. The translator dedicated the edition to God, Ukraine, Vasyl Symonenko and his parents. The small paratext can undermine translation pact due to its excessive sentimentality or modesty of the translator. The information about the translator, contained inside the book, doesn’t add much value to the credibility of translator’s competence, since it is stated there that Andrew Maria Fr.-Chyrovskiyi is a student of a university in Rome (being 19 years old) but the main focus is on his parents (father is a professor and mother is a librarian). It stands to reason that the main aim of the paratext is to reassure the reader that the text of translation can be “trusted”. There is also extra information about the translator’s hobbies such as writing music and literary works and his dreams about publishing his own collection of prose. Thus, the telos of the translator becomes clearer – missionary work and partly work for “symbolic capital” [3, p. 130] – for his own name. Even the young age and certain professional inexperience of the translator are transformed into advantages by such framing since they incur desire to check the quality of his work and, thus, to read the translation.

The above-mentioned example illustrates the entity of translator disparity although the translation is direct. Nevertheless, indirect translation represents one of the brightest manifestations of translator disparity. In USSR the mediating language for translation of Ukrainian literature

was Russian. All translations (direct into Russian and indirect from Russian into other languages) were published in Moscow. For example, drama “Ukradene schastia” (“Stolen happiness”, 1894) by I. Franko was translated into Spanish in 1958 and published by Moscow publishing house “Ediciones en lenguas extranjeras”. It is clearly stated that the work was translated from Russian by J. Lopez Ganivet. Same way it is clearly stated on the published edition of the English translation (1957) of I. Franko’s story “Boa Constrictor” (1878) that it was translated from Russian by F. Solasko. Moreover, the English translation of the story is also an instance of L2 translation since English is a foreign language for F. Solasko. Thus, we observe conflation of two undesirable translation practices in one translation text. M. Ringmar argues that “indirect translation can be used as an instrument of control of the target text due to political or religious reasons [...] it is most probable that this aspect played a critical role in an often use of Russian as a mediating language in the post-Soviet countries” [11, p. 7]. For instance, Azerbaijani scholar H. Isaxanali in his article on the history of translated Azerbaijani poetry claims that in the XX century “works by Azerbaijani writers and poets were translated into Russian and afterwards into other Soviet nations’ and foreign languages” [8, p. 319]. Y. Gambier states that in the case of translation of post-Soviet countries’ literature “Russian was effectively used as a relay language” [6, p. 59]. And it really was the case. In the period of 1950-1980s English translations of works by Ukrainian authors were published by the Moscow publishing house “Foreign Languages Publishing House”, which partly explains the open reference to indirect translation from the already existing Russian translations. And there are a lot of examples of such editions: M. Stelmach “Let the Blood of Man not Flow”, translated from Russian by Eve Hannig and Olga Shartse, 1962 (М. Стельмах “Кров людська – не водиця”); M. Kotsiubynskiyi “Chrysalis and Other Stories”, trans. from Russian by Jacob Guralsky, 1958 (М.Кочубинський “Лялечка та інші оповідання”); O. Korniiichuk “Wings”, trans. from Russian by John Biblons, 1960 (О.Корнійчук “Крила”); O. Honchar “The shore of Love”, trans. from Russian by David Sinclair-Loutit, 1980 (О. Гончар “Острів любові”); O. Honchar “Short stories”, trans. from Russian by V. Shneerson, 1956 (О. Гончар “Оповідання”); I. Franko “Boa Constrictor and other stories”, trans. from Russian by Fainna Solasko, 1957 (І. Франко “Боа Констриктор та інші оповідання”) etc. As we can see, they all are marked by a clear indication of being translated indirectly from Russian. Therefore, Russian translation served as an original text for translations into English.

However, not only Russian served as a relay language for the foreign editions of works by Ukrainian authors. For example, English translation of the novel “Tyhrolovy” (1944) by I. Bahriany – “The hunters and the hunted” Ivan Bahriany, Burns and Mac Eachern in Toronto, 1954, 270 p. – served as a source text for German (“Das Gezetz der Taiga”, Iwan Bahriany, Styria in Köln, 1961), Dutch (“Vlucht in de Taiga”, Iwan Bahriany, Prisma Boeken, 1959), Danish and other languages. Although the published editions of the translations do not contain any reference to the texts being translated indirectly. The information about indirect translation in this case can be ob-

tained through the personal correspondence of the author and his friend, where he mentions discussions with different translators concerning the proximity of the English translation to the original text. Thus, translator disparity shows itself in the author's acceptance of indirect translation of his work.

In conclusion it can be said that the examples discussed in the given article show how translator disparity operates

and impacts the potential quality of a translation, for example, by causing indirect translation. It is a direct consequence of hegemony of some languages and literatures and creates an *a priori* inequality of constraints for a translator from minor languages. The logic and justification of such a *status quo* deserve scrutiny by further inquiries into the topic.

REFERENCES

1. Alvstad C. The translation pact // Cecilia Alvstad // Language and Literature. Journal of the Poetics and Linguistics. Special issue: Narration and Translation; [editor: Geoff Hall; assistant editors: Catherine Emmott, Joanna Gavins]. – London: Sage Publications Ltd., 2014. – Vol.23. – №3. – P. 270-284.;
2. Baker M. The Changing Landscape of Translation & Interpreting studies / Mona Baker. – 2014. – 23p. https://www.academia.edu/6311299/The_Changing_Landscape_of_Translation_and_Interpreting_Studies;
3. Bourdieu P. The forms of capital/ P. Bourdieu // Handbook of Theory and Research for The Sociology of Education (edited by J.G. Richardson). – New York: Greenwood Press, 1986. – p. 241-258.
4. Chesterman A. The Name and Nature of Translator Studies / Andrew Chesterman // Hermes – Journal of Language and Communication Studies, 2009. – n.42. – P.13-20. – http://download1.hermes.asb.dk/archive/download/Hermes-42chesterman_net.pdf;
5. Cooke R. The subtle art of translating foreign fiction / R. Cook // The Guardian, 24 July 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.theguardian.com/books/2016/jul/24/subtle-art-of-translating-foreign-fiction-ferrante-knausgaard.>;
6. Gambier Y. “Working with relay: An old story and a new challenge” / Y. Gambier, L. P. González // Speaking in Tongues: Language across Contexts and Users, University of Valencia Press. – 2003. – P. 47-66.;
7. Hermans T. Positioning translators: Voices, views and values in translation / Theo Hermans // Language and Literature. Journal of the Poetics and Linguistics Association; [edited by Geoff Hall, Catherine Emmott, Joanna Gavins]. – London: Sage Publications Ltd., 2014. – V.23 (№3). – P. 286-300.;
8. Isaxanali H. History and Policy of Translating Poetry: Azerbaijan and its Neighbors / H. Isaxanali // Meta: Journal des Traducteurs, Translator's Journal. Organe d'information et de recherché dans les domaines de la traduction, de la terminologie et de l'interprétation. – Montreal: Les Presses de l'Université de Montréal, 2014. – Vol.59, n.2. – P. 310-329.;
9. Lie R. Indirect translation / R. Lie // Encyclopedia of Literary Translation into English (editor Olive Classe). – London, Chicago: Fitzroy Dearborn publishers. – Vol I (A-L). – 2000. – P.708-709.;
10. Pym A. On Translator Ethics. Anthony Pym; translated by Heike Walker, revised and updated by the author. – Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2012. – 185 p.;
11. Ringmar M. Relay translation / Martin Ringmar // Handbook of translation studies; [edited by Yves Gambier, Luc van Doorslaer]. – Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2012. – V.3. – P.141-144.;
12. Spirk J. Censorship, Indirect translations and Non-translation: The (Fateful) Adventures of Czech Literature in 20th-century Portugal / J. Spirk. – Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2014.– 190 p.;
13. Symonenko V. Granite Obelisks / Symonenko V.; selection, translation and explanation by A. M. Fr.-Chyrovsky. – New Jersey: Svoboda Press, 1975. – 143 p.;
14. Zaborov P. Die Zwischenübersetzung in der Geschichte der russischen Literatur / Petr Zaborov // Übersetzung. Translation. Traduction. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung. An international Encyclopedia of Translation Studies. Encyclopidie internationale de la recherche sur la traduction; [herausgegeben von Harald Kittel, Armin Paul Frank, Norbert Greiner, Theo Hermans, Werner Koller, Jose Lambert, Fritz Paul; in Verbindung mit Juliane House etc.]. – Berlin/ Boston: Walter de Gruyter, 2011. – Teilband 3. – S. 2068-2074.

Особливості виразності стилістичними засобами риторично-дискурсивних практик Гіларі Клінтон

О. Г. Савчук, Н. М. Марченко

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

м. Переяслав-Хмельницький, Україна

Corresponding author. E-mail: helga_savchuk@i.ua, 1marchenko_n@ukr.net

Paper received 30.03.19; Accepted for publication 11.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-14>

Анотація. У статті здійснено аналіз особливостей функціонування стилістичних засобів, покликаних інтенсифікувати дієвість виголошуваних ідей у промовах Гіларі Клінтон у період підготовки та під час президентської виборчої кампанії. Дослідження дозволило з'ясувати типові образні та синтактико-стилістичні засоби, до переліку яких належать метафори, синтаксичні повтори, паралелізм, анафора, риторичні питання і спонукальні конструкції. Розкрито їхню роль у формуванні та поглибленні позитивного образу жінки-кандидата у президенти.

Ключові слова: політичний дискурс, стилістичні засоби, метафора, промова жінки-політика, комунікативна ситуація

Вступ. Активне студіювання різних жанрів політичної комунікації досить переконливо засвідчують існування властивих їй специфічних рис, розмаїття чого виявляється у відкритості, простоті й образності мовленнєвих якостей [1, с. 248].

Короткий огляд публікацій по темі. Сучасний етап розвитку політично зорієнтованих досліджень характеризується трьома магістральними напрямками, які охоплюють риторичний як частини розробки традиційних уявлень про риторичну та її функціонування у сфері політичної комунікації (М. Осборн, Р. Карпентер); когнітивний, який зосереджено на аналізі ментальних процесів обробки та передачі представлених у різних типах промов інформації (А.П. Чудінов, О.С. Іссерс, Ю.М. Караулов); дискурсивний, сфера якого представлена дослідженнями засобів до яких вдається влада для забезпечення високої ефективності здійснення своїх ключових функцій (Н.В. Петлюченко, Л.Л. Славова).

У контексті зазначених напрямів чисельні дослідження особливостей сфери політичного дискурсу характеризуються міждисциплінарністю та рясніють властивою їй різноаспектною проблематикою, яка охоплює конфліктність агональної сфери. Тут увага приділяється вивченню експресивних мовних засобів, аналізу жанрів та ідіостилей політичних діячів, окремих мовних рівнів політичної мови тощо. Поруч із цим, особлива увага відводиться специфіці мовлення політичних лідерів і в контексті здійснюваної ними вербальної і невербальної комунікації [див. напр., 4].

З огляду на це, **мета** вбачається в аналізі найбільш використовуваних Гіларі Клінтон різнорівневих стилістичних засобів для інтенсифікації змісту повідомлення з точки зору їхньої ефективності у підсиленні іміджу жінки-кандидата у президенти.

Матеріалом статті слугували тексти промов американської жінки-політика виголошені у період підготовки та під час президентської виборчої кампанії.

Результати і їх обговорення. Цілком очевидним є факт того, що з поміж чисельних мовних засобів здатних забезпечувати політичну риторичну необхідним рівнем виразності, під якою розуміється «властивість повідомлення, або його окремої частини привертати до себе увагу і запам'ятовуватися» [5, с. 86], що є одночасно і ціллю, і засобом дискурсивної діяльності,

до найбільш дієвих засобів формування політичної картини світу, власне як і втілення прагнень мовця, є метафора. Сам термін (з грецької «перенесення»), витoki якого беруть свій початок у працях Аристотеля, пов'язуваний з мистецтвом наслідування життя, за своєю сутністю вважався словом або висловленням вживаним у переносному значенні, в основі якого знаходиться порівняння неназваного предмету чи явища з якимось іншим на підставі їхньої загальної ознаки [2]. Сучасне розуміння терміну, зокрема за визначенням Київської стилістичної школи [3, с. 173], є одиницею якості з сукупності фігур заміщення з властивою їй вторинною номінацією, що ґрунтується на схожості, спільності (справжньої чи удаваної) об'єкта номінації з тим об'єктом, назва якого переноситься на об'єкт номінації.

Власне, метафора характеризується особливою здатністю до створення певного світоглядного образу, тобто того на що і зосереджено дискурсивну діяльність політика – створити власний позитивний образ, переконати слухача, здобути електоральні переваги тощо. Розглянемо типовий приклад функціонування метафори у промові Г. Клінтон як ефективного засобу виразності: *We heard the man from Hope, Bill Clinton. And the man of Hope, Barack Obama. America is stronger because of President Obama's leadership, and I'm better because of his friendship* [7]. У наведеному прикладі, за посередництва метафори, Гіларі створює позитивно-оптимістичну картину світу за вектором від колишнього очільника держави до нинішнього. При цьому у фінальній частині фрагменту вона екстраполює їхні здобутки на саму себе як наступника та продовжувача початого попередниками соціального курсу позитивних перетворень.

Подібне спостерігається також і в ряді інших фрагментів, наприклад, *I want to thank... To Barack and Michelle Obama, our country owes you an enormous debt of gratitude. We thank you for your graceful, determined leadership that has meant so much to so many Americans and people across the world* [8]. Тут, як бачимо, Гіларі Клінтон висуває опосередковану низкою епітетів та метафори (*an enormous debt of gratitude; graceful, determined leadership*) тезу про значущість вкладу попереднього президента в розбудову добробуту в масштабах не лише власної країни, але і загальносвітовому,

відзначаючи майстерне управління державою через неабияку витонченість політичних маневрів. Застосований мовленнєвий акт подяки закладає підґрунтя для подальшого підвищення самопрезентаційного потенціалу промови.

Це дає підстави стверджувати про властиве Г. Клінтон формування власного образу успішного політичного діяча через акцентуацію приналежності до партії з ефективними очільниками держави, здатними запроваджувати дієві політичні платформи й обстоювати загальнонаціональні цінності.

Цікавим видається і спосіб єднання аудиторії через акцентуацію на існуючих загрозах, викликаних колишніми невдалими діями на політичному тлі представлено як день розплати, що, поза сумнівом, містить імпліцитний заклик до єднання навколо виголошуваних ідей, наприклад, *America is once again at a moment of reckoning. Powerful forces are threatening to pull us apart* [7]. Функціонування у цьому прикладі персоніфікованої метафори дозволяє мовцю зосередити увагу на складній суспільно-політичній проблемі розколу суспільства або, як це видно з наведеного далі прикладу, його постійній свідомій активній участі у громадському житті: *Our constitutional democracy demands our participation, not just every four years, but all the time* [8].

Інший приклад демонструє загальну тенденцію риторико-дискурсивних практик аналізованої жінки-політика до широкого використання метафор для єднання аудиторії та позиціонування власної діяльності в межах підтримки існуючих цінностей: *Now, I've got to say, there are a lot of friendly faces here in this room; people that I've been privileged to know and to work with. I just want to put you all in a basket of adorables* [11]. Використання у наведеному вище прикладі метафори демонструє застосований Г. Клінтон прийом єднання з аудиторією. Створювана метафорою аура відсилає слухачів до сприйняття мовця як носія сімейних цінностей, що також ототожнюється із загальними прагненням нації до добробуту.

Досить висока метафоризованість промов Г.Клінтон виявляється і у форматі промов з відкритими ознаками агональності як-от передвиборчі дебати, так само і в промовах більш нейтральних комунікативних ситуацій. Так, на перший погляд, досить поширена ситуація виголошення політиком короткої промови під час обіду дозволила аналізованій жінці-політику не лише забезпечити зростання позитивного сприйняття власного образу, але й відтіни на фоні цього недалекість опонента. Наприклад:

People look at the Statue of Liberty and they see a proud symbol of our history as a nation of immigrants, a beacon of hope for people around the world. Donald looks at the Statue of Liberty and sees a «four» [11].

Як це видно з прикладу, майстерне протиставлення власної політичної платформи іміджу Д. Трампа, під час обідньої промови у ході передвиборчої кампанії, здійснюється завдяки двом стилістичним фігурам. Насамперед це відсилання до загально американських цінностей (*a proud symbol of our history as a nation of immigrants*), який створює патріотичне тло для подальшої імплементації метафоризованого протиставлення символу країни з променем надії (*a beacon of*

hope for people around the world). На фоні створюваного зазначеними мовними засобами емоційне наростання знижується різким вказуванням на сприйняття патріотичних цінностей країни як чогось приземленого Дональдом Трампом у заключній частині промови. Ефективність такого прийому інтенсифікується також і використанням антитези протиставлення (*People look at the Statue of Liberty ... Donald looks at the Statue of Liberty*), яка гармонійно поєднує ініціальну та фінальну частину, створюючи ефект драматичної відмінності між двома об'єктами.

Інший фрагмент тієї ж промови демонструє вдале поєднання елементів комічного з експліцитними звинуваченнями. Подібне демонструє такий приклад:

But I ... but I kind of want to just put the information out there, so everybody can draw their own conclusions and you can judge our relative health. My blood pressure is 100/70. His is unbelievably great ... My cholesterol is 189, his is presidential. But Donald really is as healthy as a horse, you know, the one Vladimir Putin rides around on [11].

Як бачимо, інформативний початок фрагменту носить закличний характер покликаний замислитися над відмінностями між двома кандидати. При цьому найбільш примітним видається насамперед використання лексичних одиниць, що виявляють певні широко розповсюджені фізіологічні показники як-от тиск крові, рівень холестерину на тлі чого використовувани жінкою-політиком епітети *unbelievably great* і *presidential*, що акцентують увагу на надмірних амбіціях опонента. Не менш вагомим є також і прямиий натяк на зв'язок з російським президентом представлено порівнянням *as healthy as a horse*, що зрештою завершується метафоричним порівнянням з іронічним натяком на підвладність та зовнішній контроль діяльності Д. Трампа (*the one Vladimir Putin rides around on*).

Одним з найпоширеніших синтактико-стілістичних способів досягнення ефекту виразності є використання фігур додавання, загальна структурна властивість яких полягає у повторенні в мовленнєвому ланцюзі одних і тих самих одиниць плану вираження. Саме ця риса дозволяє політику, застосовуючи різні типи повторів, і створити необхідну картину власної привабливості, і мінімізувати позитивні прояви іміджу опонента. Так, у наступному фрагменті бачимо як цілий параграф звинувачувальної апеляції на рахунок Д. Трампа, його впертості, нездатності на компроміс та небажання визнати власні огріхи, Г. Клінтон щедро наповнює повними паралельними конструкціями, що створюють враження у виборців про опонента як людину для якої у повсякденному житті звичайною річчю є нівелювання встановлених моральних норм та людських цінностей: *...But he never apologizes for anything to anyone. He never apologized to Mr. and Mrs. Khan, the Gold Star family whose son, Captain Khan, died in the line of duty in Iraq. ..He never apologized to the distinguished federal judge who was born in Indiana, but Donald said he couldn't be trusted to be a judge because his parents were, quote, "Mexican." He never apologized to the reporter that he mimicked and mocked on national television and our children were watching. And he never apologized for the racist lie that President Obama was not born in the United States of America* [10].

Вдале комбінування прислівника частотності з негативною семою і дієслова *apologize* підштовхують слухача до висновку про моральну деградацію кандидата Д. Трампа, його неспроможність до поступок чи консенсусу. При цьому імплементація подібних звинувачень забезпечується фразами з апеляцією до етосу (*Captain Khan, died in the line of duty in Iraq; President Obama*) щедро оздоблених епітетами (*distinguished federal judge; racist lie*).

Вочевидь, особливість стилістичного засобу повтору забезпечувати необхідною експресією ключову для політичного дискурсу потребу в звинуваченні та критиці опонента відводить йому місце одного з найчастотніших засобів вираження промов досліджуваної жінки-політика. Його висока рекурентність спостерігається також і на рівні використання окремих лексичних одиниць. Так, Г. Клінтон вдаючись до повтору лексеми *together* підкреслює власне незмінне прагнення до об'єднання прихильників та сподівання на співпрацю у майбутньому наперекір поразці на виборчих перегонках: [...] if we *stand together* and *work together* with respect for our differences, strengthen our convictions, and love for this nation, our best days are still ahead of us. Because, you know, I believe we are *stronger together* and we will *go forward together* [8].

Цілком очевидно, що саме завдяки паралелізму лексико-стилістичних засобів у цьому фрагменті мовцю вдається досягти найвищого рівня втілення пафосу, завдяки чому досягається і необхідний рівень збурення позитивного настрою слухача, і формування бажаного для політика ставлення до свого опонента.

Іншим поширеним мовним засобом вираження, який характеризує особливість ідіостилю американської жінки-політика Г. Клінтон, є різноманітні прояви такого впорядкованого стилістичного засобу як анафора, сутність якої полягає у повторі початкового елементу суміжних відрізків мовлення, завдяки чому висловлювання набуває особливої ритмічності [3, с. 155]. Типовим прикладом може слугувати фрагмент, де Г. Клінтон характеризує свого опонента як людину, що не поважає жінок, дискримінує їхні права, применшує їх значимість у сучасному американському суспільстві: *We have seen him insult women. We've seen him rate women on their appearance, ranking them from one to ten. We've seen him embarrass women on TV and on Twitter* [10]. Функціонування анафори не лише уможливорює високу ефективність заострення уваги на бракові толерантності до певних прошарків суспільства, але й сприяє демонізації образу Д. Трампа та його ворожого несприйняття жіночої частини електорату.

У дискурсі політиків анафори можуть бути представлені у формі як розповідних так і питальних речень, а саме риторичних запитань. Зважаючи на відомий факт тяжіння риторико-дискурсивних практик політиків до агресії і монологічності в комунікативній вертикалі взаємин «політик – політик» [6, с. 43], тому цілком природно, що риторичні питання у політичній сфері можуть використовуватися як інструмент влади та імітація діалогічного спілкування. Так, у своєму другому раунді дебатів з Д. Трампом, Г. Клінтон намагається схилити аудиторію до сприйняття та підтримки суспільством своїх ідей за посередництва гли-

бокого обмірковування релігійного аспекту. Ефективність цього забезпечується насамперед застосуванням низки риторичних питань, що можна спостерігати у наведеному нижче прикладі.

But it is important for us as a policy, you know, not to say, as Donald has said, we're going to ban people based on a religion. How do you do that? We are a country founded on religious freedom and liberty. How do we do what he has advocated without causing great distress within our own country? Are we going to have religious tests when people fly into our country? And how do we expect to be able to implement those? [10].

Уникаючи прямого звинувачення свого опонента у недалекоглядності політичних кроків можливої реформи суспільства з питань віросповідання, Х. Клінтон підкреслює хибність його політики пропонуючи «поміркувати» над практичним їх втіленням вдаючись до риторичних питань у вигляді анафори.

Результати нашого дослідження показують, що риторичні питання характеризуються високою частотою появи у промовах різних жанрів, а саме передвиборчих виступах перед масовим слухачем, теледебатах, виступах з певної нагоди. Подібний «попит» з боку мовців-політиків взагалі, і Г. Клінтон зокрема, пояснюється здатністю риторичного запитання слугувати засобом встановлення однобічного діалогу з суспільством, створювати необхідний емоційний фон і стимулювати слухача до розуміння непорушності ключових цінностей властивих певній лінгвокультурі. Так, у наступному прикладі спостерігаємо апеляцію до патріотичного духу: *Our country's motto is e pluribus unum: out of many, we are one. Will we stay true to that motto?* [7].

Цілком очевидно, що цей випробуваний і універсальний засіб політичної сфери комунікації покликаний одночасно і змусити замислитися на виголошувану тезою, і згадати непохитність існуючої в суспільстві системи цінностей (*out of many, we are one*), що, будучи імпліцитно пов'язаним з передвиборчою платформою кандидатки, підсилює ефективність сприйняття її ідей.

Звернемо також увагу на ще одну особливість синтаксичної організації досліджуваних промов, пов'язану з функціонуванням спонукальних синтаксичних конструкцій в риторично-дискурсивній практиці Г. Клінтон. Часто використовуваною конструкцією є *Let us do something*, що виражає пряму апеляцію до слухача із закликом виконати певну дію. Наприклад, *And let's admit it, there is clear evidence that African-Americans are disproportionately killed in police incidents compared to any other group* [10], або *So let's do all we can to keep advancing the causes and values we all hold dear* [8], чи *Let's free entrepreneurs to do what they do best – innovate, grow, and hire* [12]. Попри те, що зазначені спонукальні конструкції як правило не володіють яскраво вираженою стилістичною маркованістю, їхнє функціонування забезпечує повідомлення достатньо високим ступенем виразності та є джерелом додаткової емоційності, напр., *But let's not forget ... let us not forget the first time Donald Trump was quoted in the New York Times was in 1973 when the Justice Department went after his company for refusing to rent apartments to African-Americans* [10]. Як бачимо з

наведеного прикладу, використання спонукальних речень дозволяє жінці-політику нав'язати думку про необхідність прискіпливішої оцінки попередньої дія-

льності опонента, що може загрожувати суспільству різними формами дискримінації в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексієвеч О. М. Історія та сучасність політичної лінгвістики // Україна–Європа–Світ: міжнародний збірник наукових праць : присвячується Євро – 2012. – Тернопіль: ТНПУ, 2012. – Вип. 9: Україна–Європа–Світ: творимо історію разом. – С. 248–255.
2. Метафора. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%>
3. Мороховский А. Н., Воробьева О. П. Стилистика английского языка. – К.: Выща школа, 1991. – 272 с.
4. Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс: [монографія]. – Одеса: Астропринт, 2009. – 464 с.
5. Хазагеров Г. Г. Политическая риторика. – М.: Николо-медиа, 2002. – 313с.
6. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2004. – 324 с.
7. Clinton H. Address to the Democratic National Convention (July 28, 2016) / Hilary Clinton. – Access Mode : <https://www.nytimes.com/2016/07/29/us/politics/hillary-clinton-dnc-transcript.html>
8. Clinton H. Concession Speech (November 9, 2016) / Hilary Clinton. – Access Mode : <https://www.vox.com/2016/11/9/13570328/hillary-clinton-concession-speech-full-transcript-2016-presidential-election>
9. Clinton H. NAACP Speech: 'This Madness Has to Stop' (August 18, 2016) / Hilary Clinton. – Access Mode : <http://fortune.com/2016/07/18/hillary-clinton-speech-naacp-transcript/>
10. Clinton H. Second Presidential Debate (October 10, 2016) / Hilary Clinton. – Access Mode : <https://www.nytimes.com/2016/10/10/us/politics/transcript-second-debate.html>
11. Clinton H. Speech at the Al Smith Dinner (October 21, 2016) / Hilary Clinton. – Access Mode : <http://time.com/4539979/read-transcript-hillary-clinton-speech-al-smith-dinner/>
12. Clinton H. Economy Speech (August 11, 2016) / Hilary Clinton. – Access Mode: <https://www.newsweek.com/hillary-clinton-full-transcript-economic-speech-489602>

REFERENCES

1. Aleksievets O. M. History and Contemporaneity of Political Linguistics // Ukrain–Europe–Word: International set of studies : devoted Euro – 2012. – Ternopil: ТНПУ, 2012. – Issue 9: Ukrain–Europe–Word: build history together. – P. 248–255.
2. Metaphor. – Access Mode: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%>
3. Morokhovskii A. N., Vorobeva O. P. Stylistics of the English Language. – K.: Vyshcha shkola, 1991. – 272 p.
4. Petliuchenko N. V. Charismatics: linguistic personality and discourse: [monograph]. – Odessa: Astroprint, 2009. – 464 p.
5. Khazaherov H. H. Political rhetoric. – M.: Nikolo-media, 2002. – 313 p.
6. Sheihal E.I. Semiotics of Political Discourse. – M.: ITDHK «Hnozis», 2004. – 324 p.

Peculiarities of Hillary Clinton's rhetorical and discursive practices expressiveness intensified by stylistic means

O. H. Savchuk, N. M. Marchenko

Abstract. The article analyses the stylistic means use aimed at enhancing efficiency of ideas which Hillary Clinton utters in her speeches before and during the presidential election campaign. Our findings have shown that the typical figurative and, syntactic and stylistic means includes metaphors, syntactic repetition, parallelism, anaphora, rhetorical questions and incentive constructions. It reveals their role for the formation and intensification of the female presidential candidate's positive image.

Keywords: political discourse, stylistic means, metaphor, female politician speech, communicative situation.

Спільне та відмінне в просодичному оформленні президентських звернень за різних комунікативних ситуацій

В. І. Савчук

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

м. Переяслав-Хмельницький, Україна

Corresponding author. E-mail: valery_savchuk@ukr.net

Paper received 30.03.19; Accepted for publication 12.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-15>

Анотація. У статті викладено результати експериментально-фонетичного дослідження просодичного оформлення звернень до нації і Конгресу президентів Сполучених Штатів. Розглядаються особливості просодичних засобів у процесі досягнення певних стратегічно-тактичних завдань. Промови президентів класифіковано на три типи згідно таких параметрів як ситуація виголошення звернення і емоційно прагматичний потенціал висловлень. Крім того, аналізується зв'язок між характером тематики виступу та комплексом просодичних засобів.

Ключові слова: просодичні засоби, президентський дискурс, звернення президента, тип аргументації, емоційно-прагматичний потенціал, комунікативний хід.

Вступ. Питанням вивчення різних проявів вербально-го впливу на масову свідомість, властивого політичному комунікативному просторі, належать ключові позиції. Пильна увага лінгвістів до цієї проблеми дозволила сформулювати уявлення про сферу політики як особливого комунікативного процесу, у якому роль просодичних засобів визнається корелятом забезпечення реалізації його смислових моделей.

Короткий огляд публікацій по темі. Зацікавленість президентським дискурсом у сучасній парадигмі комунікативно-дискурсивних студій зумовлена значенням його різновидів (О. Гундаренко, К. Сампбелл), форм, функцій та цілей (І. Коваль, А. Халатян, Fairclough N.) в умовах розвитку комунікації сьогодення, покликана розкривати і специфіку президентської промови (D. Hoffman) зокрема, і президентської риторики взагалі. Водночас актуальним питанням залишається вивчення ролі інтонації у реалізації інтеціонально-стратегічних засад різних типів промов.

З огляду на це, **метою** нашої розвідки є розгляд особливостей просодичного оформлення комунікативних ходів для інтенсифікації сугестивно-персуазивного потенціалу президентських звернень до Нації і Конгресу.

Матеріалом статті слугували тексти щорічних виступів у конгресі, звернень з овалного офісу та згодлотуватися президентів Сполучених Штатів.

Результати і їх обговорення. За результатами аудитивного аналізу фрагментів президентських звернень встановлено, що актуалізація трансльованого висловленнями комунікативного ходу (далі КХ) досягається взаємодією низки провідних просодичних параметрів, пов'язаних з особливостями інтонаційного оформлення основної і другорядної інформації, сумісним використанням просодичних підсистем з лексико-граматичними та стилістичними засобами.

У ході аудитивного аналізу виявлено функціонально значущу варіативність просодичної організації президентських промов орієнтаційного жанру відповідно до типу аргументації. За результатами дослідження встановлено, що КХ, втілювані висловленнями з раціональною аргументацією, характеризуються середнім ступенем експресивності. Це опосередковано прervalюванням: 1) низького / середньо понижено-

го тонального рівня початку висловлення; 2) низького або середнього висхідного чи рівного напрямку руху тону на такті; 3) вузького / звуженого інтервалу на стиках ділянок інтонаційного контуру; 4) середнього / звуженого тонального діапазону висловлення; 5) середніх спадних термінальних тонів; 6) зниженої / помірної гучності. Наприклад:

And if we fail to act, ¹ next year alone ² we will face a ³ Federal budget deficit of more than ⁴ three hundred ⁵ billion dollars, ⁶ a deficit that could weaken our economy further and cost us ⁷ thousands of precious jobs. [2] (КХ застереження)

Наведена вище інтонограма фрагмента, кваліфікованому як КХ застереження з раціональним типом аргументації і кризовою ситуаційно-тематичною домінантою, демонструє однакове акцентне виділення усіх повнозначних слів, домінування поступово спадної ступінчастої шкали, середнього тонального діапазону інтоногруп і вузького тонального діапазону шкал, низького тонального рівня початку і завершення інтоногруп, помірний темп і гучність, які передають вираженість мовця.

Драматизм можливих наслідків дефіциту бюджету найближчим часом у разі зволікання прийняття запропонованого президентом плану дій досягається у четвертій інтоногрупі виокремленням спеціальним підйомом числівників (*three hundred* і *billion*), які розділені внутрішньосинтагмальною паузою та набувають особливої промінантності завдяки низькому спадному термінальному тону (*dollars*). Ту саму функцію виконує гетерогенна шкала зі спадним кінетичним рухом тону на такті (*and cost us*) та внутрішньосинтагмальною паузою шостої інтоногрупи, яка є і просодичним параметром інтенсифікації вагомості числівника *thousands* як корелята раціональної інформації, і, у сполученні зі спадною ковзною шкалою готує слухача до сприйняття ключового сегмента КХ застереження – акцентування неминучості втрати цінних робочих місць, експлікованого епітетом *precious*. При цьому актуалізації обох синтагм у зоні помірної швидкості, властиве розширення тонального діапазону інтоногрупи від вузького до середнього та шкали – від вузького решти інтоногруп до звуженого.

Крім того, розглянутий вище фрагмент демонструє, зафіксоване у ході аналізу, існування інваріантної структури засобів актуалізації КХ застереження і прогнозування, імплементація яких ґрунтується на створенні футуральної перспективи. Їхньою особливістю є поєднання умовного речення та 2–3 просодично-маркованих сегментів, що було виявлено у 67,53% випадках вживання висловлень-актуалізаторів зазначених ходів. Примітно, що подібна риса властива всім висловленням, які актуалізують КХ прогнозування незалежно від мовця, типу аргументації та рівня ЕПП. Наприклад:

If ¹ *we* ² *do* ³ *these* ⁴ *things*, ⁵ *every* ⁶ *eight-year-old* ⁷ *will be able to read*, ⁸ *every* ⁹ *twelve-year-old* ¹⁰ *will be able to log in* ¹¹ *on the Internet*, ¹² *every* ¹³ *eighteen-year-old* ¹⁴ *will be able to go to college*, ¹⁵ *and* ¹⁶ *all Americans* ¹⁷ *will have the knowledge they* ¹⁸ *need* ¹⁹ *to cross that bridge* ²⁰ *to the twenty-first century*. ²¹ [5] (КХ прогнозування)

Звернемо увагу на те, що у наведеному фрагменті з раціональним типом аргументації і кризовою ситуативно-тематичною домінантою, динамізм опису отримання майбутніх благ різними поколіннями експліковано стилістичним прийомом градації у другій, четвертій та сьомій інтоногрупах (*every eight-year-old ... every twelve-year-old ... every eighteen-year-old...*). Створюваний інтонаційний паралелізм висхідним рухом тону з мінімальною швидкістю зміни руху на ядерному складоносіві (*college*) забезпечується також середніми просодичними показниками, регулярно ритмічною організацією та прискореним темпом вимовляння. Цей прийом створює нейтральне просодичне тло для появи контрасту у завершальній (*and all Americans ... will have the knowledge they need*), найсуттєвішій для реалізації КХ, частині висловлення.

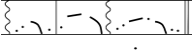
Виокремлення цього сегмента марковане також метафорою *cross that bridge* у наступній інтоногрупі, функціонування якої сукупно зі сповільненим темпом і звужених позитивних інтервалів на ділянках «передтакт – такт» і «передтермінальна частина – ядро» сприяє концептуалізації у свідомості слухача логіки образу дій: НАШІ (Ми + Президент) СПІЛЬНІ ДІЇ → ДОБРОБУТ НАЦІЇ, що базується на сигніфікативному дескрипторі ЗНАННЯ, ядром актуалізації якого є дев'ята і десята інтоногрупи (*and all Americans ... will have the knowledge they need*). Саме вони, а також емоційна маркованість у першій синтагмі займенника *we* на такті середнім рівнем тоном (*If we do these things*), розширеним діапазоном шкали та сповільненим темпом становлять просодично-маркований комплекс семантично вагомих складників, необхідних для актуалізації КХ прогнозування. Подібна риса лінгво-вербальної поведінки президента відображає економність у використанні мовних ресурсів і разом з тим наділяє трансльовані КХ риторико-сугестивною виразністю. Схоже спостерігаємо у фрагменті з прикладом того самого КХ озвученого іншим президентом.

If ¹ *we* ² *bring them* ³ *down far enough*, ⁴ *growth will continue strong*; ⁵ *the* ⁶ *underground economy* ⁷ *will shrink*; ⁸ *the* ⁹ *world will beat a path to our door*; ¹⁰ *and* ¹¹ *no one* ¹² *will be able to hold America back*; ¹³ *and the future will be* ¹⁴ *ours*. ¹⁵ [8] (КХ прогнозування)

Тут також має місце різновид градації (антиклімакс) у 2–4 інтоногрупах, де, так само як і в попередньому прикладі дві останні інтоногрупи (*will be able to hold America back*; *and the future will be ours*) характеризуються зростанням просодичних показників за допомогою високих тональних рівнів початку інтоногрупи та спадної ступінчастої шкали з перерваною поступовістю, позитивного звуженого тонального інтервалу на фоні нульового на ділянці «передтакт – такт», емоційного виділення двома спадними кінетичними тонами (*future will be ours*) ділянки тактичного ходу, що акцентує увагу на процвітанні нації у майбутньому, зростання темпу від повільного до сповільненого. Крім того, розширений діапазон, високий тональний рівень, середній знижений спадно-висхідний термінальний тон першої інтоногрупи, підсилення висловлення метафорою *beat a path to our door* у п'ятій інтоногрупі забезпечує інтонаційно-сміслову зростання повідомлюваного.

Інтерпретація результатів аудиторського аналізу фактичного матеріалу дозволила встановити інваріантні показники інтонаційних засобів для втілення висловлень з емоційним типом аргументації. Функціонально значущими є такі просодичні параметри: 1) середньо-підвищений тональний рівень початку; 2) варіювання від середнього до високого спадного тону; 3) середній або розширений діапазон висловлення; 4) помірний або прискорений темп вимовляння; 5) значна рекурентність коротких пауз. Загалом втіленню КХ з домінуванням емоційної аргументації притаманна висока експресивність, що пояснюється більшою перцептивною виразністю спрямованою на сугестивну імплементацію смислових центрів повідомлюваного. Наприклад: *This budget agreement* ¹ *is the result of* ² *eight months of blood*, ³ *sweat*, ⁴ *and fears* ⁵ *of the economic chaos* ⁶ *that would follow* ⁷ *if we fail* ⁸ *to reduce the deficit*. ⁹ [2] (КХ застереження)

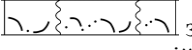
Адекватність актуалізації втілюваного КХ досягається за рахунок односпрямованої дії просодичних засобів і стилістичного синтаксису. Винесення повторюваних сегментів, іменника *fears*, у сильну позицію (анафоричний повтор) не лише результує ритмізацію мовлення та збільшує загальну виразність, але разом з хвилеподібним варіюванням темпу, а саме: зміни від прискореного у першій інтоногрупі до помірного у другій і максимально сповільненого у третій і четвертій на ділянці реалізації емоційної інформації та його дзеркальне відображення у 5–8 інтоногрупах забезпечує контрастне виділення такого синтаксичного засобу, властивого групі висловлень КХ застереження як підрядне умовне речення. Це дозволяє закласти персуазивно-сугестивні підвалини прогнозованих наслідків у разі неприйняття пропозиції президента. Чергування низьких, середньо-підвищених ядерних тонів у третій, четвертій і сьомій, восьмій інтоногрупах, на тлі загальної реалізації аналізованого фрагмента у середньому тональному діапазоні при помірній гучності звучання з характерним розширенням (*blood*, ² *sweat*, ³ *and fears*) і звуженням (*that would follow*) тонального діапазону на емоційно-вагомим для втілення КХ ділянках інтоногруп забезпечує вищий рівень категоричності трансльованої інформації. Це також супроводжується значною подрібненістю ме-

лодичного контуру на ділянці третьої і четвертої , а також фінальної частини висловлення , послідовним використанням спадного тону різних рівнів на ядерних складоносіях.

При цьому варто відзначити, що провідним чинником наростання динаміки варіювання просодичних параметрів, зокрема показників рівня гучності, в опозиції емоційне – раціональне аудиторі одноставно визнавали роль змін у рівні емоційно-прагматичного потенціалу (ЕПП) втілюваного висловлюваннями КХ.

Так, при досягненні найвищого рівня ЕПП актуалізація КХ забезпечується переважно односпрямованою взаємодією засобів різних мовних рівнів – лексичного, граматичного та фонетичного. Наприклад: *There, ¹ | long-suffering ↑men and women ² | ↓peacefully ³ § āprotested the ↓denial ⁴ § of their rights ⁵ | as Americans. ⁶ |* [6] (КХ аналіз-«мінус»)

У наведеному висловленні, де президент виражає негативне ставлення до описуваного не лише на лексико-граматичному рівні – збільшення кількості епітетів *long-suffering* і *peacefully protested*, що властиве КХ тактик акцентування негативних і позитивних рис, КХ аналіз-«плюс» і аналіз-«мінус» зокрема, а й більшою мірою фонетичного.

Про високий рівень ЕПП цього висловлення, насамперед, свідчить хвилеподібний рух тону в усіх інтоногрупах і подрібненість мелодичного контуру висловлення. Виділення спеціальним підйомом іменника *↑men* у другій інтоногрупі закладає підвалини для акцентуації неправомірності дій стосовно всіх представників соціуму, що поглиблюється у наступних, вагомих для актуалізації КХ аналіз-«мінус», інтоногрупах завдяки динамічному поєднанню середньо-підвищеного спадно-висхідного (*↓peacefully ... ↓denial*) та високих спадних кінетичних тонів (*↑protested ... ↑rights*). Створювана у такий спосіб хвилеподібність руху мелодичного контуру забезпечує повідомлюване найвищим ступенем емоційності, що у поєднанні з чергуванням низького і середньо-підвищеного рівнів передтактів наділяє описувані події особливим драматизмом, а також, передаючи схвильованість мовця, викликає негативні емоційні реакції як підґрунтя для співпереживання.

Водночас при зменшенні відсоткової частки високого чи середнього рівнів, домінування низького, як у випадку з військовою риторикою, збільшує кількість раціональних форм переконування. Подібна особливість забарвлює мовлення відтінками впевненості, виваженості та рішучості. При цьому аудиторіями відзначалося, що зі зменшенням рівня ЕПП роль фонетичних засобів, попри відсутність різких перепадів тональних рівнів, діапазонів і гучності властивих більш емоційному мовленню, не нівелюється, а навпаки набуває особливих форм, що також забезпечує фрагменти промов з актуалізованими в них КХ достатнім рівнем переконливості.

Зазначену особливість ілюструє наступний приклад висловлення з низьким рівнем ЕПП і емоційним типом аргументації: *We ask every nation to join us. ¹ | We will ask, ² | and we will need, the help of police*

forces, ³ | intelligent services, ⁴ | and banking systems ⁵ | around the world. ⁶ | [3] (КХ спонукання).

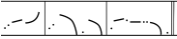
На тлі середніх просодичних параметрів як-от переважання середньо-понижених спадних тонів, помірної гучності та темпу, спадних мелодичних контурів необхідний рівень переконливості аналізованого КХ, досягається за рахунок варіювання використовуваних термінальних тонів. Так, просодична організація першої інтоногрупи вирізняється середнім рівнем висхідного такту *ask*, вагомість якого підсилено наступним за ним напівнаголошеним словом *every* та реалізацією високого спадного ядерного тону на *nation*, сукупне функціонування яких актуалізує ключову синтагму досліджуваного КХ.

Разом з тим, підвищення гучності та створювана середньо-підвищеним висхідним тоном з малою швидкістю зміни його руху на слові *ask* у другій інтоногрупі є тим контрастом, що виокремлює дієслівний ланцюжок ініціальної частини втілюваного фрагменту КХ спонукання маркуючи тим самим сему заклику та збуджуючи у свідомості слухача доцільність слідувати пропонованому президентом курсу. Цьому також сприяє інтонаційний паралелізм третьої, четвертої і п'ятої інтоногруп (*police forces, | intelligent services, | and banking systems*). Короткі інтонаційні контури з відсутніми шкалами (п+я+з) реалізовані з середньо-підвищеними спадними ядерними тонами наділяє повідомлення виваженою рішучістю, фокусує увагу на потребі до загального єднання та розуміння нагальності виголошуваних президентом кроків у прийнятті рішень.

Узагальнення результатів аудитивного аналізу фактичного матеріалу дозволяють стверджувати, що з підвищенням рівня ЕПП висловлення актуалізуються контрастними змінами таких просодичних параметрів як темп (збільшення рекурентності високої зони), тональний діапазон (перехід від звуженого до широкого), переходом від плавного до уривчастого ритму, досягненням вищих показників гучності, модифікаціями тональних діапазонів на різних ділянках інтоногрупи. Підвищення емоційно-прагматичного потенціалу висловлювання до середнього або високого рівнів також сприяє поєднання різних типів шкал як-от реалізація ступінчастої шкали з порушеною поступовістю, чергування поступово спадної з ковзною та скадентною шкалами чи їх усічених різновидів, завдяки функціонуванню яких значно ефективніше передається емоційний стан президента та його ставлення до комунікативної ситуації, наприклад: *You know ¹ § we can do it. ² | We have the natural resources. ³ | We have more oil ⁴ | in our shale alone ⁵ | than several Saudi Arabias. ⁶ |* [4] (КХ аналіз-«плюс»).

Розділення першого висловлення перцептивною паузою дозволяє збільшити рівень ЕПП шляхом контрасту двох спадних термінальних тонів з різною швидкістю зміни напрямку їхнього руху та варіювання тонального рівня. Так, у першій інтоногрупі зафіксовано високий спадний ядерний тон з високою швидкістю руху (*know*) та малою швидкістю середньо-пониженого на слові *do* у другій інтоногрупі, що, супроводжуване рішучим тембром, дає президентові змогу зосередити увагу реципієнта на наступ-

них, вагомих з точки зору реалізації комунікативного ходу, тезах.

Друге та третє висловлення, у яких безпосередньо актуалізується КХ аналіз-«плюс», містять поєднання спадної скадентної, усиченої та поступово спадної ступінчастої шкал. Створювані їхнім функціонуванням тональні перепади на різних ділянках висловлювання у поєднанні з контрастом тональних інтервалів і модифікаціями темпу (зміна від сповільненого до помірного) та гучності (зростання від помірної до підвищеної) на фоні повтору синтаксичної конструкції у другій та третій інтонаційній групі, дозволяє ефективно привертати уваги аудиторії до найбільш значущих сегментів втілюваної комунікативним ходом інформації – збурити впевненість у непохитних можливостях країни щодо економічного процвітання.

Іншим прикладом комплексної взаємодії просодичних засобів актуалізації комунікативних ходів у президентських зверненнях слугує фрагмент промови з актуалізованим КХ застереження з середнім рівнем ЕПП: *The con|cern >is* ¹ | *that if* ² | *we do* ³ | *'not re|start* ⁴ | *lending in this* ⁵ | *country,* ⁶ | *our re|covery* ⁷ | *will be* ⁸ | *choked* ⁹ | *off* ¹⁰ | *before it* ¹¹ | *even be|gins.* ¹² | [7] (КХ застереження)

З інтонограми видно, що локалізація найвагоміших смислових актуалізаторів КХ застереження передається просодичними контрастами, які на загальному

фоні середніх показників усіх підсистем інтонації, сигналізують про зростання ЕПП від низького до середнього. Властиві першій інтоногрупі високий висхідний рух тону на такті *con|cern* та низький рівний термінальний тон (>*is*), наслідком чого є значний розширений негативний інтервал на стику «такт – ядро», надають висловленню занепокоєного та знервованого тембрального забарвлення. Ці особливості просодичної організації ініціальної інтоногрупи сприяють акцентуації уваги на вагомості та нагальності виголошеної президентом потреби до економічних змін у галузі системи кредитування.

Просодичне оформлення наступних двох інтоногруп (*that if* ¹ | *we do* ² | *'not re|start* ³ | *lending in this* ⁴ | *country*) демонструє інтонаційний паралелізм, завдяки якому підсилюється ефективність трансляції семантики першої синтагми та марковано умову-застереження шляхом виділення займенника *we* на такті середнім висхідним тоном. Цьому також сприяє контраст гучності між другою і третьою інтоногрупами (падіння від помірної до зниженої), звуження тонального діапазону шкали (від середнього до вузького), що дозволяє виділити значущість заклику попередньої синтагми та створює своєрідне просодичне тло з середніми показниками, завдяки якому підсилюється драматизм можливих наслідків у разі зволікання з прийняттям необхідних рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс. – Одеса: Астропринт, 2009. – 464 с.
2. Bush G. H. W. Address to the Nation on the Budget (October 2, 1990) / George H.W. Bush. – Access Mode : <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/october-2-1990-address-nation-budget>
3. Bush G. W. Address to Congress and the American People (September 20, 2001) / George W. Bush. – Access Mode : <https://www.infoplease.com/history-and-government/famous-presidential-speeches/george-w-bushs-address-congress-and-american>
4. Carter J. Energy and the National Goals - A Crisis of Confidence (July 15, 1979) / Jimmy Carter. – Access Mode : <https://www.americanrhetoric.com/speeches/jimmycartercrisisofconfidence.htm>
5. Clinton B. Remarks at the Democratic National Convention (August 29, 1996) / Bill Clinton. – Access Mode :
6. Johnson L. B. Address to a Joint Session of Congress on Voting Legislation (March 15, 1965) / Lyndon Baines Johnson. – Access Mode : <https://www.americanrhetoric.com/speeches/lbjweshallovercome.htm>
7. Obama B. Speech to a Joint Session of Congress (February 24, 2009) / Barack Obama. – Access Mode : <https://www.cbsnews.com/stories/2009/02/24/politics/main94.shtml?tag=contentMain;contentBody>
8. Reagan R. W. Republican National Convention (August 23, 1984) / Ronald Wilson Reagan. – Access Mode : <https://millercenter.org/presidential-speeches/august-23-1984-republican-national-convention>

REFERENCES

1. Petliuchenko N.V. Charismatics: language personality and discourse. – Odessa: Astroprnt, 2009. – 464 p.

Similarities and differences in prosodic organization of presidential addresses in different communicative situations

V. I. Savchuk

Abstract. The article presents the results of an experimental phonetic study of prosodic organization of U.S. presidential addresses to Nation and Congress. It discusses prosodic peculiarities in assisting a president to meet his strategic and tactical objectives. The US presidents' addresses were classified into three types according to such characteristics as situation and emotional and pragmatic potential. It also examines how a topic of speech effects its prosodic organization.

Keywords: *prosodic means, presidential discourse, presidential address, type of argumentation, emotional and pragmatic potential, communicative moves.*

Багатоперспективний нарратив як особливість художнього дискурсу сучасних німецькомовних оповідань

О. Б. Скляренко

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» м. Переяслав-Хмельницький, Україна
Corresponding author. E-mail: lesiaskliarenko82@gmail.ru

Paper received 29.03.19; Accepted for publication 12.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-16>

Анотація. Стаття аналізує багатоперспективний нарратив як одну з потужних особливостей художнього дискурсу сучасних німецькомовних оповідань. Взявши за матеріал дослідження оповідання відомої австрійської авторки Інгеборг Бахманн було встановлено, що використання декількох перспектив розповіді в одному оповіданні має стереоскопічну функцію, що розщеплює авторське «я» та об'єктивно споглядає на змальовані в оповіданні події. Також проаналізовано, що сучасні німецькомовні оповідання у своєму багатоперспективному нарративі поєднують конструкцію аукторіальна перспектива – персональна перспектива – «я» перспектива.

Ключові слова: художній дискурс, багатоперспективний нарратив, оповідання, «я» перспектива, персональна перспектива, аукторіальна перспектива розповіді.

Вступ. Аналіз художнього дискурсу сучасного німецькомовного оповідання вимагає його наскрізного аналізу. Одним із ключових понять такого роду аналізу є дослідження нарративу художнього тексту. Адже, як вірно вважав Г. Женнет «... на сьогоднішній день, так і теорію інтерпретації» [5, с. 88].

Аналіз авторського нарративу, як особливої складової художнього тексту, вказує на нові шляхи у дослідженні художнього тексту, адже вони визначають особливість авторського світогляду та допомагають реципієнтові декодувати власне авторську картину світу. Саме це і становить актуальність запропонованого дослідження.

Короткий огляд публікацій по темі. Теоретико-методологічна база дослідження нарративного підходу під час аналізу художнього тексту представлена у роботах таких науковців як Г. Женнет, Ф. Штанцель, Дж. Прінс, Т.А. ван Дейк, Р. Барт, В. Пропп, Б. Томашевський та інші.

Ціль статті полягає у тому, що доступ до мовної особистості здійснюється через її продукти – текст і дискурс. Тому об'єктом даної розвідки є багатоперспективний нарратив у дискурсі сучасних німецькомовних оповідань.

Матеріалом статті виступають оповідання відомої німецькомовної письменниці Інгеборг Бахманн. **Методи дослідження** у статті зумовлені метою та завданнями і спираються на: нарративний аналіз, що використовується в роботі як продовження структурного методу та застосовується при дослідженні нарративної структури оповідань. Методика діалогічної інтерпретації тексту використовується в роботі для аналізу текстів оповідань як знакових посередників дискурсу, беручи до уваги запропонований М. Бахтінім принцип діалогічності та з урахуванням екстралінгвальних чинників текстової комунікації.

Результати і їх обговорення. Досліджуючи особливості нарративної структури оповідань, ми спиратимемося на такий маркований елемент як перспектива розповіді, або «point of view», термін, який досить часто використовують західні дослідники лінгвістики тексту. Саме перспектива розповіді за М. Мартінез є

одним із ключових елементів формування макростилістичного рівня нарративу [6, с. 73]. Тут також зауважимо, що нарративом ми, за О.О. Селівановою, називаємо «... текст епічного твору, за винятком прямого мовлення персонажів, зображення розвитку подій у часі» [3, с. 406]. Як зазначає В.А. Кухаренко, введення фігури оповідача, що замінює власне автора, створює і підтримує автентичність, і це є його основною функцією [2, с. 150]. Саме перспектива розповіді допомагає адресату інтерпретувати авторську інтенцію, відображаючи його точку зору, відповідно до якої ведеться розповідь чи оповідь.

Нагадаємо, що ми керуємося типологією Ф. Штанцеля і саме тому умовно поділяємо всі оповідання на три групи, а саме: на оповідання з персональною перспективою розповіді, з «я-перспективою» та змішаною перспективою.

Перша група – з персональною перспективою розповіді – є найбільшою. До неї входять 5 ранніх оповідань «Die Fähre», «Im Himmel und auf Erden», «Die Karawane und die Auferstehung», «Der Kommandant» та «Der Schweißler», одне міжциклове оповідання «Besichtigung einer alten Stadt» та всі оповідання другої збірки авторки «Simultan».

Персональна перспектива розповіді вказує на дистанцію між розповідачем та зображуваним і створює таким чином лінгвістичну кореляцію з «я-перспективою», за якої оповідач є автором і персонажем одночасно. На відміну від «я-перспективи», де маркований член кореляції, займенник «я», є експліцитною вказівкою на оповідача, за персональної перспективи використання займенника третьої особи однини «er» є відносним.

Прикладом тут може бути оповідання «Die Karawane und die Auferstehung», де спочатку І. Бахманн подає образ старого чоловіка, який розпочинає свою розповідь, потім з'являються хлопець, молода дівчина, інвалід та стара жінка. Головним розповідачем є старий чоловік, про що свідчать повторення «der alte Mann»: «als der alte Mann .... sich unsah, begriff er nicht ...», «der alte Mann hatte das Gefühl», «manchmal dachte der alte Mann». Але далі в оповіданні розповідач змінюється, ним стає хлопець, і

вже далі розповідь веде він: «Als der Knabe merkte, daß der alte Mann die Glocken nicht vernahm, stürzte er zurück und überfiel das Mädchen ...» [4, с. 27].

Використавши такий перехід розповіді від одного розповідача до іншого, автор дав можливість читачу самостійно скласти об'єктивне враження щодо подій та персонажів. Також зазначимо, що за персональної перспективи розповіді інколи досить складно розмежувати розповідача та образ автора, вони постають перед реципієнтом єдиним цілим, і це допомагає краще зрозуміти переживання персонажа та об'єктивно оцінити їх. Прикладом є оповідання «Im Himmel und auf Erden», де розповідачами є невдаха-чиновник та його дружина Амелі. Молода жінка постійно зазнає фізичних покарань з боку свого чоловіка, і читач з перших рядків оповідання стає свідком цих сцен: «Über die Stirne Amelies lief ein roter Schatten. Sie trat vom Spiegel zurück und schloß die Augen. Da war die Spur für einen Augenblick vergangen, die Justins Hand über ihr Gesicht gezogen hatte. Er hatte sie nur einmal geschlagen und sich dann hastig zurückgezogen, um sich nicht zu früh zu erraten» [4, с. 15], що на лексичному рівні проявляється за допомогою епітета «ein roter Schatten», який сприймається адресатом як слід від ляпаса, що залишив боягузливий Юстін.

Заслугове також на увагу збірка «Simultan», де основою морфологічного рівня персональної перспективи розповіді є особовий займенник «sie». Семантична специфіка використання цього займенника в оповіданнях указанного циклу відображає тип номінації персонажів, серед яких 80% жінок, таким чином зумовлюючи тип авторської референції до зовнішнього світу всієї макроструктури творів, адже саме ця збірка І. Бахманн має чітко виражену феміністичну спрямованість. Ще Ф. Штанцель у своїй праці «Теорія розповіді» зазначав, що за кожним особовим займенником у тексті з персональною перспективою розповіді стоїть рефлектуюча особа, через підсвідомість якої ця розповідь доноситься до читача. За такої перспективи розповіді фігура рефлектора занурена в події й передає точну інформацію [7, с. 212]. О. Гончарова вказує також на те, що така перспектива розповіді дає безмежну можливість зобразити зовнішній та внутрішній світ персонажів [1, с. 22].

До другої групи текстів (із «я-перспективою») належать п'ять оповідань, чотири з яких «Auch ich habe in Arkadien gelebt», «Ein Geschäft mit Träumen», «Portrait von Anna Maria» та «Der Hinkende» входять до складу ранніх творів, а інше оповідання, «Alles», – до збірки «Das dreißigste Jahr».

Морфологічним ядром і стрижневим мовним елементом мовленнєвої структури «я-перспективи» є особовий займенник першої особи однини «ich», що орієнтує розповідь на один маркований суб'єкт, мовленнєвий і рефлективний план якого домінує над іншими [1, с. 34].

Особовий займенник «ich» виконує функцію абсолютної текстотвірної категорії, що проявляється вже на початку текстів. Наприклад: «Gott allein weiß, warum ich hinke. Nie konnte ich in Erfahrung bringen...», «Auch ich habe in Arkadien gelebt, aber eines Tages war meine Zeit um, und ich nahm Abschied» [4, с. 38].

В усіх оповіданнях І. Бахманн не називає імені оповідача, а корелює його із займенником «я». Дізнатися в такому випадку ім'я оповідача можна лише з назви, наприклад «Undine geht». О. Гончарова називає такий тип займенника «епічним я» і вказує на те, що цей займенник набуватиме характеру композиційно-стилістичного прийому, виступаючи лише як стрижневий елемент, що особливим чином організовує розповідь [1, с. 35].

Суб'єкт оповіді, який позначається як займенник «я», не отримує лінгвостилістичної конкретизації в тексті й може трактуватися читачем як узагальнений образ людини. Наприклад абзац з оповідання «Ein Geschäft mit Träumen»: «Immer war ich müde, wenn ich nach Hause ging, müde wie die Straßen, in denen sich Fahrzeuge und Menschen im Staub verloren ...» [4, с. 41]. Особовий займенник «я» не спирається на жодне ім'я чи конкретне визначення особи в тексті, але використання порівняння «müde wie die Straßen, in denen sich Fahrzeuge und Menschen im Staub verloren» дозволяє змалювати образ оповідача, що стоїть за гіпертрофованим «я»: людини індустріального суспільства, котра постійно перебуває в гонитві за якимись матеріальними статками й поступово губиться в цьому. Таке поєднання створює контекстуальну співвіднесеність.

Ще одним прикладом такого контекстуального співвідношення може бути уривок з оповідання «Alles»: «Das Kind, das wir erwarteten, veränderte uns. Wir gingen kaum mehr aus und vernachlässigten unsere Freunde; wir suchten eine größere Wohnung und richteten uns besser und entgeltiger ein. Aber des Kindes wegen, auf das ich wartete, begann alles sich für mich zu verändern; ich kam auf Gedanken, unvermutet, wie man auf Minen kommt, von solcher Sprengkraft, daß ich hätte zurückschrecken müssen, aber ich ging weiter, ohne Sinn für die Gefahr» [4, с. 139]. Синтагматична зміна займенника «wir» на «ich», що потім семантизується в тексті, створює в уяві реципієнта образ особи чоловічої статі, що разом із дружиною перебуває в очікуванні своєї першої дитини.

Із вибором перспективи розповіді кожного оповідання пов'язаний також вибір часових форм. Оповідання І. Бахманн з «я-перспективою» характеризуються претеритальним часовим планом, що дозволяє читачу об'єктивно сприймати ситуацію, яка розвивається в момент розповіді чи оповіді. Наприклад перший абзац оповідання «Portrait von Anna Maria»: «Von Anna Maria P. hörte ich zum ersten Mal Constanza und Karlo sprechen, die sehr viele Maler kannten, meistens solche, von denen ich nie etwas gehört hatte. Meine Freunde wollten diese Malerin auf dem Lande besuchen, in Draiano, wo sie den Sommer über waren, und mich zu ihr mitnehmen. Ehe unser Schiff den Ort erreichte - denn wir waren in diesem Jahr gar nicht weit davon an der Küste untergekommen - fragte ich, wie ich sie mir vorzustellen habe» [4, с. 48]. Використання претериту створює форму «художнього репортажу» і дозволяє читачу разом з оповідачем простежити від самого початку історію його знайомства з художницею Анною Марією.

Ще одним прикладом такого типу «художнього репортажу» може бути уривок з оповідання «Auch ich

habe in Arkadien gelebt»: «... aber eines Tages war meine Zeit um, und ich nahm Abschied. Es war spät im Herbst. Aus den Büschen fielen faule Beeren, und die Schafen kamen die Hügel herunter, frierend und hungrig, denn über Nacht hatte der Wind das Gras aus den Bergwiesen gespült und an die felsigen Ufer geworfen. Auf silbernen Geleisen – zwei letzten Sonnenstrahlen – trug mich der Zug fort.» [4, с. 38]. Стилiстичну значимість мають у цьому уривку темпоральні вказівки, такі як «eines Tages» та «spät im Herbst». Саме вони допомагають авторці занурити читача в події та пережити все разом із розповідачем. Протягом усього оповідання зберігається використання претеритального часового плану, що робить виклад подій хронологічним. Саме такий виклад подій лежить в основі принципу руху часу розповіді та допомагає створити її темпоральний фон [1, с. 17].

Але не лише претеритальна часова форма характерна для оповідань І. Бахманн із «я-перспективою». Письменниця інколи використовує презентні часові форми, щоб надати розповіді особливої наближеності до фабульного часу. Наприклад, діалог кульгавого з однойменного оповідання може слугувати прикладом такої наближеності: «Nur manchmal wird es mir eben zu viel. «Ich verbinde», «Warten Sie, bitte!» , «Die Klappe ist besetzt», «Ich verbinde»» – Diesen Text habe ich gelernt; ich kann ihn fehlerlos» [4, с. 77]. Хоча другий учасник діалогу не показаний експліцитно, але читач розуміє, що на іншому кінці дроту знаходиться ще одна людина, якій і адресовані ці репліки. Використання простих непоширених речень із певною кількістю фахової лексики «Ich verbinde», «Die Klappe ist besetzt», занурених у внутрішнє мовлення головного персонажа, зближують фабульний та сюжетний час і створюють реальну картину. Використання повтору «Ich verbinde» зумовлене авторською інтенцією та використовується, щоб краще розкрити образ самотньої людини, життя якої наповнене лише роботою. Останнє речення абзацу, що поєднує в собі граматичні часові форми Perfekt та Präsens, які зближують події часу оповіді та фабульного часу, підсумовує все сказане раніше й експліцитно вказує на негативне ставлення персонажа до своєї посади, яка є нудною та одноманітною, але, не маючи нічого кращого, кульгавий мусить працювати.

Ще один діалог з оповідання «Unter Mördern und Irren»: «Ich dachte krampfhaft nach und dann sagte ich: „Ich verstehe es“. Doch, ja, ich verstehe es. Friedl fragte: „Weil er vergessen hat?“ Oder weil er, seit irgendeinem Tag, will, daß es begraben sei? „Nein“ – sagte ich, „das ist es nicht. Es hat nichts mit Vergessen zu tun. Auch nichts mit Verzeihen. Mit all dem hat es nichts zu tun.“ Friedl sagte: „Aber Herz hat doch Ranyzki wieder aufgeholfen, und seit mindestens drei Jahren sitzen sie jetzt beisammen, und er sitzt mit Hutter und Haderer beisammen. Er weiß alles über die alle.» [4, с. 173]. Використання часової форми Präsens у репліках діалогу дає можливість зобразити події як такі, що відбуваються в об'єктивній реальності, і краще показати епічне ставлення оповідача до подій.

До третьої групи входять оповідання зі змішаною перспективою розповіді, для якої характерним є вико-

ристання таких моделей багатоперспективного нарративу:

1) аукторіальна перспектива – персональна перспектива – «я-перспектива» (оповідання «Jugend in einer österreichischen Stadt» та «Ein Wildermuth»);

2) персональна перспектива – «я-перспектива» (оповідання «Das dreißigste Jahr» та «Unter Mördern und Irren», «Der Tod wird kommen».

На сьогодні не існує єдиного поняття, що могло б описувати зміну перспектив розповіді. Так, Ж. Женетт та М. Баль започаткували в науковому обігу поняття фокалізації, яке характеризується тим, що автор уводить у текст реального чи гіпотетичного адресанта, котрий виконує певні функції нарративу [за 5 с. 633; 6, с. 66]. Німецька теорія нарративу розрізняє фіксовану внутрішню фокалізацію, що властива текстам із хронологічним викладом подій та сталою перспективою розповіді, варіюючу фокалізацію, притаманну текстам із хронологічним викладом подій, але зі змінюваними перспективами розповіді, та різнопланову внутрішню фокалізацію, де одна й та ж подія висвітлена за допомогою різних перспектив розповіді з нехронологічним викладом.

Ф. Штанцель для позначення змінної та різнопланової фокалізації увів термін багатоперспективного нарративу (multiperspektivisches Erzählen) [7, с. 38]. Ми також використовуватимемо цей термін як робочий і позначатимемо ним зміну перспектив розповіді в межах одного оповідання. Також потрібно зауважити, що при використанні першої моделі багатоперспективного нарративу характерним є винесення аукторіальної перспективи в рамку оповідання. Таке поєднання створює певного роду дистанцію між розповідачем, який коментує, та я-оповідачем і характеризується емоційністю, постійним пошуком, спонтанністю та ситуативністю.

Оскільки техніка розповіді І. Бахманн є постійним пошуком, то письменниця не зупиняється на використанні лише одної перспективи розповіді. Прикладом є оповідання «Jugend in einer österreichischen Stadt», «Das dreißigste Jahr», «Unter Mördern und Irren», «Ein Wildermuth». Жодному з них не властива стала перспектива розповіді. Проаналізуємо оповідання «Jugend in einer österreichischen Stadt», де в рамку винесено розповідь анонімного аукторіального розповідача, котрий перебуваючи за межами оповідання, розповідає та коментує події. Читач сприймає такий хід як небажання аукторіального автора поєднувати себе з персонажами, про яких йтиме мова в тексті. Середину оповідання складає персональна перспектива розповіді, що ведеться від імені дітей.

Зазвичай морфологічним маркером такого типу перспективи розповіді є займенник «er», але в цьому оповіданні авторка замінила його на «die Kinder». Застосувавши цей іменник у формі множини, І. Бахманн активізувала проблему дитинства під час війни, наприклад: «Die Kinder sind verliebt und wissen nicht in wen. Sie kauderwelschen, spintisieren sich in eine unbestimmbare Blässe, und wenn sie nicht mehr weiterwissen, erfinden sie eine Sprache, die sie toll macht. Mein Fisch. Meine Angel. Mein Fuchs. Meine Falle. Du mein Wasser. Du meine Welle. Meine Erdung. Du mein Wenn. Und du mein Aber. Entweder. Oder.

Mein Alles ... mein Alles. Sie stoßen einander, gehen mit Fäusten aufeinander und balgen sich um ein Gegenwort, das es nicht gibt. Es ist nichts. Diese Kinder » [4, с. 89]. За допомогою еліптичних речень письменника вказала на те, що дітям важко знайти антонім до «alles», тобто «nichts», поняття смерті та порожнечі під час війни їм ще невідомі, і це дає надію.

У кінці оповідання авторка експліцитно вказує на свою причетність, що відображається при переході аукторіальної перспективи в «я-перспективу»: «Weil ich, an jener Zeit, an jenem Ort, unter Kindern war und wir neuen Platz gemacht haben, gebe ich die Henselstraße preis, auch den Blick auf den Kreuzberg, und nehme zu Zeugen all die Fichten, die Häher und das beredte Laub» [4, с. 92]. Такий різкий перехід до «я-перспективи» є імпліцитною вказівкою І.Бахманн на те, що пов'язати теперішнє персонажа-рефлектора з минулим оповідача і тим самим ідентифікувати себе з ним не є легкою справою. Оповідання з циклу «Das dreißigste Jahr» відображають пошук особистості, що не може знайти себе в повоєнний час [4, с. 13]. Головний герой винесеного в назву циклу оповідання «Das Dreißigste Jahr» – це яскравий приклад особи, що перебуває в депресивному стані та постійному пошуку. Персональна перспектива розповіді та «я-перспектива», що постійно переплітаються одна з одною, створюють поліфо-

нізм. Урахувавши вищезазначене, ми можемо стверджувати, що функція багатоперспективного нарративу в оповіданнях І. Бахманн зі збірки «Тридцятий рік» полягає у спробі автора самоідентифікувати себе через текст.

Висновки. Особливою складовою художнього дискурсу сучасних німецькомовних оповідань характерне використання персональної перспективи розповіді, «я-перспективи» та оповідань, в яких налічується декілька перспектив розповіді, тобто цим оповіданням, за типологією Ф.Штанцеля, характерний багатоперспективний нарратив. Така кореляція співвідносить фігуру рефлектора з персонажами та вказує на прагматичну установку авторки, а саме на прикладі аналізованих текстів І. Бахманн – місце жінки у повоєнному суспільстві Австрії. Використання «я-перспективи» відіграє в текстах оповідань функцію «художнього репортажу» і такий виклад сприймається реципієнтом як об'єктивний. Для багатоперспективного нарративу властиве використання моделей «аукторіальна перспектива – персональна перспектива – «я-перспектива»» та «персональна перспектива – «я-перспектива»». Багатоперспективний нарратив у текстах оповідань виконує функцію стереоскопічності й надає адресату можливість інтерпретувати авторський намір за повного розщеплення автора-функції.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гончарова Е. А. Пути лингвистического выражения категорий автор-персонаж в художественном тексте // Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1984. – 145 с.
2. Кухаренко В. А. Интерпретация текста // Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
4. Bachmann I. Sämtliche Erzählungen // München, Zürich : Piper Verlag, 2005. – 495 S.
5. Genette G. Die Erzählung // München : Wilhelm Fink Verlag, 1998. – 315 S.
6. Martinez M. Einführung in die Erzähltheorie // München : Verlag C.H.Beck, 1999. – 199 S.
7. Stanzel F. K. Theorie des Erzählens // Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht Verlag, 2001. – 301 S.

REFERENCES

1. Hontcharova E. A. Ways of Linguistic Expression of the Category Author – Character in an Artistic Text // Tomsk : Tomsk University Publishing, 1984. – 145 p.
2. Kukharenko V. A. Text Interpretation // Vinnytsia : Nova knyha, 2004. – 272 p.
3. Selivanova O. O. Contemporary Linguistics : Encyclopedia of Terms. – Poltava : Dovkillia, 2006. – 716 p.

Multi-perspective narration as characteristic of contemporary German artistic discourse

О. В. Skliarenko

Abstract. The article analyses multi-perspective narration as one of important characteristics in artistic discourse of contemporary German stories. Taking as an example stories of a famous Austrian writer Ingeborg Bachmann we have found out that the usage of some narration perspectives in one story has stereoscopic function that divides author's «I» to objectively observes described in the story events. It was established that the contemporary German stories include schemes like «auctorial perspective – personal perspective – «I» perspective».

Keywords: artistic discourse, multi-perspective narration, story, «I» perspective, personal perspective, auctorial perspective.

Speech acts performed by echo questions in English conversational discourse

N. S. Strelchenko

Kyiv National Linguistic University
Corresponding author. E-mail: eglantine@ukr.net

Paper received 30.03.19; Accepted for publication 11.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-17>

Abstract. The article examines illocutionary characteristics of echo questions in English conversational discourse, identifying the types of speech acts performed and specifying their felicity conditions. Drawing on data from British and American films and prose, the research revealed that echo questions may be realized as direct speech acts (quesitives) as well as combine several illocutions functioning as indirect directives, expressives, metacommunicatives, constatives, and commissives.

Keywords: *echo question, speech act, quesitive, directive, expressive, metacommunicative, constative, commissive, conversational discourse.*

Introduction. Echo questions, common in conversational discourse [0, p. 99], have been defined on the basis of their functional characteristics (to ask a question, express emotions, check one's understanding of the interlocutor's message, or make further inquiries) as well as structural and semantic relation with the preceding utterance [0]. Their differentiation into certain types of speech acts [0] is made possible by establishing their communicative intention ("orientation of a sentence towards achieving a certain linguistic communicative aim" [0, p. 433]), which makes the present study **topical**.

This paper **aims** to identify the types of speech acts performed by echo questions as well as specify their felicity conditions.

Material and methods. Echo questions, selected by continuous sampling from prose works of British and American authors of the 20th and 21st centuries as well as English feature films have been studied by means of descriptive and pragmatic methods.

Literature review. Types and characteristics of speech acts have been explored by J. Austin [0], J. Searle [0], K. Bach and R. Harnish [0], G. Leech [0, p. 207-226], D. Wunderlich [0], and G.G. Pocheptsov [0, p. 435-444]. Generalizing the results of speech act classifications, I.S. Shevchenko has offered a typology of speech acts relevant for a diachronic study of the English interrogative sentence based on J. Searle's and G.G. Pocheptsov's ideas, thus distinguishing *quesitives* ("inquiring about new important information to bridge the information gap"), *directives (injunctives* – inducements-orders and *requestives* – inducements-requests), *expressives* (expressing evaluation and emotions), *metacommunicatives* (speech acts which precede establishing speech contact, speech acts prolonging contact, and speech acts terminating speech contact), *constatives* (which ensure "communicating new important information"), and *commissives* (*menasives* – warnings, threats; *promisives* – promises, offers) [0, p. 50].

Results and discussion. The illocutionary force of a *quesitive* is realized when echo questions are used to request elaboration (clarification / repetition) on the elements of the interlocutor's utterance, check an inference / assumption, and ask for confirmation or commitment [0, p. 181-182].

Assuming that a question (quesitive) requires that the speaker should not know its answer [0, p. 362-363], we may formulate *felicity conditions* of echo questions func-

tioning as quesitives in the following manner (based on felicity conditions of a directive speech act [0, p. 80]):

perlocutionary condition – the speaker (B) is going to obtain the answer;

preparatory conditions – the addressee (A) is in a position to give the answer, the speaker (B) has the right to ask and is not certain about obtaining the answer in the normal course of events; *requesting elaboration*: B does not know the (details of) the answer; *requesting clarification*: B does not know the answer (due to a misunderstanding); *requesting repetition*: B does not know the answer (due to various problems pertaining to perception of A's utterance); *checking an inference / assumption*: the truth thereof should necessarily be confirmed by A; *asking for confirmation*: B is uncertain / doubtful about A's utterance; *asking for commitment*: B wants A to behave in a certain way / perform a certain action in the future; B's asking for commitment is necessary for A to perform the action in question [0];

propositional content condition – a future action of the addressee (providing the required answer);

sincerity condition – the speaker (B) really wants the addressee (A) to provide the answer;

essential conditions – the speaker's attempts to obtain the answer from the addressee;

individualized conditions specify the element of A's utterance which requires elaboration / clarification / repetition / confirmation.

The interrelation of formal and functional features of an utterance is characterized by a certain flexibility, which allows a quesitive to acquire additional illocutions of other speech acts [0, p. 444-446]. A *directive* may take the form of an *injunctive*, which pertains to the interlocutor's actions / behaviour / attitude (examples in (1)) or the unfolding of the common communicative activity (the necessity of discussing a certain subject at a certain time, the truthfulness of the interlocutor's message and his / her sincerity, inducement to provide information) (examples in (2)). It is noteworthy that modal meanings of necessity, obligation, and possibility may be actualized in both (1) and (2):

(1) *Why don't you come and see?* [0]; *Why don't you leave her alone?* [0]; *Is it necessary to trouble Her Ladyship any further, sir?* [0]; *Must you interfere? Does it really matter if he marries the girl?* [0, p. 1046]; *But does one have to be so proud?* [0]; *Do you have to take them all?* [0]; *May I see this letter?* [0];

(2) *Can't this wait?* [0]; *Do we have to talk about this?* [0]; *Can't you stop talking about murder?* [0]; *Can you lie to me just once?* [0]; *Can you tell me where I might find him this evening, Monsieur?* [0]; *Would you mind explaining, Doctor?* [0].

A *requestive* is realized in the form of a recommendation / advice (examples (3)–(5)) or request (6). In comparison with *injunctives*, these utterances are less categorical due to the use of modal verbs, the pragmatic marker *please* [0, p. 189], discourse markers and hedges: *well* [0, p. 59] expressing the meaning of disagreement / doubt [0, p. 851-852] and *oh* [0, p. 321; 0, p. 267]) as well as transposition of the grammatical category of person of the pronoun [0, p. 79-85]: the use of the first person plural instead of the second.

(3) *Then may I recommend that you return there and be on hand in case I should want you?* [0, p. 819];

(4) Princess Shaista: *Perhaps I'll find my husband here, in England.*

Miss Bulstrode: *Yes, well, we mustn't run before we can walk, must we?* [0];

(5) *You will be careful, won't you?* [0];

(6) Bobby: *Come inside.*

Moira: *Oh, no, please, before we go inside, isn't there somewhere we could go – a cafe that's safe?* [0].

In communicative situation (7), evaluation (an *expressive*) is combined with an implicit directive ("a situation-bound directive with contextual illocutionary indicators" [0, p. 75]), while in (8) *requesting confirmation* (a *quesitive*) is intertwined with the expression of surprise:

(7) Morse: *Have a look at my glass first.*

Lewis: *It's a bit early for a second, isn't it, sir?* [0].

(8) Bobby Jones and Reverend Jones are having breakfast. Bobby: *Well, I'm damned.*

Reverend Jones: *Really, Bobby!*

Bobby: *Oh, sorry, Dad, I forgot you were there. But somebody's offered me a thousand a year.*

Reverend Jones: *What did you say? A thousand? A thousand pounds?*

Bobby: *Hold and wonder* [0].

When echo questions are used as *metacommunicatives*, their function is maintaining speech contact by expressing empathy and interest. Demonstrating attention to the interlocutor's message may be accompanied by urging him / her to continue speaking and provide more information [0, p. 400].

A *constative* has the illocutionary force of a statement [0, p. 437], whereas indirect constatives, according to I.S. Shevchenko, realize at least two illocutionary forces: informing and inquiring [0, p. 117]:

(9) Miss Bunner: *I saw him with an oil can in the garden.*

Miss Marple leaning forward: *Really?*

Miss Bunner: *And the other door to the drawing room has been oiled. And I heard him having an argument with Julia the other day.*

Miss Marple: *But that's human nature, isn't it? Arguments between brothers and sisters* [0].

Miss Marple's echo questions present a combination of two illocutions: *Really?* requests elaboration and demonstrates interest in the facts communicated by Miss Bunner and her version of events, while Miss Marple's second

echo question simultaneously expresses her own view on the subject under discussion.

Rhetorical questions also belong to indirect constatives [0, p. 76-77]. Unlike *quesitives*, they do not inquire about new information [0, p. 77] because the answer is known to both communicators (can be provided by either of them) and is part of the common ground. The aim of a rhetorical question is drawing the interlocutor's attention to a particular element of the common ground, which constitutes the answer to a rhetorical question, rather than increasing the amount of the communicators' common knowledge [0, p. 131]. In the following situation, a negative answer to Father Brown's rhetorical questions is obvious to his interlocutors and indicates the seriousness of the condition which he is trying to simulate.

(10) Dr. Henshaw: *Kleptomania?*

Father Brown: *Frequently. Mr Hammond's apple tree is a particular casualty.*

Dr. Henshaw: *Gambling?*

Father Brown: *I like an occasional flutter.*

Nurse Farrow: *Occasional?*

Father Brown: *Every day.*

Dr. Henshaw: *Compulsive eating?*

Father Brown: *Oh, who can resist second helpings? Or third? Or fourth?* [0].

Obviousness of the answers [0, p. 436] to rhetorical questions on the basis of common knowledge and beliefs [0, p. 164] allows using echo questions in the function of *implicit disagreement* ("a reactive speech act expressing a speaker's opinion which is different from his / her interlocutor's stance, has the form of an informative or evaluative utterance and is characterized by different emotional colourings (e.g., disapproval, criticism)" [0, p. 3]). For instance, in situation (11), Miss Blacklock's echo questions express doubt about the version of the attempted murder suggested by the police inspector, pointing out its absurdity, and represent a *disagreement-constative*, which is realized by means of positive evaluation of the neighbours, who are incapable of committing such a crime.

(11) Inspector Craddock: *When Scherz came in this door and did his party piece, anybody could've slipped out through the other door, stood behind him and fired the shots at you, Miss Blacklock.*

Miss Blacklock: *Oh! Are you suggesting that one of my neighbours, one of my nice, commonplace neighbours, slipped through that door and tried to murder me? Oh! Who is your main suspect, Inspector? The vicar's wife?* [0].

An implicit *disagreement-directive* combines criticism of the interlocutor's viewpoint, namely speaking ill of the deceased during the funeral, and inducement to stop discussing the subject:

(12) Dr Crawford: *Well, your son was hardly the most respectful of people.* John Tatton: *How dare you? You seen this? Hm?* Dr Crawford: *What is it?* [0].

An indirect *commissive* functions as a *promisive* / *asking for instructions* in the case of behavioural cooperation and coordination of a common activity (*Is there anything I can do?* [0]; *Any instructions, sir?* [0, p. 120]), whereas in conflict situations it may act as a *menasive* combined with disagreement (an *expressive*):

(13) *"Keep on talking," said Holmes. "It's fine." "Oh! it's fine, is it?" growled the savage. "It won't be so damn*

fine if I have to trim you up a bit. I've handled your kind before now, and they didn't look fine when I was through with them. Look at that, Masser Holmes!" He swung a huge knotted lump of a fist under my friend's nose [0, p. 1059].

A felicitous performance of an indirect *commissive* / asking for instructions presupposes fulfilling a number of conditions:

perlocutionary condition – the speaker (B) is going to perform an action and requires A's permission / agreement;

preparatory conditions – the speaker (B) is able and willing to perform the action; the speaker (B) cannot perform the action without obtaining permission; the speaker (B) is uncertain about the necessity / appropriateness of performing the action; performance of the future action does not contradict A's interests according to the context of communication;

propositional content condition – a future action by the speaker (B);

sincerity condition – the speaker (B) wants the addressee (A) to agree that the speaker should perform a future action / specify what exactly must be done;

essential conditions – the speaker's attempts to gain the addressee's consent to performance of the action;

individualized conditions specify the characteristics of the action which the speaker wants to perform.

According to G.G. Pocheptsov, a sentence may function as a promissive if the action / event in question depends on the speaker [0, p. 438]. An indirect *commissive-refusal* [0, p. 5] is characterized by the speaker's unwillingness to perform a certain action (including a verbal one), interlocutors' conflicting goals, the speaker's doubt about the addressee's right to demand performance of a certain (communicative) action by issuing commands / offering suggestions or asking for certain information.

(14) Iggy: *Listen, Dan, anything else, I play it your way, right? Just one condition.*

Dan: *Who says you make conditions?*

Iggy: *Just one* [0].

In situation (14), a conversation between two bank robbers, Dan's echo question denies Iggy the right to influence their common future actions. In the following situation, echo questions pertain to verbal behaviour:

(15) Patti Randall: *Shh!*

Ingrid Randall: *What do you mean "shh"? What's going on here?*

Zeke Kelso: *Now quiet please.* to another agent using a transmitter: *Report to me when you reach the area.*

Ingrid Randall: *How dare you tell me to be quiet?* to Patti: *What's this man doing in my room?* [0].

Having returned from work, Ingrid enters her bedroom, sees a stranger (an FBI agent Zeke Kelso with a transmitter, giving instructions to his colleague) and attempts to find out what is happening. Her echo questions (addressed to her sister Patti and Zeke Kelso) may be viewed as a refusal to keep silent, which in the first case is caused by a misunderstanding and in the second also expresses indignation at Zeke Kelso's seemingly impudent behaviour: entering Ingrid's bedroom without her permission, staying there, and refusing to answer any questions as to the aim of his visit.

Conclusions. In conversational discourse, echo questions may be realized as direct speech acts (quesitives) as well as combine several illocutions functioning as indirect directives, expressives, metacommunicatives, constatives, and commissives. Qesitives embrace requesting elaboration / clarification / repetition, checking an inference / assumption, and asking for confirmation / commitment. A directive may take the form of an injunctive (order), requestive (recommendation / advice / request), or disagreement-directive. A metacommunicative maintains speech contact by expressing empathy and interest, while a constative combines informing and inquiring. A commissive may function as a promissive / asking for instructions, menasive, and refusal.

REFERENCES

1. Гладуш Н. Ф. Прагматичні аспекти висловлення і дискурсу. К. : Вид. центр КНЛУ, 2005. 200 с.
2. Зербіно А. Д. Лінгвопрагматика висловлень згоди / незгоди та засоби їх вираження в сучасному художньому англійському дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови". Львів, 2013. 19 с.
3. Конрад Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. 1985. Вып. 16 : Лингвистическая прагматика. С. 349-383.
4. Морозовский А. Н., Воробьева О. П., Лихошерст Н. И., Тимошенко З. В. Стилистика английского языка. К. : Выща шк., 1991. 272 с.
5. Осовська І. М. Висловлювання-відмова: структурно-семантичний та комунікативно-прагматичний аспекти (на матеріалі сучасної німецької мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови". К., 2003. 20 с.
6. Почепцов Г. Г. Избранные труды по лингвистике : монография / сост., общ. ред. и вступ. статья И. С. Шевченко. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. 556 с.
7. Стрельченко Н. С. Питання-перепити в системі мовленнєвих актів // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 30 берез. – 1 квіт. 2016 р. К. : Вид. центр КНЛУ, 2016. С. 399-401.
8. Стрельченко Н. С. Питання-перепити у термінологічному аспекті // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки (мовознавство). 2015. Вип. 138. С. 243-248.
9. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16-20 вв. : монография. Харьков : Константа, 1998. 168 с.
10. A Murder is announced : [motion picture] / directed by D. Giles. BBC, 1985. 153 min.
11. Austin J. L. How to do things with words. Oxford : Oxford University Press, 1962. 167 p.
12. Bach K., Harnish R. M. Meaning, speech acts and communication. Cambridge, Massachusetts : The MIT Press, 1979. 327 p.
13. Caponigro I., Sprouse J. Rhetorical questions as questions // Proceedings of Sinn und Bedeutung / edited by E. Puig-Waldmüller. Barcelona : Universitat Pompeu Fabra, 2007. P. 121-133.
14. Carter R., McCarthy M. Cambridge grammar of English. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 973 p.
15. Cat among the pigeons : [motion picture] / directed by J. Kent. ITV Productions, 2008. 93 min.
16. Christie A. Selected detective prose. Moscow : Raduga Publishers, 1989. 398 p.
17. Deadly slumber : [motion picture] / directed by S. Orme. Zenith Entertainment, 1993. 103 min.
18. Doyle A. C. The Case-book of Sherlock Holmes. Ware :

- Wordsworth Editions Limited, 1993. 1126 p.
19. Egg M. Meaning and use of rhetorical questions // *Proceedings of the 16th Amsterdam Colloquium* / edited by P. Dekker. Universiteit van Amsterdam, 2007. P. 73-78.
  20. *Four and Twenty Blackbirds* : [motion picture] / directed by R. Rye. Picture Partnership Productions, 1989. 50 min.
  21. Fraser B. Towards a theory of discourse markers // *Approaches to discourse particles* / edited by K. Fischer. Amsterdam : Elsevier, 2006. P. 189-204.
  22. *Hickory Dickory Dock* : [motion picture] / directed by A. Grieve. Carnival Film & Television, 1995. 103 min.
  23. Leech G. N. *Principles of pragmatics*. London : Longman, 1983. 250 p.
  24. Lewis D. M. Discourse markers in English: a discourse-pragmatic view // *Approaches to discourse particles* / edited by K. Fischer. Amsterdam : Elsevier, 2006. P. 43-59.
  25. Norrick N. R. Discourse markers in oral narrative // *Journal of Pragmatics*. 2001. Vol. 33. P. 849-878.
  26. Rohde H. Rhetorical questions as redundant interrogatives // *San Diego Linguistics Papers*. 2006. Issue 2. P. 134-168.
  27. Schaffer D. Can rhetorical questions function as retorts? Is the Pope Catholic? // *Journal of Pragmatics*. 2005. Vol. 37. P. 433-460.
  28. Schiffrin D. Discourse marker research and theory: revisiting *and* // *Approaches to discourse particles* / edited by K. Fischer. Amsterdam : Elsevier, 2006. P. 315-338.
  29. Searle J. What is a speech act? // *Philosophy in America* / edited by M. Black. London : Allen and Unwin, 1965. P. 221-239.
  30. Strelchenko N. Echo questions functioning as quesitive speech acts in conversation // *The 6th international research conference on education, language and literatures : Conference proceedings, Tbilisi, 22-23 April 2016*. Tbilisi : International Black Sea University, 2016. P. 181-184.
  31. *That darn cat* : [motion picture] / directed by R. Stevenson. Walt Disney Productions, 1965. 116 min.
  32. *The double clue* : [motion picture] / directed by A. Piddington. ITV Productions, 1991. 50 min.
  33. *The Grim Reaper* : [motion picture] / directed by M. Carter. BBC, 2014. 44 min.
  34. *The Hollow* : [motion picture] / directed by S. Langton. Granada Television, 2004. 93 min.
  35. *The Infernal Serpent* : [motion picture] / directed by J. Madden. Zenith Productions, 1990. 105 min.
  36. *The Maddest of All* : [motion picture] / directed by M. Carter. BBC, 2014. 44 min.
  37. *The Plymouth Express* : [motion picture] / directed by A. Piddington. Picture Partnership Productions, 1991. 50 min.
  38. *Why didn't they ask Evans?* : [motion picture] / directed by J. Davies, T. Wharmby. London Weekend Television, 1980. 180 min.
  39. Wunderlich D. Methodological remarks on speech act theory // *Speech act theory and pragmatics* / edited by J. R. Searle, F. Kiefer, M. Bierwisch. Dordrecht : Reidel Publishing Company, 1980. P. 291-312.
  40. Yang Li-chiung Integrating prosodic and contextual cues in the interpretation of discourse markers // *Approaches to discourse particles* / edited by K. Fischer. Amsterdam : Elsevier, 2006. P. 265-297.

REFERENCES (translated and transliterated)

1. Gladush N. F. *Pragmatic aspects of the utterance and discourse*. Kyiv : Vyd. tsentr KNLU, 2005. 200 p.
2. Konrad R. *Interrogative sentences as indirect speech acts // New research in foreign linguistics*. 1985. Vol. 16 : Linguistic pragmatics. P. 349-383.
3. Morokhovskij A. N., Vorobyova, O. P., Likhosherst N. I., Timoshenko Z. V. *English stylistics*. Kyiv : Vyshcha shkola, 1991. 272 p.
4. Osovskaja I. M. *Utterances of refusal: structural, semantic, communicative and pragmatic aspects (on the material of modern German language) : candidate dissertation synopsis : speciality 10.02.04 "Germanic languages"*. Kyiv, 2003. 20 p.
5. Pocheptsov G. G. *Selected works in linguistics*. Kharkiv : HNU imeni V. N. Karazina, 2009. 556 p.
6. Shevchenko I. S. *Historical dynamics of the pragmatics of the sentence: The English interrogative sentence of 16th-20th centuries*. Kharkiv : Konstanta, 1998. 168 p.
7. Strelchenko N. S. *Echo questions from the terminological point of view // Scientific papers of Kirovograd State Pedagogical University. Series: Philology (Linguistics)*. 2015. Issue 138. P. 243-248.
8. Strelchenko N. S. *Echo questions in the system of speech acts // Ukraine and the world: a dialogue of languages and cultures : conference proceedings, Kyiv, 30 March – 1 April 2016*. Kyiv : Vyd. tsentr KNLU, 2016. P. 399-401.
9. Zerbino A. D. *The lingual-pragmatic study of utterances expressing agreement / disagreement and means of their realization in modern English artistic discourse : candidate dissertation synopsis : speciality 10.02.04 "Germanic languages"*. Lviv, 2013. 19 p.

Лист та його художня специфіка у «Вибраних місцях із листування з друзями» М. Гоголя

О. М. Свириденко

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, м. Переяслав-Хмельницький, Україна
Corresponding author. E-mail: o.svyrydenko@ukr.net

Paper received 29.03.19; Accepted for publication 10.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-18>

Анотація. У статті досліджено специфіку побутування таких жанрових різновидів листа, як лист-проповідь та лист-сповідь. Їх генеза виводиться з типово романтичної теорії митця-месії та романтичного розуміння функцій мистецтва. Зазначається, що в добу романтизму, як і в апостольські часи, лист стає своєрідним засобом комунікації між християнами, про що свідчить епістолярний доробок М.Гоголя. Закорінена у давню проповідницьку традицію, епістолярна проповідь М.Гоголя мала власну оригінальну, типово романтичну природу. М.Гоголь вдається до змішування жанрів проповіді та сповіді, що призвело до «двоєдності» (Ю.Барабаш) жанрової природи «Вибраних місць із листування з друзями».

Ключові слова: романтизм, лист-проповідь, лист-сповідь, проповідницька традиція.

Постановка проблеми. Побутування таких жанрових різновидів листа, як лист-проповідь та лист-сповідь у жанровій системі романтизму слід виводити з типово романтичної концепції митця-месії, митця-пророка та романтичного розуміння функцій мистецтва, яке, на думку романтиків, здатне змінити людину та суспільство загалом. Як зазначає П.Михед, «лист від апостольських часів слугував засобом комунікації між християнами, і як форма пастирських послань він зберігся в католицькій традиції, а як жанр отримав друге життя і став популярним у літературі європейського сентименталізму другої половини XVIII ст., що й усадикувала література романтизму» [4, с. 315]. Елементи сповіді й проповіді з епістолярних текстів романтиків, які були людьми глибоко віруючими, проступають нерідко. Водночас аналіз епістолярної романтичної традиції дає підстави констатувати, що романтики, наприклад М.Гоголь, вдавалися також до свідомого використання листа-сповіді та листа-проповіді. Утім, означена обставина, яка проливає світло на специфіку романтичної епістолярної традиції, залишилася фактично поза увагою дослідників.

Короткий огляд публікацій за темою. Слід вказати на різновекторність та багатоаспектність наявних на сьогодні в Україні епістолографічних студій. Найбільш значимими постають праці Л.Вашків («Епістолярна літературна критика: становлення, функції у літературному процесі»), М.Коцюбинської («Зафіксоване й негліне. Роздуми про епістолярну творчість»), В.Кузьменка («Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20-50-х років XX століття»), Г.Мазохи («Український письменницький епістолярій другої половини XX століття: жанрово-стильові модифікації»), А.Ільків («Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини XIX-початку XX століть»). При цьому епістолярій доби романтизму, зокрема лист-сповідь та лист-проповідь, фактично лишаються поза увагою дослідників. Ця обставина, а також спроба поглянути на епістолярну практику М.Гоголя безпосередньо крізь призму естетики романтизму зумовили вибір теми пропонованого дослідження.

Мета. Мета дослідження – проаналізувати генезу та функції романтичного листа-сповіді і листа-проповіді з «Вибраних місць із листування з друзями» М.Гоголя.

Результати та їх обговорення. Прикладом свідомого звернення М.Гоголя до жанрів проповіді та сповіді є

«Вибрані місця із листування з друзями» М.Гоголя, епістолярний цикл, у якому письменник поєднав листи, написані раніше до реальних адресатів, із листами-фікціями, адресованими уявним кореспондентам, додавши до них кілька статей на літературні теми. М.Гоголь надав своєму творінню особливого значення. Він зазначав у передмові, що цією книгою він прагне спокутувати намарність усього того, що було ним написано попередньо. Автор прагнув насамперед, щоб його книга була корисною. Утім, він не обмежився проповіддю. На момент створення «Вибраних місць із листування з друзями» М.Гоголь уже мав, за висловом Ю.Барабаша, тяжко поранену совість. Письменник знемагав від болю, страху. Його нуртувало почуття відповідальності за людину й за життя суспільства в цілому [2, с. 18]. Більше того, працюючи над твором, М.Гоголь відчував, що «смерть уже була близько» [3, с. 7], і переймався потребою покаяння. Тому не випадково поряд із проповідницьким майже у кожному з листів цього циклу яскраво вираженим є сповідальне начало. Ю.Барабаш цілком доречно вказав на двоєдність жанрової природи «Вибраних місць із листування з друзями», у яких домінує сповідь-проповідь, де «авторове слово «про себе» – це водночас слово «від себе», що з ним письменник звертається до людей». Саме цим, на думку дослідника, проповідь М.Гоголя докорінно відрізняється від традиції української барокової проповіді, яка «унікала акцентування уваги на особі проповідника, авторове начало або розчинялося в повчанні, або ховалося за вишуканим бароковим декором» [1, с. 61].

Як спостеріг Є.Сверстюк, М.Гоголь перший у російській літературі розвивав жанр сповіді, характерної для людей християнського способу життя. Це не була «горда сповідь», на кшталт тієї, що лунала з вуст героїв О.Пушкіна й М.Лермонтова. «Гоголівські сповідальні тексти були авторським самоаналізом. Йшли вони від потреб власної душі, заглибленої в самопізнання» [5, с. 87]. Більше того, це була відкрита, публічна сповідь. До такої «сповіді без покривал» (Є.Сверстюк) М.Гоголь закликав усю Росію.

Дослідники «Вибраних місць із листування з друзями», починаючи від архімандрита Феодора (А.Бухарьов), який був сучасником М.Гоголя, й завершуючи Ю.Барабашем, дотримувалися погляду на книгу як на багаторівневу ієрархічну «систему систем», як на

цілісне явище, складові якого взаємопов'язані і розміщені у певній послідовності, що водночас не виключає взаємопроникнення підсистем, «перетікання» порушуваних проблем із підсистеми в підсистему тощо [2, с. 35-36].

Книга М.Гоголя була задумана як свого роду документ, у якому була прописана та система реформ, яка спроможна була порятувати Росії. М.Гоголь прагнув у своїх настановах до всеохопності. Він накреслював шлях реформування найрізноматніших галузей. Йшлося і про сільське господарство, і про театральну справу, і про літературу, і про сім'ю, і про церкву, і про державне життя. При цьому кожна із запропонованих романтиком реформ була так чи інакше зорієнтована на реформу людської душі, на її пересотворення, яке М.Гоголь, подібно до інтелігенції скovorодинівського штибу, вважав запорукою удосконалення суспільства.

«Вибрані місця з листування з друзями» розпочинаються саме з листа, адресованого жінці. Це лист «Жінка у світі». Усього ж листів, адресованих до жінок, у «Вибраних місцях із листування з друзями» нараховується три. У цих листах М.Гоголь, подібно до П.Куліша, дає типово романтичну оцінку ролі «жіночого елемента у світі як первісного, найглибшого і найсутнішого. У листі «Жінка у світі (Лист до ...ої)», адресат якого невстановлений, М.Гоголь пише про те, що в умовах нинішнього безладу суспільства вплив жінки може бути «дуже великим», «оживотворювальним». Жінка, за М.Гоголем є тією силою, яка втримує чоловіка на прямій дорозі [3, с. 14]. Більше того, у жінці «живе та незвідана сила, яка потрібна тепер світові» [3, с. 16].

Лист «Що таке губернаторша (Лист до О.О.С....ї)» був адресований О.Смірновій, чоловіка якої було призначено калузьким губернатором. Тож увесь лист – то гоголівські настанови губернаторші, яка має полубити довірене їй місто й стати для нього корисною. М.Гоголь демонструє віру у велику суспільну роль жінки, у те, що майбутні суспільні перетворення будуть інспіровані саме жінкою: «Клянусь, жінки у нас отямляться раніше від чоловіків, благородно дорікнуть нам, благородно шмагнуть і поженуть нас бичем сорому і совісті, як нерозумну отару баранів, раніше ніж кожен із нас встигне отямитись і відчути, що йому слід було давно побігти самому, не чекаючи бича» [3, с. 106].

Третій лист, у якому порушено жіночу тему, це лист «Чим може бути дружина для чоловіка в простому домашньому побуті, за нинішнього стану речей», адресатка якого невстановлена. Ю.Барабаш зробив вдале спостереження, що цей лист мав збірного уявного адресата (йдеться і про О.Смірнову, і про С.Сологуб), а імпульсом до його написання стали окремі листи О.Смірновій. Дослідник вважає, що, як і у випадку з листом «Жінка у світі», тут маємо справу з ситуацією, коли письменник, відштовхуючись від конкретного життєвого матеріалу, вільно трансформує його, створює літературний твір, звернений не до конкретного адресата, а до широкої читачької аудиторії, і намагається дати настанови, які, на його думку, мають суспільне значення [2, с. 98-99].

Окремий тематичний блок складають листи про церкву та духівництво, які водночас пов'язані з усіма іншими тематичними блоками книги. Листи «Кілька слів про нашу церкву й духівництво» та «Про те саме», адресовані графу О.П.Толстому, стосувалися тлумачення ролі

церкви, а також тих законних «поприщ», на яких священники зустрічаються з людьми. Йшлося про сповідь і проповідь, під час яких священник, за М.Гоголем, має говорити з людиною так, щоб людина відчувала «присутність Самого Бога» [3, с. 37].

Окрему групу складають листи, у яких М.Гоголь порушує питання призначення митця й мистецтва. Першим із таких листів є лист «Про те, що таке слово», адресат якого невідомий. Цей лист прикметний тим, що в ньому вперше у «Вибраних місцях із листування з друзями» з'являється типова для книги, за спостереженнями Ю.Барабаша [2, с. 135], ідея «поприща». «Поет на поприщі слова має бути так само бездоганим, як і всякий інший на своєму поприщі» [3, с. 19]. Гоголівська проповідь у цьому листі стосувалася поведінки зі словом: «Поводитися зі словом слід чесно. Воно є вищим дарунком Бога людині. Біда промовляти його письменнику в ті часи, коли ... не прийшла ще в струнку його власна душа: з нього таке вийде слово, яке всім опротивіє» [3, с. 20].

До теми мистецтва слова, його ролі в духовному розвитку людства М.Гоголь звертався і в листі «Читання російських поетів перед публікою (Лист до Л***)», адресат якого невідомий. Лист містив також оцінку сучасного стану російської літератури з погляду її значимості для духовного прогресу народу: «У нашій сучасній літературі немає нічого такого, та й немає потреби читати сучасне. Публіка його прочитає й без того, завдяки пристрасті до новизни. Всі ці повісті (в тому числі й мої) не такі важливі, щоб робити з них публічне читання» [3, с. 22].

До питання суспільного призначення мистецтва М.Гоголь звертається також у листі «Про театр. Про односторонній погляд на театр і взагалі про односторонність», що був адресований до графа О.Толстого. Тут він проголошує театр кафедрою, із якої «можна багато сказати світові добра». Він виступає про тієї «повіні» пустих і легких п'єс, зокрема «гнилих мелодрам», яка характеризує сучасну театральну сцену, агітує за постановку драматичних творів В.Шекспіра, Р.Б.Шеридана, Ж.-Б.Мольєра, Й.В.Гете, Ф.Шиллера, П.-О.Бомарше, Г.-Е.Лессінга та інших авторів, які звертали свою увагу на душу людини, а тому їхні п'єси можуть мати благотворний моральний вплив на сучасників.

Питання літератури, а також інших питань М.Гоголь порушує у листі «Про ліризм наших поетів», який адресовано В.Жуковському. Аналізуючи доробок М.Ломоносова, В.Державина, О.Пушкіна, М.Язикова, М.Гоголь робив спостереження, що «наші поети бачили всякий високий предмет в його законному приляганні до верховного джерела ліризму – Бога». При цьому лише два предмети викликали у поетів ліризм, близький до біблійного – Росія та любов до царя [3, с. 40-41]. Від аналізу од і гімнів на адресу Катерини М.Гоголь переходив до теми монарха та монархії, цитуючи слова О.Пушкіна: «Держава без повновладного монарха – те ж, що оркестр без капельмейстера» [3, с. 43]. Виявляючи себе прихильником монархізму, М.Гоголь при цьому похристиянськи тлумачить призначення монарха, який, як Божий помазаник, «зобов'язаний стреміти ввірений йому народ до того світу, у якому перебуває Бог» [3, с. 44].

Однією з центральних у «Вибраних місцях із листування з друзями», за Ю.Барабашем, є підсистема «Росія» [2, с. 127]. Накреслюючи програму реформ, за посередництвом втілення яких можна було б змінити стан речей Росії, М.Гоголь у своєму листуванні чітко окреслює програму конкретних дій. Так, у листі «Потрібно любити Росію», що адресований до графа О.Толстого, М.Гоголь закликав адресата, а фактично – російську інтелігенцію полюбити Росію. «Без любові до Бога нікому не врятуватись», – проповідував адресант. «та як полюбити Того, Котрого ніхто не бачив?» – запитував М.Гоголь і відповідав: «Один Христос приніс і звістив нам тайну, що в любові до братів отримаємо любов до Бога... Ідіть же в мир і отримайте спочатку любов до братів» [3, с. 88]. М.Гоголь прагнув позбавити сучасників апокаліптичних передчуттів, «близькозорої» [3, с. 89] думки про те, що для зміни становища в Росії вже запізно щось робити.

Ці ж такі намагання зафіксовані і в листі «Страхи і жахи Росії», що був адресований до графині Луїзи Карлівни Вільгоровської. У ньому М.Гоголь застерігав від утечі з Росії, наголошуючи, що існує інший рід спасіння: «Не тікаючи на кораблі із землі своєї, рятуючи своє нікчемне земне майно, а, рятуючи свою душу, не виходячи геть із держави» [3, с. 129]. І хоча М.Гоголь у цьому листі, як і в інших, закликав кожного зазирнути у свою душу і збентежитися від побаченого у ній, він проте пропагував не спасіння окремо взятої особистості, а спасіння людства, яке має розпочатися зі порятунку окремо взятої душі. Водночас це – передумова і гарантія порятунку всієї Росії.

У листі «Напугтя» (адресат невідомий) М.Гоголь закликаючи сучасника до активних дій на своєму поприщі, нагадував, що людина покликана у світ не для свят і бенкетів. «На битву ми суди покликані; святкувати ж перемогу будемо там. А тому ні на мить ми не повинні забувати, що вийшли на битву, і нічого тут вибирати, де менше небезпек» [3, с. 151].

«Потрібно проїздитись по Росії», – закликав М.Гоголь у однойменному листі, що був адресований графу О.Толстому, який, маючи в минулому великий досвід губернаторства у двох російських губерніях, керувався прагненням прийняти постриг. «Монастир Ваш – Росія!» – наставляв М.Гоголь графа, застерігаючи російську еліту від втечі від світу й ставлячи перед нею завдання рятувати Росію від душевної хвороби [3, с. 90]. Подвиг на подвигу чекає на людину не в монастирі, а на кожному кроці в Росії, наголошував М.Гоголь, звертаючись до О.Толстого. «Отямтесь! Куряча сліпота на очах ваших!» [3, с. 95] – констатував М.Гоголь, культивуєчи символічний образ сліпоти та короткозорості сучасної людини, які є наскрізними в його «Вибраних місцях із листування з друзями».

Якщо в попередньому листі М.Гоголь закликав свого адресанта (О.Толстого) проїхатись по Росії і знайти своє поприще, то в листі «Російський поміщик», що був адресований до «Б.Н.Б...го», особа якого невідомо, він тлумачив функції і призначення російського поміщика. Укотре апелюючи до ідеї поприща, яка була надзвичайно суголосна з ідеєю сродної праці Г.Сковороди, у цьому листі М.Гоголь конкретизував, що «кожен повинен служити Богу на своєму місці, а не на чужому» [3, с. 108]. При цьому ті реформи, які адресат прагнув про-

пагувати у сільському господарстві, частково мали утопічний характер. Проголошуючи свою епістолярну проповідь перед адресатом, М.Гоголь наставляв: «... Скажи їм (селянам – О.С.), що змушуєш їх трудитися і працювати зовсім не тому, що потрібні були гроші на твої втіхи, і на доказ тут же спали перед ними асигнації, щоб вони бачили справді, що гроші тобі нуль... Скажи їм усю правду: що з тебе спитає Бог за останнього негідника в селі» [3, с. 109]. У поміщику М.Гоголь вбачав духовного наставника мужика: «Став його перед лицем Бога, а не перед своїм лицем; покажи йому, чим він грішить проти Бога, а не проти тебе» [3, с. 109]. У цьому листі звучить думка М.Гоголя про те, що сучасникам потрібна потужна духовна агресія, яка є наскрізною в усьому циклі листів.

Близьким за змістом і спрямуванням до попереднього листа є лист «Сільський суд і розправа», адресований «До М.», особа якого невідомо. Очевидно, уявним адресатом виступав поміщик, якого М.Гоголь закликав не хехтувати такою справою, як суд та розправа. Наставляючи поміщика, він закликав: «Не хехтуйте ніким, хто приходить, і судить усіх, хоч би навіть і за незначну сварку чи бійку» [3, с. 126-127]. Розправа цікавить М.Гоголя як процес, у ході якого постає можливість «багато сказати мужику такого, що піде на добро його душі». Характерно, що романтик-адресант писав про існування двох судів: людського та Божого. Саме останньому М.Гоголь надавав перевагу. Під час останнього поміщик, керуючись християнськими принципами, має осудити і винуватого, і правого, який «не простив своєму брату, як повелів Христос» [3, с. 127]. М.Гоголь утверджує думку про корисність участі у судовій справі для того, хто хоче знайти своє поприще на державній службі. Усна розправа справ між простими людьми, за М.Гоголем, дозволяє пізнати дух своєї землі, власності свого народу і «вагалі душу людини». Усвідомлення своєнародних, національних традицій, на думку Гоголя-романтика, запобігло б бажанню державних людей запозичувати чужоземні «негодящі нововведення» [3, с. 127].

Лист «До посідаючого важливе місце» був адресований до графа О.П.Толстого й містив настанови особі, яка мала посісти місце генерал-губернатора. Адресант наставляв адресата на християнське смирення та християнську мудрість, на пізнання людської душі, до якого можна прийти лише через пізнання душі своєї власної, а також описував ті подвиги, які може здійснити генерал-губернатор на теренах Росії, самовіддано працюючи на своєму поприщі. Моделюючи майбутнє, М.Гоголь проповідував патріархальність, простоту законів, впровадження Церкви у життя людини, виступав проти примусових і насильницьких заходів, нововведень і переворотів. Він протиставляв Росію Європі, де «зробити це неможливо: вона облілється кров'ю, знеможе у марних боріннях і нічого не встигне» [3, с. 147]. Невипадково, на думку Ю.Барабаша, М.Гоголю принадною була Італія, а не розбурхана Франція. Італія в його уяві залишалася «тим патріархальним куточком Європи, який поки що не стрясають ні лихоманка буржуазного «розміну та ярмарку», ані революційні судоми» [1, с. 393].

Подібне протиставлення, а також застереження від радикалізму присутні і в листі «До короткозорого приятеля», адресат якого невідомий. «Росія не Франція; еле-

менти французькі – не російські. Ти забув навіть про своєрідність кожного народу й думаєш, що одні й ті ж події можуть діяти однаково на кожний народ», – констатував М.Гоголь, маючи на увазі, швидше за все, події Великої Французької революції, яку він засуджував, як і будь-яке кровопролиття взагалі. Даючи настанови «короткозорому приятелю», який планував стати «чоловіком державним», адресант закликав його не захарашувати свій розум «чужоземним гноєм», будувати такі проекти, у яких би відчувалася Божа участь [3, с. 131].

На думку Є.Сверстюка, імовірним адресатом листа, що має назву «До короткозорого приятеля», міг бути «предтеча російського большевизму» В.Белінський, «хоча Гоголеві не йшлося про конкретного адресата» [5, с. 132]. Перепалка між «послідовним християнством», яке презентував М.Гоголь, та «поверховим радикалізмом» добре відчувалася уже в самій книзі листів. «Тому є підстави говорити про його застереження проти Белінського, всупереч традиційному – «Белінський проти Гоголя» [5, с. 131]. Для своєї розправи над М.Гоголем В.Белінський обирає ту ж форму, яку культивував сам романтик, – форму листа, до того ж, листа відкритого, що лише збільшило силу його удару по авторові «Вибраних місць із листування з друзями». В.Белінський називав М.Гоголя хворою людиною, проповідником батога, апостолом нецтва, поборником обскурантизму і мракобісся, панегіристом татарських звичаїв, що стоїть над прірвою. М.Гоголь написав листа у відповідь. Проте, до відкритої розлогої епістолярної дискусії поміж М.Гоголем та В.Белінським на кшталт тієї, що точилася поміж М.Максимовичем і М.Погодіним, справа не дійшла. Керуючись християнським принципом усепошен-

ня, пропагованим у тих же «Вибраних місцях із листування з друзями» (лист «Сільський суд і розправа»), М.Гоголь свого листа, адресованого до В.Белінського, публікувати його не став. Письменник, за словами Є.Сверстюка, «відчув, що християнинові не личить відповідати на політичні нападки» [5, с. 130].

Висновки і пропозиції. Отже, побутування таких жанрових різновидів листа, як лист-проповідь та лист-сповідь у жанровій системі романтизму слід виводити з типово романтичної теорії митця-месії, митця-пророка та романтичного розуміння функції мистецтва, яке, за концепцією романтиків, спроможне змінити людину та суспільство загалом. Апелювання до листа-проповіді, що бере початок від апостольського послання, зумовлювалося християнським світобаченням митців-романтиків. У добу романтизму, як і в апостольські часи, лист стає своєрідним засобом комунікації між християнами, про що свідчить епістолярний доробок М.Гоголя. Закорінена у давню проповідницьку традицію, епістолярна проповідь М.Гоголя водночас мала власну оригінальну, типово романтичну природу. Як автор листів М.Гоголь вдається до змішування жанрів проповіді та сповіді, що призвело до «двоєдності» (Ю.Барабаш) жанрової природи «Вибраних місць із листування з друзями», у яких домінує «сповідь-проповідь», де «авторове слово «про себе» – це водночас слово «від себе», що з ним письменник звертається до людей» (Ю.Барабаш). В епістолярному циклі М.Гоголя, що був витриманий на засадах романтичної поетики, на відміну від традиції української барокової проповіді, авторське «я» завдяки сповіді виступало на перший план, що зумовлювалося романтичною настановою на суб'єктивність письма.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаш Ю. Г. Дух животворить. Київ: Темпора, 2014. 463 с.
2. Барабаш Ю. Загадка «Прощальной повести». «Выбранные места из переписки с друзьями». Опыт непредвзятого прочтения. Москва: Художественная литература, 1993. 272 с.
3. Гоголь М. Зібрання творів: у 7 т. Київ: Наукова думка, 2010. Т.6: Духовна проза. 352 с.
4. Михед П.В. Вибрані місця із листування з друзями. Коментарі. Гоголь М. Зібрання творів: у 7 томах. К.: Наукова думка, 2010. Том 6: Духовна проза. С.311-334.
5. Сверстюк Євген. Гоголь і українська ніч. Київ: Кліо, 2013. 328 с.

REFERENCES

1. Barabash Yu. H. The Spirit is Reviving. Kyiv: Tempora, 2014. 463 p.
2. Barabash Yu. Riddle «Farewell novels». «Selected places from friends' correspondence». Experience of impartial reading. Moscow: Artistic literature, 1993. 272 p.
3. Gogol M. Collected works: in 7 volumes. Kyiv: Scientific thought, 2010. V.6: Spiritual prose. 352 p.
4. Mykhed P.V. Selected places from friends' correspondence. Commentaries. Gogol M. Collected works: in 7 volumes. K.: Scientific thought, 2010. Volume 6: Spiritual prose. Pp.311-334.
5. Sverstiuk Yevgen. Gogoland Ukrainian Night. Kyiv: Klio, 2013. 328 p.

Letter and its artistic peculiarities in M. Gogol's «Selected places from friends' correspondence»

O. M. Svyrydenko

Abstract. The article reveals structure peculiarities of such letter genres as letter of preaching and letter of confession. Their genesis is seen in typical romantic theory where artist is seen like the Messiah and in romantic understanding of art functions. It is pointed out that at the time of Romantic Movement as well as at the apostolic time the letter became a kind of communication among Christians, that all M. Gogol's heritage witnesses us. As it was established in an old homiletic tradition, M. Gogol's epistolary preach had at the same time its own original and typically romantic origin. M. Gogol tried to combine genres of preaching and confession, that led to the so called «two combined to one» (see Yu. Barabash) genre nature of «Selected parts from friends' correspondence».

Keywords: Romantic Movement, letter of preaching, letter of confession, preaching tradition.

Когнітивна мапа французької літургійної драми епохи середньовіччя (на матеріалі містерії "Адам")

К. П. Єсипович

Київський національний лінгвістичний університет, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: kyesknu@gmail.com

Paper received 30.03.19; Accepted for publication 11.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-19>

Анотація. Статтю присвячено розробці методики когнітивного мапування фольклорного дискурсу Франції на прикладі тексту літургійної драми на матеріалі містерії "Адам". Комплексний підхід моделювання когнітивного простору фольклорного дискурсу здійснюється через моделювання його функціонального змісту, а саме через упорядкування пропозиційних моделей, які мають атрибутивну і трансформативну складову.

Ключові слова: літургійна драма, наратологія, актант, когнітивний простір, когнітивна мапа.

Вступ. Наратологія утворилася внаслідок перегляду літературної теорії в рамках структуралістської доктрини. Предмет дослідження наратології полягає у вивченні природи, форми і функціонування наративу. Фокус уваги наратології полягає у можливих співвідношеннях між розповіддю і наративним текстом. За класичною теорією оповідання художні твори визначали свою належність до наративного класу за ознаками комунікативної структури. Інше уявлення про наративність сформувалося у структуралістській наратології. За такого підходу термін наративний вказує на певну структуру викладу ілюстративного матеріалу, а отже наративними вважаються твори, в яких йдеться про історію, в якій відображено певні події, й текст може розглядатися як сукупність його структурних одиниць.

Такими одиницями можуть виступати функції, певні відносини елементів (суб'єкт / об'єкт, відправник / отримувач, помічник / опонент), де кожен текст будується за моделлю поширеного речення із різною комбінаторикою характеристик – іменників, їх атрибутів – прикметників та їхніх дій – дієслів, а власне розповідне речення є намічанням невеличкої оповіді.

Короткий огляд публікацій по темі. Активне дослідження наративу у XX ст. сприяло формуванню багатьох наратологічних теорій, а саме теорії російських формалістів В. Проппа, В. Шкловського, діалогічної теорії наративу М. Бахтіна, структуралістських семіотичних теорій Р. Барта, А.Ж. Греймаса, Ж. Женетта, мета яких полягала у віднайденні смислотворних принципів оповіді. У філософському розумінні наративом є спосіб набуття людиною своєї ідентичності, в якій оповідач об'єктивує власну суб'єктивність. Наративна психологія визначає наратив як спосіб саморозуміння й самоінтерпретації людини.

Л.В. Татару, досліджуючи зв'язок між текстом і наративом, вважає наратив ментальною репрезентацією, яка відрізняється від всіх інших форм думки глобальним характером, і є результатом конвергенції всіх когнітивних операцій, які відбуваються в результаті породження та сприйняття цього світу. Одним з провідних понять наратології є поняття "наративного простору", який є своєрідним середовищем існування та взаємодії учасників історії світу. Точкою відліку в просторі є фігура дійової особи, суб'єкту, людини,

навколо якої формується сам простір, а його наповнювачами виступають певні об'єкти.

Мета. Таким чином можна припустити, що простір оповіді заповнений вербальними знаками, або концептами, які репрезентують предмети, явища та процеси. Роздумачення змісту таких концептів створює підґрунтя для інтерпретації змісту оповіді, а саме процес взаємодії героїв можна описати за допомогою актантних ролей.

Матеріали і методи. Предметом нашої наукової розвідки є дослідження різножанрових текстів, які створюють різнобарвну палітру французького фольклорного дискурсу. До однієї з перлин фольклорного дискурсу Франції належать ліро-епічні твори літургійних драм та містерій епохи середньовіччя. Досліджуючи особливий жанр фольклорного дискурсу – містерії, ми репрезентуємо цілісний образ світу за допомогою побудови його когнітивної мапи, яка відображає характеристики героїв та їхню взаємодію. Текст містерії являє собою наративний простір, який має вигляд когнітивної мапи. Кожен фрагмент тексту розглядається як окрема ментальна репрезентація, в якій фігурують герої твору. Певна кількість таких репрезентацій утворюють цілісну когнітивну карту твору. Наративний простір досліджуваної містерії складається з кількох ментальних репрезентацій – результат когнітивного, пропозиційного й актантного видів аналізу. Така репрезентація є сукупністю квалітативних та трансформативних характеристик актантів – фігурантів внутрішнього простору тексту.

Праці, які слугують **матеріалом** нашого дослідження, належать до жанру християнської літургійної драми Франції. У IX – X ст. у Франції театральне мистецтво та прояви релігійного культу склали одне ціле. Крім символічного наповнення літургійна драма являла собою історію, моральну догму втілену в життя.

Праці, які слугують матеріалом нашого дослідження, належать до жанру християнської літургійної драми Франції. У IX – X ст. у Франції театральне мистецтво та прояви релігійного культу склали одне ціле. В епоху середньовіччя люди вірили у Бога покійно та наївно. Всі розуміли та любили релігійні церемонії, які ніхто не вважав ані занадто довгими, ані занадто чудовими. В епоху Середньовіччя святкових днів раніше було набагато більше ніж сьогодні, тому селяни й робітники дні відпочинку зустрічали з ентузіаз-

мом. Внаслідок феодалних війн селяни щодня піддавалися грабницьким нападам, тому справжнім задоволенням для них було відвідування сусіднього абатства, споглядання пишності релігійного богослужіння, молитви, навчання і видовища водночас. В епоху середньовіччя в IX та X ст. католицьке богослужіння відзначалося великою пишністю. Духовенство намагалось змінювати свої тривалі богослужіння шляхом впровадження обрядів, пов'язаних з природними явищами, з метою вразити віруючих у найбільш драматичній формі.

Цей вид середньовічного театру, який з'явився у Франції близько X ст. і був впроваджений у святкові церковні служби (літургії), інсценував епізоди зі Святого письма. Термін літургійна драма, який з'явився в XIX ст. не зовсім точно відображає сутність явища, тому ряд дослідників віддають перевагу терміну церковна драма (*Le drame de l'église*). Церковна драма виникла із *тропів*, латинських літургійних пісень, що будувалися за принципом *питання — відповідь* і супроводжувалися символічною жестикуляцією. Наприкінці X ст. тропи набули більшого розповсюдження і стали праобразом драми, яка зародилася у богослужінні і поступово відбулося їх проникнення у церковну літургію. Такі тропи були своєрідним інтерполяціями, які вводилися, з метою збільшення часу їх виконання. Певна кількість таких тропів набули ознак та форм драматичного твору. Перші драми були здебільшого достатньо лаконічними, які поступово доповнювалися і з'являлися нові, формуючи драматичні цикли літургійного року.

Перші документальні свідчення описують містеріальну церемонію *Visitatio sepulchri* (*Vizum do grobnici*), що відбувалася в середині X ст. в абатстві Флерієур-Луар, але, ймовірно, мала більш раннє походження. Серед найзначніших літургійних драм виділяються "Наречений" (*L'Époux*), датована між 1125 і 1150 рр. і "Гра про Адама" *Jeu d'Adam*. Поступово велика кількість чисельних літургійних драм зникла.

Указом папи Інокентія III (1210 р.) літургійні драми або вистави, всередині приміщень церков були заборонені і місцем їх проведення стали вулиці, як правило, паперті. Поступово, латинська мова була замінена французькою, у виставах стали брати участь, крім духовенства, і мешканці міст, а жанр літургійної драми отримав своє продовження в містеріях.

Тексти середньовічної драми були розподілені на два цикли Різдва *Séries dramatiques de Noël* та Пасхальний *Séries dramatiques des Pâques*. Витоки дослідження згаданих вище текстів походять з великого циклу *Cycles de la Passion*. *Passion* від лат. *passio*, «*souffrance*» – страждання. За словником лексема *passion* має кілька тлумачень: 1) *État affectif et intellectuel, violent, puissant qui domine la raison* - "афективний, інтелектуальний стан, який домінує над розумом"; 2) *affection, amour intense pour une personne* - "стан афекту, інтенсивний прояв відчуття любові до конкретної людини"; 3) *inclination intense pour un objet* - "інтенсивний прояв прихильності людини до об'єкту"; 4) *opinion irraisonnée, affective* - "іраціональна пристрасна думка"; 4) *les souffrances, le supplice de Jésus-Christ, de son arrestation jusqu'à sa mort sur la*

стоїх - "страждання, муки Ісуса Христа, його покарання та розп'яття на хресті".

Католицька літургія є віддзеркаленням християнської доктрини, її історії, вона і сьогодні обов'язково наповнена драматичними подіями, яких в епоху середньовіччя було набагато більше, ніж сьогодні. Помпезні католицькі церемонії поступово спрощувалися. Велика кількість літургійних звичаїв зникла, ритуали, які панували раніше стали вважатися непотрібними та навіть кумедними.

Для французької християнської драми, що набула найбільшого різнобарв'я у XV ст., поширеними залишаються сюжети про різноманітні дива або життя святих. Поступово релігійна драма започаткувала своєрідний "національний театр", становлення якого спонтанно відбувалося внаслідок трансформації культових церемоній, пісень та літургійних оповідей. Такі події склали підґрунтя для формування у Франції жанру *містерій*, які були своєрідним відлунням античної трагедії Давньої Греції. Взагалі містерією вважають релігійну та національну драму не тільки Франції, але й всієї християнської Європи, у порівнянні з трагедією, яку вважали релігійною та національною драмою античної Греції. Детальніше зупинимося на містерії "Адам", написаної у XII ст. старофранцузькою мовою з елементам нормандської говірки. Достеменно невідоме місце написання твору, але приблизний ареал виникнення обмежується передмістям Ла-Маншу, а саме містами Руан, Каені та Байо.

Місцем розгортання подій у містерії є Рай *Paradisus*. У запропонованому уривку фігурують дійові особи, які розглядаються як 3 актанти: актант 1 *La Figure* – Спаситель, Творець, одягнений в мантію простого священика, актант 2 – *Adam*, одягнений у червону туніку, актант 3 – *Ève* одягнена в білу туніку, її голову прикрашає шовкова біла тканина.

В рамках пропозиційного когнітивного аналізу актанти можуть виступати у різних відмінкових ролях. Так актант 1 Спаситель виконує роль *агенса*, натомість актант 2 Адам і актант 3 Єва містять у собі роль *експерієнсера* та *бенефактива*.

Дійство починається зі слів оповідача, який повідомляє про те, як Господь сотворив спочатку небо та землю: *In principio creavit Deus celum et terram... Qua finita, corpus cantet Format igitur Dominus... Quo finiti, dicat Figura : «Adam.» Qui respondat : «Sire».*

Перше звернення Господа адресоване Адаму. Творець пояснює Адаму, його творення із земного пилу:

FIGURA.

Fourmé te ai.

De limo terre.

Спаситель розповідає Адаму, що він створив його за власним образом та подібністю:

FIGURA.

Je te aibfourmé à mun semblant.

A ma image ne t'ai felt de terre.

Ne moi devez ià mover guerre.

Адам присягає виконувати всі настанови Спасителя.

ADAM.

Nen frai-ge, mais te crerrai ;

Mun creatur oberai.

Спаситель створює з тіла Адама його майбутню дружину Єву:

FIGURA

Je t'ai duné bon cumpainun :

Ce est ta femme,

Eva a noun.

Він дає Адаму поради, закликає любити свою дружину, шанобливо ставитись до неї: *Ce est ta femme e tun pareil: // Tu le devez estre ben fiel // Tu aime lui, e ele ame tei.* Творець обіцяє Адаму і Єві любити їх обох і закликає виконувати його настанови:

Si serez ben ambedui de moi.

Ele soit à tun comandement,

E vus ambedeus à mun talent.

Господь пояснює Адаму, що Єва є частиною його плоти:

De ta coste l'ai fourmée,

N'est pas etrange, de tei est née.

Jo la plasmal de ton cors;

De tei eïssit, non pas de fors.

Господь пояснює, що справжній шлюб тримається на любові та взаєморозумінні:

Tu, la gïverne par raison :

N'ait entre vus ià tençon,

Mais grand amor, grant conservage

Tel soit la lei de manage.

Результати та їх обговорення. Таким чином, у запропонованому уривку ментальна репрезентація схеми взаємодії між актантом 1 і актантом 2 має такий вигляд: FIGURA↔ADAM. Модель досліджуваних пропозиційних структур вибудовується за схемою: АГЕНС – ДІЯ – БЕНЕФАКТИВ, де слот дія представлений наступними динамічними предикатами: CRIER (старофр.) «faire exister» / FOURMER (старофр.) «faire exister» / FEIRE (старофр.) «réaliser», créer / DUNER (старофр.) / DEMONSTRER (старофр.) «prouver la vérité».

Друге звернення Господа адресовано Єві. Творець звертається також до Єви з настановами щодо майбутнього подружнього життя з Адамом. Господь застерігає Єву від необачних слів :

FIGURA, ad Evam:

A tei parlerai, Evain.

Ço garde tu, ne l'tenez en vain:

закликає її з повагою ставитися до його настанов:

Si vos faire ma volenté,

En ton cors garderas bonté

Moi aim, e honor ton creator.

E moi reconuis à seignor;

та бути мудрою:

A moi servir met ton porpens,

Tut ta force e tot tun sens.

Спаситель наказує Єві завжди любити Адама: *Adam aime, e lui tien chier : // Il est marid e tu sa mullier,* служити йому та підкорятися // *A lui soies tot tens encline, // Nen issir de sa discipline ; Lui serf e aim par bon corage.*

У запропонованому уривку ментальна репрезентація схеми взаємодії між актантом 1 і актантом 3 має такий вигляд: FIGURA↔ÈVE. Модель досліджуваних пропозиційних структур вибудовується за схемою: АГЕНС – ДІЯ – БЕНЕФАКТИВ, де слот дія представлений наступними динамічними предикатами: FEIRE (старофр.) «réaliser», créer / CONUISTRE (старофр.) «savoir l'existence de quelqu'un» / OVEIR (старофр.) «se soumettre à la volonté». Третє звернення Господа до Адама є найбільш застережливим. Творець повідомляє Адаму про неоціненний подарунок, яким Він його наділив *Escote, Adam, e entent ma raison ;*

Jo t'ai fomé, or te doerai itel don :

Tot tens poez vivre, si tu tiens mon sermon,

а саме: жити вічно без старості: *E serras sains, nen sentiras friczion;* ніколи не страждати від спраги та голоду: *Ià n'avras faim, por bosoing ne beveras, Ià n'averas frait, là chalt ne sentiras;* холоду та спеки, завжди буди в доброму гуморі: *Tu iers en ioie, ià ne te lassaras, // E en deduit ; ià dolor ne savras:* проводити життя у радості: *Tute ta vie demeneras en ioie; // Tut iors serras, nen estrat pas poie.*

Він повідомляє, яке на них чекає щастя, якщо вони виконають накази Спасителя. Вони мають вільне право обрати між Добром та Злом, яке Спаситель вклав у їхні душі й тіла.

FIGURA.

En vostre cors vus met e bien e mal :

Ki ad tel dun n'est pas liez à pal.

Tut en balance ore pendiez par egal.

Creez conseil que solet vers mei leal.

Laisse le mal, et si te pren al bien.

Бог радить залишити осторонь бік Зла й шукати тільки Добро, тоді Спаситель завжди їх підтримає. *Tun seignor aime e ovec lui le tien, // Por nul conseil ne gerpisez le mien // Si tu le fais, ne peccheras de rien.*

Адам пообіцяв віддано служити Творцю, який в свою чергу привів пару до земного раю, перелічив усі переваги цнотливого та вічного безсмертного життя.

ADAM:

Tu es mi sires, e jo sui ta creature :

Tu me plasmas, e jo sui ta faiture :

Ma volenté de serrad ià si dure

Q'à toi servir ne soit tote ma cure.

Висновки. Ментальна репрезентація схеми взаємодії між актантом 1, актантом 2 і актантом 3 має такий вигляд: ÈVE↔FIGURA↔ADAM, таким чином модель досліджуваних пропозиційних структур вибудовується за схемою: БЕНЕФАКТИВ – ДІЯ – АГЕНС – ДІЯ – БЕНЕФАКТИВ.

Когнітивна мапа нарративного простору містерії "Адам" укладена чисельними ментальними репрезентаціями. Кожну репрезентацію представлено акторами, визначеними за допомогою актантного аналізу тексту, їх квалітативні та трансформативні характеристики слугують наповненням низки концептів, виділених в результаті пропозиційного аналізу тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт, Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX вв. Трактаты, статьи, эссе // М.: Изд-во Московского университета, 1987. С. 200.
2. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения // Изд. РАН. Серия литературы и языка. М., 1997. С. 26-27
3. Татару Л.В. Глобальная ментальная репрезентация повествовательного текста // Сб. мат-лов 29 сентября – 1 октября

- бря 2010 года / отв. ред. Болдырев; М-во обр. и науки РФ, Ин-т языкознания Рос. академии наук, Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2010. С. 21
4. Шмид В. Нарратология // М., Языки славянской культуры, 2003. С. 12-21
  5. Янков, И.В. Нарратив в историческом освоении действительности: феномен обновления и социокультурный смысл / И.В. Янков: автореф. дис. ...канд. философских наук. Екатеринбург, 1997. С. 7
  6. Antidote Druide : correcteur, dictionnaires, guides [Электронный ресурс] // Québec, Druide informatique, 2009 [7]. Электрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. треб: Windows, Mac OS X, GNU/Linux. Название с титул. Экрана
  7. Dictionnaire du Moyen Français (1330-1500) Режим доступа <http://www.atilf.fr/dmf>
  8. Sepet M. Le drame chrétien au moyen âge / Paris Didier et Cie, 1878 296 p. [Электронный ресурс].–Режим доступа <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k204372k>
  9. Palustre L. Adam, mystère du XIIe siècle / Paris. Dumoulin, 1878 [Электронный ресурс]. Режим доступа <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k57891231.r=1%C3%A9o+n+palustre.langFR>

REFERENCES

1. R. Bart, Introduction to the structural analysis of narrative texts // Foreign aesthetics and theory of literature of the XIX - XX centuries. Treatises, articles, essays // М.: Publishing House of the Moscow University, 1987. P. 200.
2. Ye.S. Kubriakova, Parts of discourse from a cognitive point of view // Publishing House of the Academy of Sciences of the Russian Federation. Series of literature and language. М., 1997. P. 26-27.
3. L.V. Tataru, Global mental representation of a narrative text // Edited volumes September 29 - October 01, 2010 / Boldyrev, resp. ed.; Ministry of Education and Science of the RF, Institute of Linguistics of the Academy of Sciences of the RF. Тамбов: H.R. Derzhavin Tambov State University Publishing House, 2010. P. 21
4. V. Shmid, Narratology // М., Languages of Slavic Culture, 2003. P. 12-21
5. I.V. Yankov, Narrative in the historical development of the reality: the phenomenon of renewal and sociocultural sense / I.V. Yankov: abstract of a thesis. ...Cand. Sc. (Ph.) Yekaterynburg, 1997. P. 7

Cognitive map of the French liturgical drama of the Middle Ages (on the material of the mystery "Adam")

К. П. Yesypovych

Abstract. The Article is devoted to the development of the techniques of the folk discourse of the France cognitive mapping on the example of the text of the liturgical drama on the material of the mystery "Adam". The complex approach of the folk discourse cognitive space modeling is carried out by modeling of its functional content, namely by ordering of the propositional models having attributive and transformative component.

Keywords: *liturgical drama, naratology, actant, cognitive space, cognitive map.*

Moral policy and current affair issues factors in the 2012 US Presidential election speeches

Yu. Zablotskyi

National University of Ostroh Academy
Corresponding author: E-mail: yurii.zablotskyi@oa.edu.ua

Paper received 28.03.19; Accepted for publication 11.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-195VII59-20>

Abstract. The article analyses 2012 US Presidential campaign regarding the impact of two important factors defining American political discourse: traditional party's ideology raising from G. Lakoff's "moral policy" theory and current social situation in the country. The paper suggests a quantitative content analysis of lexical units referring to a particular topic in election speeches of nominees from Republican and Democratic political parties. Quantitative data has been delivered through calculation of these units in the separate corpus compiled from each candidate's speeches. The ratio of the lexical units belonging to particular thematic cluster to the total word-stock in every corpus provides information about important issues in each's candidate programs and their ranking. The position of a certain topic in the rank and its ideology affiliation provides the information about the nature of each's candidate communicative strategy in particular and 2012 political discourse in general.

Keywords: *political discourse, quantitative content analysis, moral policy theory, lexical units.*

Introduction. The USA election process is significantly influenced by two major factors. The first one is the triggering process of cognitive patterns in voter's mind. This aspect is important because being a part of a certain social and cultural group a man sets particular mind filters able to admit information complying with his/her inner values and block contradicting one. In the sphere of American bipartisan political structure, this factor is reflected in form of historically established particular sets of issues, topics and party's attitude towards these issues, which in its turn is realized at the discourse level defining political party's communicative strategy, language means, and vocabulary choice. This has led to appearing of two big traditional political identity groups among citizens: Republican and Democrat supporters though some percentage of floating voters have always been present. The fact of traditionally supported issues plays an important role in bipartisan political competition since if representatives of different parties have similar attitudes towards the same problem, the voter chooses the one whose political party traditionally supports this issue [11].

Another important factor influencing voters' decision is the current political, social, and economic situation in the country [7]. This factor is based on citizens' satisfaction with living standards and political stability. It is outlined by the incumbent candidate's political party affiliation, decisions and actions made for improvements, and period left to the election day [3.]. This factor's impact is less noticeable when social situation is stable and nation's wealth is growing and more noticeable when situation in the country is getting worse.

Purpose. The 2012 Presidential campaign was held on the background of 2008 recession with slow economic growth, high unemployment rates, and the highest ever since the World War II budget debt [1]. Besides, the general situation was tense due to instability in the Middle East region and preparation of withdraw of American troops from Afghanistan. In such a situation, representatives of competing political parties and their camps needed to balance their political agenda considering these two factors in order to design effective election strategy. Given research aims at conducting quantitative content analysis of lexical units referring to a particular thematic cluster

to find out the most popular issues in each candidates' speeches and therefore to define the prevailing factor in the 2012 Presidential campaign.

Background. Actualization of certain cognitive model makes the basis for political discourse strategy. Human thinking is conditioned by a metaphorization process which categorizes reality into corresponding conceptual systems [10]. The basic cognitive structure of political discourse grounds on the fact that American people's concept system of a family is reflected in the political sphere in a metaphor "the nation as a family" with the government in a parent role and citizens in a role of children [9]. This metaphorical representation of American society projects moral values of American family on the state management sphere. Such an approach unites large groups of people with certain political vision granting compliance with particular social norms and understanding of basic values of American nation.

The main difference between Republican and Democratic cognitive political models lies in projecting the role of the government and, therefore, outlines the discourse of every party. According to G. Lakoff, Republican moral politics is built on traditional patriarchal family model run by a "strict father" who takes care of well-being and safety of his kids growing in the world full of evil [9]. This approach celebrates such Christian family values as diligence, discipline, responsibility, accountability, thrift etc.

In the system of political worldview of Republican Party, this approach is reflected in the relations between the government and citizens. The government provides Americans with equal possibilities, protects them from inner and outer threats but does not interfere into their life once they have "grown up". Those hardworking and disciplined ones will become worthy Americans if they follow traditional moral principles. That is why Republicans traditionally support free market competitive economy, private enterprising, and military preparedness. This serves the reason why they disapprove tax rise and social programs.

The democratic moral politics is based on the "nurturant parent" family model. This family model has no vivid leader, both parents are equally responsible for bringing up, education, and well-being of the "children" [9]. This

view presents the world as a great place where everyone's duty is to make it better. Mutual care, all-round development, living in harmony with environment, respect, and perception of different values are main principles of such a family. In political framework of Democratic Party, this view is realized through tolerating of unconventional family values, granting state care for all social groups, providing equal rights and opportunities for every citizen. That is why health care, environment, and social protection have always been democratic main issues.

Certainly, there is no straight line dividing American society in two distinctive groups. Most people share both sets of values depending on their own background, social environment, and particular field of activity. As G. Lakoff states, most voters "carry some part of both parental frames in the synapses of their brains; which model is 'activated' – that is, which they can better relate to – depends on the language that politicians use and the story that they tell" [2].

Ideological differences in political programs of two big competing powers have been projected into their communicative strategies. Language polarization in American political discourse started in 1990-s and completely shaped in 2007-2009 [6]. Lakoff's "moral policy" theory's insights have been empirically confirmed by researches of A. Cienki [4], G. Deason and M. H. Gonzales [5]. Elements of moral policy model are mainly reflected in a certain set of thematic issues and are realized through corresponding lexical units referring to those fields. Statistical data confirms Lakoff's theory concluding that republican party's prevailing issues were war, defense, and foreign policy while democrat's issues were health care, environment, and social protection [12]. Economic cluster has no clear bipartisan identity and is defined by certain position towards issues such as employment, business, budget, regulation, taxes etc.

Methods and materials. A quantitative content analysis has been conducted to find out prevailing thematic clusters in speeches of competing candidates in 2012 Presidential campaign. The purpose of the analysis is to find out popular topics and calculate respective lexical units. The results enable us to find out the percentage each thematic cluster occupies in the speeches of every candidate demonstrating the importance of every issue for each candidate. Comparison of the obtained results with traditional topics prevailing in political discourse of Republican and Democratic Parties will demonstrate whether candidates followed their traditional political agenda or deviated from it in favour of current nation's challenges.

To get detailed data two corpora have been compiled containing samples of 2012 Presidential candidate speeches. The first corpus contains 105 speeches of Democratic nominee Barak Obama with total units volume of 402.343. The second corpus contains 54 election speeches of Republican nominee Mitt Romney with 97739 units in total. Obviously, Obama's corpus has much more units but since the objective of this analysis is to find out a ratio value that particular thematic lexical units take up in the corpus comparing to the overall items, the results are quite representative. The speech samples have been taken from the project "The American presidency" [13]. Technical work on creating the corpora out of speech samples

and calculating lexical units has been carried out with the help of special free software tool AntConc.3.4.

Discussion. Through the process of registration of words belonging to a particular thematic field, 13 clusters prevailing in candidates' speeches have been identified. To achieve comprehensive results, the conducted content analysis has covered general lemma forms not taking into consideration separate word forms and word combinations. The received data analysis and comparison have enabled to trace similarities, differences and general tendencies in each candidate's corpus of speeches.

Obama's corpus analysis has demonstrated that economic issues were the most popular in his speeches. The percentage of lexical units referring to this cluster accounts for more than half (4.8 %) out of all specialized units (9.5 %) (Table 1). Units referring to domestic and foreign political issues have occupied the second place (1.8%) in his speeches indicating the importance of political sphere for the incumbent president. These two themes have largely prevailed over the rest ones in the list. The table shows that about 1 % of his narrative has been devoted to issues of education (0.9 %) and war conflicts (0.8 %). Less sufficient part in Obama's speeches is occupied by health care and environment thematic clusters (0.4 %). Science has accounted for only 0.2 %. The rest of the list make less than 0.1 % placing these issues beyond incumbent president's priority list.

Table 1. Thematic clusters in B. Obama's election speeches

Rate	Thematic cluster	Lemmas quantity	Ratio to the overall corpus units
1	Economics	14086	4.8 %
2	Politics	5438	1.8 %
3	Education	2554	0.9 %
4	War	2271	0.8 %
5	Health care	1182	0.4 %
6	Environment	1095	0.4 %
7	Science	667	0.2 %
8	Social issues	542	0.04 %
9	Agriculture	101	0.03 %
10	Media	74	0.03 %
11	Sport	30	0.01 %
12	Law	18	0.006 %
13	Religion	10	0.003%
	Total	28068	9.5 %

Top list analysis demonstrates that among Obama's six most discussed issues traditional democratic topics (except education) occupy the bottom of the list. Although education is among the priority issues, it still has taken only the third position. Politics and war issues generally considered to be republican's domain have been within Obama's priority range. This situation suggests that the incumbent president digressed from classic democratic discourse pattern engaging more into issues that disturbed American people. Although economic cluster has no distinct party identity, the fact this topic heavily prevails in Obama's speeches on the background of difficult economic reality supports previous conclusions. The 2012 incumbent president's speeches results show that B. Obama clearly understood social, economic, and political challenges for the state and chose it his priority in his Presidential campaign.

Mitt Romney speeches analysis has demonstrated that the Republican Party's representative has applied more

ideology consistent approach. The first place though in close proximity to politics is occupied by economics (4.35 %). The second and the third places are taken by two conventional to republican camp issues of domestic and foreign political affairs (4.34 %) and war issues accounting for 1 % of overall lexical units used in the corpus. Spheres of education and health care have been represented less sufficiently but outnumbered the rest of thematic cluster in the list (Table 2).

Table 2. Thematic clusters in M. Romney’s election speeches

Rate	Thematic cluster	Lemmas quantity	Ratio to the overall corpus units
1	Economics	3126	4.35 %
2	Politics	3121	4.34 %
3	War	731	1 %
4	Education	330	0.5 %
5	Health care	206	0.3 %
6	Law	157	0.2 %
7	Social issues	132	0.2 %
8	Religion	76	0.1 %
9	Science	66	0.09 %
10	Sport	46	0.06 %
11	Environment	33	0.05 %
12	Agriculture	25	0.03 %
13	Media	16	0.02 %
	Total	8065	11.22 %

Romney’s top list analysis shows that his top three priority issues were economics, politics, and war conflicts. Taking into account ideology-neutral status of economic cluster, one can conclude that Romney’s strategy was more consistent from perspective of moral policy theory. However, high percentage of economic lexis in his speeches indicates the importance of this issue in 2012 election strategy. Judging from quantitative results, Mitt Romney was aware of difficult economic situation in the country and used this factor to weaken the incumbent president’s position and demonstrate his care for American citizens. However, it is worth noticing that issues of education and health care go right after top list accounting for 0.5 % and 0.3 % respectively. Although these topics are not considered to be Republican traditional domain, they occupied an important position in Romney’s 2012 Presidential campaign indicating their importance to the candidate.

The ranking of other issues in corpora of two candidates differs substantially reflecting Lakoff’s moral policy theory. Except politics and war conflicts, the position of the rest of Obama’s issues follow conventional democratic ideology. Health care, environment, science, and social issues have traditionally been an important part of Democratic political program. Law and religion prove to be of little importance for Barak Obama during 2012 campaign. These results go in line with the framework of “nurturant parent” family model. Care for all members of society, technological development, and attempts to make the world around better are the core principles of nurturant family. Its members are not so strict about the law, they believe in a good nature of a human being as well as support individual religious freedom. The quantitative content analysis of Democratic Party candidate’s speeches in 2012 Presidential campaign generally supports Lakoff’s insights of traditional cognitive models in American politics. However, the scope of priority topics for Obama

goes beyond the model outlining hopes and challenges of American nation at that period.

The items in the Romney’s list following the top five issues prove that he followed Republican Party’s traditional scenario in general. The law domain goes before social problems and religion stands before science and environment. This fully reflects “strict father” family model: the members should follow the excepted rules and be obedient parishioners. Everyone should work hard and bear personal responsibility for his or her wellbeing. If anyone faces difficulties, it is because he or she does not follow the rules and needs punishing not help. Environmental problems are of little importance for busy and industrious family members. This picture lies perfectly within the conventional political framework of the Republican Party – support for traditional family values and enterprising but rejection of environmental and social programs.

Conclusion. The 2012 US Presidential campaign was held at the time of serious internal and external challenges for American nation. The majority of American citizens still felt the results of 2008 economic recession. The society was worried by low rate of economic growth and high level of unemployment. Banking system was recovering slowly and medical care system evoked countless disputes over its efficiency. These issues worried an average American citizen and, therefore, demanded reaction from both candidates making them find a balance between their parties’ traditional political agenda and current issues.

The analysis of lexical units belonging to a particular thematic cluster in each’s candidate corpus has demonstrated that both candidates generally followed the traditional ideological patterns though with some exceptions. Mitt Romney seemed to be more consistent in his speeches. Among three most frequently discussed topics no issues referring to the conventional sphere of competing party have been found. The rest of the lexical units accounting for less than 2 % of all words in the corpus belonged to different thematic clusters. Issues traditionally considered to be the Democratic Party’s priority have been represented in the list. Education and health care have occupied quite a big part comparing to the rest of thematic clusters. However, their presence in the republic candidate’s list do not change the overall picture since Lakoff’s theory do not reject presence of other’s party dominant issues but highlights the priority level [9].

Barak Obama’s speeches analysis has demonstrated deviation from the traditional Democratic Party ideology agenda. Top three list of most important issues has got one topic without clear party identity (economics), one topic conventionally associated with the Republican Party (politics), and one issue with conventional Democratic Party affiliation (education). The rest of the list of important topics generally follows the traditional democratic ideological pattern though with the war issues on the top. Regarding the priority issues ranking in Obama’s speeches, one can conclude that his communicative strategy did not follow the moral policy theory and the factor of current challenges overtook the factor of traditional topics of the Democratic Party candidate.

The overall results shows that the priority for both candidates was the economic situation in the USA in 2012.

This topic has taken the first place in the Mitt Romney's speeches leaving behind political issues. However, the difference is too small to conclude that economics was his major domain. As non-incumbent candidate, he definitely used this topic not only to persuade voters but also to criticize his opponent. On the opposite, Barak Obama

defined this topic as an absolute priority using almost the same amount of economic terminology than words referring to the rest 12 thematic clusters. Being an incumbent president he realized the importance of American people's wellbeing and put most effort to persuade that his economic program was moving in the right direction.

REFERENCES

1. Amadeo, K. (2019). US Economy 2012: Summary and Critical Events. *The Balance*. Retrieved from <https://www.thebalance.com/u-s-economy-2012-3305742>.
2. Bai, M. (July 17, 2005). The Framing Wars. *New York Times Magazine*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2005/07/17/magazine/the-framing-wars.html>.
3. Campbell, J. E. (2019). Evaluating U.S. Presidential Election Forecasts and Forecasting Equations. *International Journal of Forecasting*, 24, 259–271. Retrieved from <https://www.acsu.buffalo.edu/~jcampbel/documents/IJF7Campbell.pdf>.
4. Cienki, A. (2005). Metaphor in the “Strict Father” and “Nurturant Parent” Cognitive Models: Theoretical Issues Raised in an Empirical Study. *Cognitive Linguistics* 16, 279–312.
5. Deason G., Gonzales M. H. (2012). Moral Politics in the 2008 Presidential Convention Acceptance Speeches. *Basic and Applied Social Psychology* 34, 254–268.
6. Gentzkow, M., Shapiro, M., and Taddy, M. (2019). Measuring Group Differences in High-Dimensional Choices: Method and Application to Congressional Speech. *Stanford University*. Retrieved from <http://web.stanford.edu/~gentzkow/research/politext.pdf>.
7. Iyengar, S. (2005). Speaking of Values: The Framing of American Politics. *The Forum* 3, 3. Retrieved from <https://doi.org/10.2202/1540-8884.1093>.
8. Lakoff George. (2004). *Don't Think of an Elephant! Know your Values and Frame the Debate*. White River Junction: Chelsea Green Publishing.
9. Lakoff George. (2016). *Moral Politics: How Liberals and Conservatives Think*. Chicago: The University of Chicago Press.
10. Lakoff G., and Johnson M. (2008). *Metaphors We Live by*. Chicago: University of Chicago Press.
11. Owen, G., Goodliffe, J., Herrnson, P., and Patterson, K. (2003). Agenda Setting in Congressional Elections: The Impact of Issues and Campaigns on Voting Behavior. *Political Research Quarterly* 56, no. 4, 419–430. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/3219803?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents.
12. Sulkin, T., Moriarty, C., and Hefner, V. (2007). Congressional Candidates' Issue Agendas On- and Off-line. *The International Journal of Press/Politics* 12, no. 2, 63–79.
13. *The American Presidency Project*. Retrieved from <http://www.presidency.ucsb.edu>.

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu